ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ పత్రిక   సంపుటం:
సంచిక:

ఎంటవ సంవత్సరం చైత్ర - వైశాఖ సంచికలు

శ్రీ

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక

కాకినాడ

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

చందా సంవత్సరమునకు మూఁడు రూపాయిలు.

సంపుటము ౪౧ (41) { నందన సంవత్సరం చైత్ర-భాద్రపదములు } సంచిక ౧-౩ (1-3)

ఆంధ్రరాష్ట్రము.

1952 డిసెంబరు పందొమ్మిదవ తేది యాంధ్రులకు శుభదినము. శ్రీపొట్టి శ్రీరాములుగారి యాత్మార్పణ ప్రీతులై భారతదేశ ప్రధానమంత్రి యానాఁడు సత్వరాంధ్రరాష్ట్రనిర్మాణమును గూర్చి సన్నిహితములై యున్న తెలుఁగుమాటాడు ప్రాంతములన్నియుఁ, గలసి యాంధ్రరాష్ట్రముగా నేర్పడునని కేంద్రశాసన సభలో నొక ప్రకటనము గావించిరి. పలువది సంవత్సరములనుండి యాంధ్రులొనర్చుచున్న నిరంతర కృషి నేటికి ఫలోన్ముఖమైనది. ఇంతవఱకు హిందీ ఆంగ్లభాషల వాడికి నలుగుచుపడి యున్న యాంధ్రభాషామతల్లి కిఁకఁ గొంత యూఱటగలుగవచ్చును. ప్రభుత్వము మనచేతిలో లేనందువలన మన భాషను పోషించుటకు మనకెట్టి యవకాశము లేకుండెను. రాష్ట్రవిభాగముతోఁ మనకు సమగ్రావకాశము చేకూరఁగలదు. ఈస్థితిలో నాంధ్రులు భిన్నభిన్నాభిప్రాయములతోఁ వేర్వేఱుపట్టుదలలతోఁ బరస్పర కలహములతోఁ గాలయాపన మొనరింపక యాంధ్రభాషాభివృద్ధికై పాటుపడవలెను. "దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స" యని మనపూర్వులార్జించిన ప్రతిష్ఠను సార్థకము చేసికొనవలసిన బాధ్యత మనపై నున్నది. ఒకభాష మఱియొకభాష కంటె వెనుకఁబడియున్నదన్నచో, ఆలోపము భాషోపాసకులదేగాని భాషది కాదు. ఒకప్పుడు దేశభాషలలో లెస్స యనిపించుకొని, నేఁడు మనపాలఁబడి, తెలుఁగుభాష యితర దేశభాషల

కంటె వెనుకఁబడి యుండుట మనకు మిక్కిలి యవమానకరము. ఇ
ట్టికైన నీయవమానము తెలుఁగువారికి దుస్సహమనిపించినచోఁ దెలుఁ
నకు మంచిదినములు వచ్చినవన్నమాట.

ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు

ఈజనవరి 11-14 తేదీలలో అలంపూరుగ్రామమున నీపరిషద్వార్షి
త్సవము జయప్రదముగా జరిగెనని తెలిసి మాసంతోషము వెలిఁబుచ
చున్నాము. పరిషత్తుస్థాపింపఁబడి పదిసంవత్సరములే యైనను హైద
బాదురాష్ట్రము నలుమూలల వ్యాపించి ప్రజలయాదరమును జూ
గొనుట గొప్పవిశేషము. రాష్ట్రప్రభుత్వము దీనికన్నివిధములఁ దో
డ్పడుట మిగులఁ బ్రశంసనీయము.

ఆంధ్రవ్యాకరణము

ఈమధ్య "కిన్నెర" పత్రికలో "వాడుకభాష-విశ్వవిద్యాల
ములు" అనువ్యాసము పడినది. అది వాడుకభాషయొక్క ప్రా
శస్త్యమును దెలిపి యట్టిప్రశస్తమైన భాషను విశ్వవిద్యాలయము
వెంటనే యాదరింపవలెనని నివేదించెను. మొదట నది చిన్నయసూ
పై ధ్వజ మెత్తెను. అనంతరము వ్యావహారిక భాషాపోషకులనుగా కం
కూరి వీరేశలింగముపంతులుగారిని, గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగా
గురజాడ అప్పారావు గారిని బ్రశంసించెను.

చిన్నయసూరి లోపముల వారిట్లు వివరించిరి—చిన్నయసూరి
బూర్వము వాడుకభాషలో గ్రంథరచనము జరుగుచుండెడిది. ఈయ
బయలుదేఱి బాలవ్యాకరణమును రచించి తెలుఁగు భాషాసౌకుమా
మును బాడుచేసెను. చిన్నయసూరి చెన్నపట్టణపు ప్రాంతములలో
బుట్టి పెరిగినవాఁడు. అందుచే "తెలుఁగు దేశానికి సన్నిహితంగా ఉ
నికి అంతసంపర్కం లేకపోయింది. కావున జీవద్భాష అయినజా
తెనుగుతోను తెనుగుదేశపు విశిష్ట సంప్రదాయంతోను సూరిగా
పరిచయం లభింపలేదు," అనివ్రాసినారు. పూర్వగ్రంథముల ను
యనేక లక్ష్యముల నొసంగుచు నొకచేతిమీఁదుగా తెలుఁగునిఘంటు
నంతయును వ్రాయనేర్చిన పండితాగ్రేసరుఁడు, పలుమంది పండితుల

నిత్యసంబంధము లభింపఁగల తెలుఁగు రాజధానియగు చెన్నపురియంద
నివసించిన సూరికి జాను తెనుఁగు తెలియదని చెప్పుట యతిసాహసము
వారింకను వ్రాసిరి-సూరి ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలోఁ దెనుఁగుపండితుఁడుగానుండి
యధికారబలముచేఁ దన వ్యాకరణమును విశ్వవిద్యాలయములలోఁ
బ్రవేశపెట్టి వాడుకభాషకట్టి యవకాశముగల్గకుండఁ జేసినారు అని ని
మారసినచో మనకులభించెడి తెలుఁగు వ్యాకరణములలో బాలవ్యాకర
ణమువలె సులభమైనది సమగ్రమైనది మఱియొకటి లేదు. అందువలన
దెలుఁగు దేశమంతయు దానిని శిరసావహించెను. తెలుఁగు దేశము
దేనిని శిరసావహించెనో దానినే విశ్వవిద్యాలయము లాదరించినవి.
బాలవ్యాకరణమునందలి గుణమును గ్రహించియే విశ్వవిద్యాలయము
లాదరించినవిగాని చిన్నయసూరి యధికారమును జూచికాదు.

వాడుకభాషలో గ్రంథములు వ్రాసి తత్ప్రచారమునకై నడు
ముకట్టిన గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారిని, గురజాడ అప్పారావు
గారినిబ్రశంసించిన నర్థమున్నదిగాని లాక్షణికభాష నంగీకరించిన కందు
కూరి వీరేశలింగముగారిని బొగడుటచే వీరికేమి లాభమో తెలియుట
లేదు. పంతులుగారు తమరచనలన్నిటఁ బండిత పామరులకర్థమగు మనో
హరమైన లాక్షణికభాషలోనే వ్రాసిరి. వారి ప్రహసనములలోని
వాడుకభాష పాత్రోచితముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినదేగాని యాభాష
యందలి యాదరముచేఁగాదు. పైవిధముగా సూరిమీఁద, వారిబాల
వ్యాకరణముమీఁద దాడి వెడలి వ్యాసాంతమున "నేటి కాలానికి
దిగ్దర్శన ప్రాయంగా చూపింపగల వ్యాకరణం ఒకటిఅవసరం. అట్టి
వ్యాకరణమే విశ్వవిద్యాలయాలలో పఠనీయగ్రంథంకావాలి" అని
వ్రాసిరి. జీవద్భాష కెవరును సమగ్రమైన వ్యాకరణము వ్రాయలేరు.
నేటిభాషకు బాలవ్యాకరణము సమగ్రమైన వ్యాకరణము కాదు.
కావున నిదియు దిగ్దర్శనప్రాయమైన వ్యాకరణమే యని చెప్పవచ్చును.
ఇట్టిబాలవ్యాకరణము దూషించి వీరెట్టి వ్యాకరణమును రచింతురో
తెలియకున్నది. నేఁడు వ్యాకరణము రచింపవలెనన్న నొకరు వ్రాయఁగ
డంగుట సమంజసముగాదు. ఒక్కరే తమకుఁ దోఁచిన విధమున వ్రాయఁ
దలంచినచో దానిని వారికూటము వారెవరైన నాదరింతురేమోకాని

యాంధ్ర దేశమంతయు శిరసావహించుట యసంభవము. కనుకను
శ్రీగిడుగు సీతాపతి గారు వాడుక భాషకు వ్యాకరణము వ్రాయుచున్నట్టుల
బత్రికాముఖమునఁ జదివియుంటిమి. కిన్నెరపత్రికలో సూచింపఁబడిన
దిగ్దర్శనప్రాయమైన వ్యాకరణము శ్రీసీతాపతి గారు రచించుచున్న వ్యాక
రణమునుగూర్చియే కావచ్చును. వారొక్కరే యట్టిపనికిఁబూనుటకంటెఁ
బ్రాచీనసంప్రదాయానుసారులై సుప్రసిద్ధులగు పండితులను, భాషాశాస్త్ర
సంప్రదాయికులను కలిసికొని సర్వపక్షసమ్మతమైన సర్వాంధ్ర దేశ
మునకు వ్యవహార యోగ్యమైన వ్యాకరణము వ్రాయుట ప్రశస్తముగా
నుండును. ఇట్టి వ్యాకరణ మొకటి సర్వజనాదరణమును బడసినచో
నేటి పత్రికలలోను, పుస్తకములలోను వ్రాయఁబడుచున్న హేయమైన
భాష కవకాశము లేకుండఁబోవును. ఆంగ్లములో భాషావేత్తలగువారే
పత్రికా సంపాదకులుగా, గ్రంథరచయితలుగా నుందురు. మనవా
రాంధ్రభాష చదువవలసిన క్రమమునఁ బాల్యదశయందే దానియందు గ్రంథ
రచన నారంభించుచున్నారు. గొంగళిలోఁ దినువానికి వెండ్రుకలకై
వెదక నవసరములేనట్లు వీరి రచనలలోఁ దప్పుల వెదక నవసరము లేదు.
ఎవరికిఁ దోఁచినట్లు వారు వ్రాయుచున్నారు. శిష్టమైనభాష యను
బాధలేక యెట్టిదైనను చలామణి యగుచున్నది. సర్వజనసమ్మతమైన
యొక భాషానుశాసనము లేనిదే యిది శిష్టము, ఇది యశిష్టమని
యెవరు చెప్పఁగలరు? ఎవరికివారు తాము వ్రాసినభాషనే శిష్టముగాఁ
దలంచుచున్నారు. భాష నియమరహితమైనచో నిట్టి యనర్థములే
సంభవించుచుండును. నియమరహితమైనభాష యెప్పటికిని సర్వజనాంగీ
కారమును బడయఁజాలదు. అందువలననే నియమసహితమైన భాష
యవసరమని మహాపరిషత్తు చిరకాలమునుండియు నుద్ఘోషించుచున్నది.
తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలలోఁ గల సాదృశ్యములను సాకల్య
ముగా నిరూపించుచు నొక వ్యాకరణమునురచించి ప్రకటించుట ప్రధా
నమైన మహాపరిషదుద్దేశములలో నొకటి. ఈ నాటికైనను వ్యావహా
రిక వాదులు వ్యాకరణావశ్యకతను గ్రహించుట యాంధ్రభాషకు శుభా
వహము.

శ్రీ

లలితకళలు—కవిత్వము.

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని, ఎం. ఏ ఆనర్సు.
(ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము).

౧

మనలోఁ బ్రాచీనకాలము నుండియుఁ గళ లఱువది నాలుగను
సంప్రదాయము వచ్చుచున్నది. వాత్స్యాయన కామసూత్రము లందీ
చతుష్షష్టి కళలును జేర్పఁబడియున్నవి. ప్రయోజనమును బురస్క
రించుకొని వీని నుపయోగకరములు, ఆనందప్రదములు అని యిరు
తెఱఁగులుగా విభజింపవచ్చును. మాల్యగ్రథన, ధాతువాద, పాక
క్రియాదులు మొదటి రకమునకును, శిల్ప, చిత్రలేఖన, నాట్య, గాన,
కావ్యములు రెండవ తెగకును జెందును. ఉపయోగకళలు మానవశరీర
మున కనేకవిధముల సౌఖ్యము చేకూర్చి వారి లౌకికజీవితమున కధికము
గాఁ దోడ్పడుచుండును. ఆనందప్రదములు వారియాత్మల కనితర లభ్య
మును, విగళిత వేద్యాంతరమును బ్రహ్మానందసబ్రహ్మచారియునగు
నానందరసమును జూఱలొసంగుచుండును. ఆనందజనకత్వమే ప్రధాన
ముగాఁగల వీనిని బాశ్చాత్యులు Fine Arts అందురు. మనము
వీనిని సుందరకళలు, సుకుమార కళలు లేక లలితకళలు అని పిలువ
వచ్చును. రఘువంశాష్టమ సర్గమునఁ గాళిదాసు "గృహిణీ సచివః సఖీ
మిథః ప్రియశిష్యా లలితే కళావిధౌ" యని వ్రాయఁగా, మల్లినాథసూరి
లలితే కళావిధౌ" అను మాటలకు లలితే సుకుమారే, కలానాంగీతా
దీనాం, విధౌ అనుష్ఠానవిషయే" యని వ్యాఖ్యానముచేసి యుండెను
దీనినిబట్టి గీతాదులు లలితకళలని యాకవి వ్యాఖ్యాతృ సార్వభౌమ
లిరువురు నభిప్రాయపడినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. అందుచే మనమీ
రెండవతెగ వానిని గాళిదాసుపెట్టిన లలితకళలను పేరుతోడనే పిల్చుట
యుక్తముగా నుండును. వేరేవిధైనను దమ్ము సేవించువారి కానందము
నొసంగుట వీని ప్రధానధర్మ మని మనము గ్రహింపవలయును.

ఉపయోగకళలు కూడ శరీరసౌఖ్య సంధానముద్వారా మానవుల మానసముల కించుక సంతోష మావహించుట నిజమే. కాని యీ యానందము లౌకికమేకాని బ్రహ్మానంద తుల్యమైనదికాదు. అంతేకాక యది సవ్యాజమై యుండును. రుచికరమైన యాహారమును మనము భుజించినచో నది మనకడుపు నింపి యాఁకలిఁ బాపును. అది మనకు సంతోషము నొసంగుటకు క్షుద్బాధానివారణము కారణము. ఆకారణమే లేనిచో నది యెంతవిలువగల శుచియైన పదార్థమైనను మనకుఁ బ్రీతి కలిగింపఁజాలదు. లలితకళలవలన నాఁకలి దప్పులు తొలఁగుటవంటి శరీర సౌఖ్య లాభమేమియు సంధిల్లకపోయినను మైమఱపింపఁజాలు మహానందమొకటి కలుగుచుండును. అందుచేతనే లలితకళాజన్యమైన యానందమునకు నిర్వ్యాజత్వ మొక లక్షణముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఉపయోగకళ లనుభవింపఁబడు కొలంది నల్పపరిమాణములై పోవును. పాకకళానిపుణుఁ డొకఁడు రుచ్యమైన వంటకమును సిద్ధము చేసె ననుకొందము. పదిమంది చేరి దాని ననుభవింప నారంభించినచో నది యల్పకాలముననే యదృశ్యమైపోవును. మఱియు నొకసారి యనుభూతమైన యాపదార్థము నింకొకసారి యెప్పుడైన నెవ్వరైనఁ దిరిగి యనుభవించుట కవకాశ ముండదు. లలితకళ లట్లు కాక యెంద ఱెన్ని సారు లనుభవించినను దఱుఁగక కరుగక మెఱుఁగెక్కును. నిచ్చక్రొత్తలై యనుభవించుకొలంది నానంద మినుమడింపఁ జేయుట లలితకళలందలి రెండవలక్షణము.

ఉపయోగకళలలో నొకటగు ధాతువాదము నొకఁడునేర్చి పెట్టెఁడు బంగారము చేసె ననుకొందము. అది యాచేసినవాని కొక్కనికే యానందము కలిగించును. ఇతరు లది చూచి యసూయావిస్మయము లొందిన నొందవచ్చును గాని యానందమును మాత్రము పొందఁజాలరు. మఱి యొక్కఁ డట్టి యానందము నొందవలె నన్న నాకళ తానును నేర్చి యపరంజి కూర్చుకొనవలయును. లలితకళలవిషయ మట్లుకాదు.

అవి యెల్లరకు నానందము కలిగించుటయేకాక యేక కాలమున ననేకుల నానందము నొందింపఁ శక్తిగల్గియుండును. గాయకుఁడు గొంతెత్తి త్యాగరాజ కీర్తన శ్రావ్యముగాఁ బాడుచుండ వినుచుండు సభ్యులెల్లరు నేక కాలమున నానందతన్మయు లగుదురు. రమణీయమైన శిల్పమును గాని చిత్రమును గాని చూచువారును రసవంతమైన కావ్యమును వినువారును నిట్లే పలువు రేక కాలమున నానంద తన్మయత్వము నొందుచుందురు. దీనినిబట్టి సర్వజనీనత లలితకళలయందలి యింకొక లక్షణముగా గోచరించుచున్నది.

లౌకికకళల విషయమునవలె లలితకళల విషయమునఁ బరిమాణమున కంత ప్రాధాన్యము లేదు. వండఁబడిన పదార్థము లెంతయధికముగా నున్న నంతయెక్కువమంది వానిని భుజించి తృప్తినొందుదురు. లక్షల కొలఁది రసికుల మెప్పించుటకుఁ జిన్నదైన చిత్రలేఖనమొక్కటి చాలును. రసవంతమైన వాక్యమొక్కటి చాలును. కాళిదాసుని మేఘదూతము సంస్కృతకావ్యము లందెల్లఁ బరిమాణమునఁ జిన్నదయ్యుఁ బాటవమున నితర కావ్యములకన్న మున్నెన్నఁదగి యున్నదికదా !

ఈవిధముగా లౌకికకళలకును లలితకళలకును భేద మధికముగా గోచరించినను సూక్ష్మముగాఁ బరిశీలించినచో నీరెండు తెగలు కొంతవఱకన్యోన్యాశ్రయములై యనాదికాలము నుండియు జంటగా వర్ధిల్లెనని చెప్పవచ్చును. ఆదిమకాలపు మానవుఁడు శీతవాతాతపముల బాధ భరింపలేక మొదట గృహనిర్మాణకళ నభ్యసించెను. ఇట్లది ప్రాథమికావస్థలో నుపయోగదృష్టితో నేర్పడినదే యయ్యుఁ దరువాతఁ గ్రమక్రమముగా సుందరములైన దేవాలయములకును రమణీయములైన స్తూపాదులకును ద్రోవ చూపెను. ఇట్లే మానవుఁడు మొదటఁ జలిబాధపడలేక బట్టలునేయుట నేర్చుకొనెను. కాని తరువాత సౌందర్యపిపాసువై వానికి వివిధవర్ణ సుందరములైన అంచు లద్దుటకును రంగులువేయుటకును బ్రయత్నించెను. పైయుదాహరణములు లౌకికకళలు లలితకళలకుఁ గొంత

వఱకు బీజావాప మొనరించె ననుటకు దృష్టాంతముగా నున్నవి. ఇట్లే కొన్నిచోట్ల లలితకళలు లౌకికకళల యావిర్భావమునకుఁ గారణములైనవి. కవులు కావ్యములు చెప్పఁగా మొదట వ్రాఁతయుఁ దరువాత ముద్రణమును నేర్పడినవి. చిత్రకారులు తమకళ కభివృద్ధిచేసినకొలంది వర్ణపరిశ్రమ విజృంభింప నారంభించినది.

లలితకళల కానంద జనకత్వమే ప్రధానప్రయోజనమైనను నవి లౌకికముగాఁగూడ నుపయోగపడవచ్చును. శిల్పకళకుఁ బరాకాష్ఠయని చెప్పఁదగిన తాజమహాలువంటి సుందరభవనము సర్వావకాశములు కలవారెవ్వరైన నివాసగృహముగాఁ జేసికొన్నఁగాదను వారెవ్వరు ? కాని యట్లుచేయుట కప్పూర మిచ్చి యుప్పుకొనుటవలెఁ బరిహాసాస్పదము గానుండును. లౌకికకళలు జీవితోపయోగ నిర్వహణమునకు వలె నానంద ప్రదానమున కంతగాఁ బనికి రావు, వానిప్రయోజనము శరీరమర్యాద దాఁటి యాత్మ నందుకొనఁజాలదు.

౨

లలితకళ లనుకరణములా లేక స్వతంత్రసృష్టులా యను విషయమున నభిప్రాయభేదము కలదు. గ్రీకు తత్త్వవేత్తలలో నగ్రగణ్యుఁడును బాశ్చాత్త్య లాక్షణికుల కాచార్యప్రాయుఁడునగు నరిస్టాటల లివి యనుకరణములని నుడివెను. విశాలమును, స్థావరజంగ మాత్మకమునగు బ్రహ్మసృష్టినిజూచి యందలి రామణీయకము ననుభవించి కళానిర్మాతలు తమకళలలో దాని ననుకరింతురని యాతనిభావము. కాని కొందఱు కళావిమర్శకు లీతని యూహ నునిరసించి లలితకళలు బ్రహ్మసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టులో, పునస్సృష్టులో లేక ప్రతినిధులో యయియుండును గాని యనుకరణములు మాత్రము కావని యభిప్రాయపడిరి. మూలపదార్థముకంటె నీలలితకళలందలి పదార్థము (లేక ద్రవ్యము) భిన్నమైయుండు ననునంతవఱ కవి ప్రతిసృష్టులో పునస్సృష్టులో యని యంగీకరింపవచ్చును. కాని మూలవస్తువులకును వీనికిని బోలికయే లేదనుట యనుభవ

విరుద్ధముగాఁ గానఁబడును. అవ లనుకరణములేకాని మూలవస్తువులు కళావిషయములు కాఁజాలవు. సుందరాంగియైన యొకయువతి ప్రత్యక్షముగా మనకుఁ గానఁబడిన నామెనుగాంచి లౌకికదృష్టితో మనము సంతోషింతుము కాని కళాదృష్టితో నానందింపము, కాని చిత్రకారుఁడెవఁడైన నట్టిచిత్రమును జిత్రించినను గవి యెవఁడైన నట్టిపాత్రను వర్ణించినను మనము చూచి, విని, కళానందమును జూఱఁగొందుము. కళానిర్మాతలు మూలవస్తువుల నెంతయధికముగా ననుకరింపఁజాలిన మనకానందమంతయెక్కువగాఁ గలుగుచుండును. అనుకరణమునందలి మూలసన్నిహితత్వము కళాకారుల ప్రతిభాశక్తిపై నాధారపడి యుండును.

కవియొకఁడు యుద్ధమును వర్ణింపఁదలఁచుచోఁ దాను జూచిన యథార్థయుద్ధము ననుకరింప యత్నించును. అతఁడు రథ గజ తురగ పదాతుల యాకృతులను, వాని చలనములను, వివిధ పరికరములను, శంఖారావములను, నిహతయోధుల శరీరములనుండి స్రవించు నెత్తురు ధారలను వర్ణించి యొకయుద్ధ వాతావరణమును గల్పించి పఠితలమనోవీథుల యుద్ధమును బ్రత్యక్షముచేయును, ప్రత్యక్షయుద్ధము నీవర్ణన యెంతనిశితముగా ననుకరించిన నాచిత్రము మన కంత యాకర్షకముగా నుండును. అతఁడునిజమైన యుద్ధమునందలి విషయముల ననుకరింపక వేఱేదైన వర్ణించినచో నావర్ణన యెంతసుందరముగా నున్నను. వాడినశబ్దములెంత మృదుమధురములైనను మనకు యుద్ధభావము స్ఫురింపదు. ఇట్లే చిత్రకారుఁడుసుందరమైన యశ్వమును జిత్రింపఁదలఁచినఁబ్రత్యక్షముగాఁదాను జూచిన యశ్వమును దృష్టియందిడుకొని దానియవయవాదుల ననుకరించును. అట్లుకాక యాతఁడు మూలమును విడిచి యథేచ్ఛముగాఁ జిత్రణము సాగించినచో నాచిత్ర మితరవిధముల నాకర్షకరముగా నున్నను మనకశ్వమను నూహ జనింపఁ జేయదు. శిల్పము విషయముకూడ నింతే. నటుఁడొక మహారాజు పాత్ర నభినయింపఁ దలఁచుచో రంగమున మహారాజు వేషభాషల ననుకరింపవలయును. అట్లుచేయక యాతఁ డితరవిధముల నెన్నఁదగిన యభినయ మెంత నిపుణముగా నొనరించినను సామా

జీవులకు రాజభావము కలిగింపఁజాలఁడు. ఇట్లు లలితకళలలో సర్వత్ర యనుకరణము గోచరించుచున్నది. ఈయనుకరణ మహత్త్వము లేనిచోఁ గళాకారుఁ డెంత నేర్పరియయ్యుఁ దా నుద్దేశించు వస్తుభావము ననుభవించువారిలో నుత్పాదింపఁజాలఁడు.

పైని వివరింపఁబడిన రూపానుకరణముతోపాటు భావానుకరణముకూడ నుండినఁగాని లలితకళలు సమగ్రత్వము నొందఁజాలవు. కవి యొకానొక సన్నివేశమునందలి వ్యక్తిని వర్ణించు సందర్భమున దద్రూపములే కాక సన్నివేశమున కనుగుణమైన తద్భావమునుగూడ వర్ణింపవలయును, అప్పుడే యా సన్నివేశముయొక్క చిత్రణము సంపూర్ణమగును. ఇట్లే శిల్పిచిత్రకారులును కేవలరూపమునే కాక ప్రత్యేకభంగిమలచే, రేఖలచే భావమునుగూడ స్ఫురింపఁజేయవలయును. నటుని సందర్భమున నీవిషయము మఱింత స్పష్టముగా గోచరించును. అతఁడు పాత్రల రూపము ననుకరించినంత మాత్రమునఁ బ్రయోజనము లేదు. అవయవవిన్యాసములద్వారా, ఉచ్చరించు శబ్దములద్వారా యాతఁడు భావానుకరణముకూడఁ జేయవలెను. వియోగినీపాత్రము నభినయింపఁగోరు నటి లేక నటుఁడు వేషముచే ముఖభ్రూవిక్షేపాదులచే నిజముగా వియోగము నందున్న స్త్రీభావముల ననుకరింపవలెను. రూపానుకరణము కంటె భావానుకరణ మించుక కష్టసాధ్యమైనదే. కాని యదియెంత సమగ్రముగా నిర్వహింపఁబడిన నంతయధికమైన ఫలము నొసంగును.

లోకమునఁ గవిబ్రహ్మ కవితాసృష్టియను మాటలు వాడుకలో నున్నవి. ఈమాటలు వినినంతనే కవియు బ్రహ్మవలె శూన్యమునుండి రూపముల సృజించుననియు నాతఁ డందు బ్రహ్మవలెనే స్వతంత్రుఁడనియు భావములు స్ఫురించును. కాని యీమాటలు గౌణార్థమున వాడఁబడినవే కాని యౌగికార్థమున వాడఁబడినవి కావు. ఏలయన బ్రహ్మసృజించుపదార్థముల కాతనియూహా సంకల్పములే కారణములు కాని వానికి మాతృకలని చెప్పఁదగిన యితరవస్తువు లేవియుఁ గారణములు కావు. మఱి కవియో చిత్రకారుఁడో నిర్మించు రూపములకు వారి యూహాబలముకూడ నించుక తోడ్పడినను అవి యమాతృకములైనవి మాత్రము

కావు. వానికి మాతృకలైన వెప్పుడో యెచ్చటనో యుండి తీరవలెను. అందుచేతనే వారిసృష్టి స్వతంత్రసృష్టి కా దనవలసి వచ్చుచున్నది.

ఇంకఁ జిత్రలేఖన కవిత్వాదులు సృష్టికిఁ బ్రతినిధు లను సభిప్రాయమును బరిశీలింతము. రూపసామ్యములేని కేవల ప్రాతినిధ్యమువలన మనకు వస్తువుయొక్క సమగ్రస్వరూపము ప్రత్యక్షము కానేరదు. "ఆవు" అనుజంతువునకు రెండక్షరములును వాని నుచ్చరించునప్పుడు శ్రవణ గోచరమగు ధ్వనియుఁ బ్రతినిధులు. ఆవను నక్షరములను జూచినప్పుడు కాని తత్ప్రతిపాదితమగు ధ్వనిని విన్నప్పుడు కాని మన కావు వర్ణనమునో చిత్రలేఖనమునో చూచినప్పుడు కల్గునంత రూపస్ఫూర్తి కలుగదు. దుష్యంతుఁడు విరహవేదనాదూయమానుఁ డగునప్పు డతనికి శకుంతల యనుపదమునందలి యక్కరములఁ జూచినను అవి కలిగించు ధ్వనిని వినినను గలుగు నుపశాంతికంటె శకుంతలా చిత్రమునుజూచినచో బొటిల్లునూఱట యధికముగా నుండు ననుటలో సందేహములేదు. అందుచే లలితకళలు బ్రహ్మసృష్టికి రూపసామ్యముతోడి ప్రతినిధులు రూపసామ్యమనఁగా ననుకరణమన్నమాటే. లలితకళల ననుభవించువారు తత్కళాజనితానందమును సమగ్రముగాఁ బొందవలె ననిన నవి యనుకరణము లను సంగతి విస్మరింపరాదు. అట్లుకాక యవి యథార్థములే యని భావించుచో వారి కానందమునకు బదులు భయజుగుప్సాకోపాదులగు నితర భావము లుత్పతిల్లును. అనుభవమునుబట్టి చూచిన నీవిషయము విస్పష్టమగును. ఇరువురు యోధులు నిశితకరవాలములు దాల్చి యొండొరులఁ జంప నుంకించుచు యుద్ధమొనరించు దృశ్యమును జూచునప్పుడు మనకు భయకంపాదులే కాని యానందము కలుగదు. అట్టిదృశ్యమును జూడలేక భయాక్రాంతులమై మనము దవ్వుగాఁ బోనెంతుము. అట్లుకాక ప్రతిభాశాలియైన మహాకవి యిరువురు యోధులు కావించు పోరాటమును సవిస్తరముగా వర్ణించుచుఁ బద్యములు వ్రాసినచో నాపద్యములను జదువునప్పుడు మన మానందము నొందుటేకాక వానిని మాటిమాటికిఁ జదువ నూహింతుము. ప్రకృతిలో దుఃఖమును

గలిగించు నభిమన్యువధాది ఘట్టములను మనము మాటిమాటికిఁ జదువ నువ్విళులూరుటకును, హరిశ్చంద్రనాటకాదులందలి కరుణ రసపూరిత ఘట్టముల ననేకపర్యాయములు రంగమునఁ జూడ నుత్సహించుటకును, పంది, గాడిద మున్నగు నసహ్యాకరములగు జంతువుల చిత్రములనైనను బదింపదిగా నవలోకింపఁ దివురుటకును నిదియే కారణము. దీనినే పండితరాయలు "అయం హి లోకోత్తరస్య కావ్యవ్యాపారస్య మహిమా యత్ప్రయోజ్యా అరమణీయా అపి శోకాదయః పదార్థా ఆహ్లాద మలౌకికం జనయన్తి. విలక్షణో హి కమనీయః కావ్యవ్యాపారజ ఆస్వాదః ప్రమాణాన్తరజా దనుభవా" త్తని రసగంగాధరమున నుడివియుండెను. ఈవిషయ మొక్క కావ్యమునకే కాక యితర లలితకళలకును నన్వయించును. ప్రకృతిలో భయ చింతా జుగుప్సాదులను గలిగించు దృశ్యములే కళారూపము నొందినప్పుడు మన కానందజనకములగుట కవి యనుకరణములే కాని యథార్థములు కావని మనభావమున స్థిరముగానుండు జ్ఞానమే కారణము. మనము దారిని బోవునప్పుడొక కుక్క మొఱిఁగినచో భయపడి పాఱిపోదుము. హాస్యకారుఁడు కుక్కకూఁత ననుకరించుచో మన మచ్చెరువుపడి నిల్చి విని యానందింతుము. హాస్యకారుఁడు మనకుఁ గనఁబడకుండ మఱుఁగున నున్నచో మన మాకూఁత నేవిని యది నిజమైన కుక్కకూఁతయే యని యెంచి దానినిగూర్చి యిసుమంతయైన నాలోచింపక మనదారిని బోవుదుము. లలితకళలు మూలములు కాక యనుకరణము లనుటకిది ప్రబలమైన నిదర్శనముకదా !

3

కొందఱు విమర్శకులు లలితకళల ననుకరణకళలు అననుకరణకళలు అని రెండువిభాగములు కావించి సంగీత చిత్రలేఖనముల నందలి రెండవ విభాగమునకుఁ జేర్తురు. చిత్రకారుఁడు భౌతికరూపమును గాక యాధ్యాత్మికరూపమును మాత్రమే చిత్రించునని వారివాదము. సాధారణ మానవులు చర్మచక్షువులద్వారా వస్తువుల భౌతికరూపమును మాత్ర మారయఁజాలుదురు. లోకమున భిన్నవస్తువులు భిన్నరూపముల ధరించి యాకారసార్థక్యము కలిగి భాసిల్లుచున్నవి.

అందుచేతనే యల్పజ్ఞానము కలిగిన బాలురు సైతము దర్శనమాత్రముచే నిది యీవస్తువు, ఇది యీవస్తువు అని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలుచున్నారు. చిత్రకారులు చిత్రించు చిత్రములయందుఁగూడ నాకారసంబంధమైన వేఱుపాటు స్పష్టముగా గోచరించుచుండును. ఈ వేఱుపాటే లేనిచోఁ జిత్రమునందుఁ జిత్రితమైనయాకృతి కుక్కదో నక్కదో, గాడిదదో గుఱ్ఱముదో, చెట్టుదో గుట్టదో మనము చెప్పఁజాలము. అందుచేఁ జిత్రకారుఁడు భౌతికరూపమును బూర్తిగా విసర్జించుచో నాతఁడు చేయుపని నేలపీడిన సామగును. కాని యొక్కవిషయము మాత్రము మనము చెప్పవచ్చును. ఒకేవస్తువును భిన్నవ్యక్తులు చూచునప్పుడు వారందఱు దానియాకృతి నొకేదృష్టితోఁ జూడరు. దృష్టవస్తువునందలి వివిధభాగములలోఁ గొందఱికిఁ గొన్ని యెక్కువ యాకర్షకరములుగా నుండును. వారి నడిగినచో వారు తమ్మధికముగా నాకర్షించినభాగముల ముందుగాఁ బ్రశంసింతురు. అట్లే చిత్రకారులు వివిధవస్తువులఁ జిత్రించునప్పుడు తమ యభిరుచులనుబట్టియు, నావస్తువులను దర్శించునప్పుడు తమకుఁ గలిగిన యాకర్షణమునుబట్టియు వాని వివిధవిన్యాసములకు రూపొసంగుచుందురు. ఇట్టి స్వల్పభేదములున్నను జిత్రకారులు చిత్రించు రూపములలో భౌతికమైన సామ్యము గోచరించుచునేయుండును. సామాన్యమానవులకంటెఁ గళానిర్మాణప్రతిభ కలమేధావులు దృశ్యమాన వస్తువులందలి సౌందర్యము నెక్కువ నిశితముగా దర్శించి యనుభవించు శక్తి కలిగియుందురు.

ఆధ్యాత్మికరూప మనఁగా నాత్మసంబంధమైన రూపము. యోగీంద్రులకుఁ దప్ప సామాన్యుల కీరూపమును దర్శింపఁగల శక్తియుండదు. వారు సర్వవస్తువులయందు బ్రహ్మపదార్థమునుదర్శించి "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ"యను సూక్తియందలి యాథార్థ్యము ననుభవింతురు. సామాన్యమానవు లిట్లొనర్చుట యసాధ్యము. తాత్త్వికముగాఁ జూచినచో సర్వవస్తువులును నాత్మాంశకములే. కావున వాని యాధ్యాత్మికరూపము

లన్నియు సమానములై యుండవలయును. అట్టియెడఁ జిత్రకారు లాధ్యాత్మికరూపములను మాత్రమే చిత్రించినచో నెందఱు చిత్రకారు లెన్ని చిత్రములఁ జిత్రించినను అవియన్నియు నేకాకృతులై యుండి పోవును. అనుభవమునుబట్టిచూడ నిది యన్యథా గోచరించుచుండుటచే నీవాదమును మనము విశ్వసించుట కవకాశము లేకపోవుచున్నది. చిత్రకారుఁ డాధ్యాత్మికరూపములనే చిత్రించు ననువాదము నకంగీకరించినను అది చిత్రకళ యనుకరణ మనుట కేవిధముగను బాధకము కాఁజాలదు. ఏలయన నప్పుడైన నాతఁడు తాను గుఱియం దుంచుకొనిన యాయాధ్యాత్మికరూపమునే యనుకరింపకతప్పదు.

ఇంక లలితకళలన్నిటిలో సంగీతమునమాత్ర మీయనుకరణాంశము మిక్కిలి తక్కువయైనట్లు గోచరించును. గాయకుఁడు వివిధస్వరముల సమ్మిశ్రణముచే వివిధరాగములతోఁగూడిన ధ్వనుల నుత్పాదించుచుండును. ఈధ్వనులు సృష్టిలో మనకుఁ దఱచుగా వినఁబడునట్టివి కావు. మనము నిత్యము వినుచుండు ధ్వనులకంటె ఎంతో వైలక్షణ్యము వైశిష్ట్యము కల్గి శోభిల్లుచుండును. గాయకులు కోపభయహర్ష శోకాదిభావములలో నీభావముల నీరాగము లెక్కువగా సూచించు నని సంగీతశాస్త్రగ్రంథములనుండియో గురువులనుండియో తెలిసికొని యట్లాచరించుచుండవచ్చును. కాని సృష్టిలో నాభావములకు గుఱియైనవా రట్టి ధ్వనులఁ గలిగించుట మనకు గోచరింపదు. కోకిలాదిపక్షుల కూజితములు శ్రవణానందకరములుగానుండు నను మాట నిజమే. కాని గాయకులా కూఁతల నట్లే యనుకరింతు రని మనము చెప్పఁజాలము.

ఒకవిధముగాఁ జూచినచో సంగీతముకూడ ననుకరణమే యని చెప్పుటకించుక యవకాశము కలుగును. కుమారుఁడు మరణించినప్పు డొకతల్లి యాతని పూర్వగుణచర్యల నుగ్గడించుచు గొంతెత్తి యేడ్చుచున్న దనుకొనుఁడు. ఆయేడుపు వినునప్పుడు మనహృదయములు కరుణారసార్ద్రములై కలఁతనొందును. ఆమె యేడ్చుచు వెలువరించుధ్వనిలోఁ గరుణరసోత్పాదకమైనయొక గుణ ముండుట నిశ్చయము. అగు

గాముసే విశేషముగాఁ బెంపొందించి పరిణతమైన యొకరాగముగా నాలాపించి గాయకుఁడట్టిభావమును శ్రోతలకుఁ గలిగింప వచ్చును. అట్లే కోకిల కూజితమును యథాతథముగా ననుకరింపకపోయినను గాయకుఁ డదిపాడునప్పుడు శ్రవణగోచరమగు మాధుర్యగుణమును గాలోచితముగా ననుకరింపవచ్చును. సంగీతములోనుండు ననుకరణాంశ మేతన్మాత్రమే. అరిస్టాటలు సంగీతముకూడ ననుకరణ మని యభిప్రాయపడుట యీదృష్టితోడనే సంతోషవిషాదాదిభావములు కలిగినప్పుడు సృష్టిలో వ్యక్తము లగుచుండు ధ్వనులను సంగీత మనుకరించు నని యాతనిభావము. మొత్తముమీఁద నితర లలితకళలకన్న నీసంగీతమున ననుకరణము తక్కువయని చెప్పవలయును.

౪

లలితకళానిర్మాతలును దద్రామణీయకము ననుభవించు రసికులును బరస్పర సానుభూతి కలిగియుండవలయును. లేనిచో నాకళలు రెండుపక్షములవారికిని నిష్ప్రయోజనములుగనే పరిణమించును. కళాకారుఁడు నిర్మాణవిషయమునఁ దానెంత స్వతంత్రుఁడైనను దనకళ ననుభవించు ప్రజల యభిమానాభిరుచుల నించుక దృష్టియందిడుకొనవలయును. ఆతఁడట్లుకాక యతిస్వతంత్రుఁడై వర్తించుచోఁ 'కాలోహ్యయం నిరవధిః విపులాచ పృథ్వీ'యని సంతృప్తిపడియున్న నిబ్బందిలేదుకాని లేనిచోఁ దననాఁటి రసికుల కంతగా నానందము సంధింపలేఁడు. అట్లే రసికుఁడు కళల ననుభవించునపుడు తనభావములు, అభిరుచులు, అనురాగద్వేషములు విస్మరింపవలెను. ఒకనికి సంపెంగపూ వన్న నొడలుమంట. ఆవాసన కతఁడు ముక్కుమూసికొని దవ్వుగాఁ బోవును. అట్టివాఁడు సంపెంగపూవువర్ణనము చదువునప్పుడును, దానిచిత్రమును జూచునప్పుడును దనభావములు విస్మరించి యాకవి, చిత్రకారుఁడు సంపెంగపూవు రామణీయకాదుల నెంతగాన నుభవించి తనచే ననుభవింపఁజేసె ననునదియే పరీక్షింపవలెను. అట్టిభావములేనిచో నాకావ్యమును జిత్రలేఖనమును నత్యంతరమణీయములయ్యు నాతని పాలి కవలు లేకుండనే పోవును.

అందుచేఁ గళారస పిపాసి కహంకార పరిత్యాగ మొకయనివార్యధర్మముగాఁ గానఁబడుచున్నది.

లలితకళలు నిర్మించునపుడు తన్నిర్మాత లావేశపూరితులై యుందురనియుఁ దదారాధకులు రసతన్మయులై వాని ననుభవించుచుందురనియు మనము వినుచుందుము. అది నిజమే కాని యాయావేశమును, దన్మయత్వమును మేరమీఱి యతివేలములై యుండరాదు. తాను గళ ననుభవించుచున్నానను జ్ఞానము తదారాధకుఁడును వహించియుండుట యవసరము. కవి శుచియుఁ, గరుణామతియు, బ్రశాంతుఁడునై యుండవలె నని లాక్షణికులు చెప్పువిషయ మొక్క కవియెడనే కాక యితర కళాకారులయెడఁగూడఁ జెప్పఁదగినదే. ఆవేశ ముండవలెనుగాని కళాకారుఁడు ప్రశాంతుఁడై యాయావేశము నెంత నిగ్రహించుకొన్న నంత యుదాత్తమైన కళ నావిర్భవింపఁ జేయును. రసికులయెడ నీనిగ్రహము మఱింత యవసరము. ఇదియు నొకవిధముగా నహంకారత్యాగమునకు సంబంధించినదే. మహమ్మదీయులు తమ దండయాత్రల సందర్భమునఁ గళాసర్వస్వము లని చెప్పఁదగిన దేవాలయాదులను, విగ్రహములను జంకుగొంకులేక నాశనము చేసియుండుటకు మతాభిమానముతోపాటు నిగ్రహములేని యిట్టి యావేశముకూడఁ గారణమే యని చెప్పనగును. ప్రహ్లాదనాటకము ప్రదర్శింపఁబడు సమయమున హిరణ్యకశిపుఁడు ప్రహ్లాదునిఁ బెట్టుపాట్లు చూచి సహజదయాశాలియైన యొకసామాజికుఁడు హఠాత్తుగా లేచి హిరణ్యకశిపునిపై బూతులవర్షము కురియించుచు నంతవఱకును గరుణారసము ననుభవించుచున్న సోదరసామాజికుల కించుక హాస్యరసాస్వాదముకూడఁ గలిగించి పరస్పరవిరుద్ధములైన యీరసముల కేకత్ర పరిపోషణము సాధించెనఁట! అందుచే నత్యావేశ మొక్కొక్కప్పుడు రసానందానుభవమునకు మాఱు రసాభాసమునకు దారిచూపును.

కళానిర్మాతలకు శాస్త్రజ్ఞానము, గురుశుశ్రూష మున్నగువానికంటె భగవత్ప్రసాదితమైన ప్రతిభాశక్తి నిండారియుండుట మిక్కిలి

ముఖ్యము. ఆశక్తి యున్నచో శాస్త్రాభ్యాస గురుబోధాదులు దానికి
వన్నెచేకూర్చును. అదిలేనిచో మిగిలినవెంత యధికముగానున్నను
ప్రయోజనముండదు. ప్రపంచమునఁ బలువురు పండితులయ్యుఁ గళా
కారులు కాకపోవుట కిదియే హేతువు. ఈశక్తి శాస్త్రాధ్యయనముచేఁ
గాని, పరికరసంపాదనముచేఁగాని బహుప్రయత్నముచేఁగాని సాధ్య
మగునట్టిది కాదు. రంగులును కుంచెయు నున్నంతమాత్రమున నెల్లరును
చిత్రకారులును, గణజాలమును ఛందోజ్ఞానమును సంపాదించినంతమా
త్రమున నెల్లరును కవిసార్వభౌములును గాఁ గలిగినచోఁ బ్రపంచమున
మనము లక్షలకొలఁది రవివర్మలను కోట్లకొలఁది కాళిదాసులను గాం
చియుందుము. ప్రతిభావిశేషము శాస్త్రజ్ఞానాదిలోపమును మఱుగుప
ఱచును; శాస్త్రజ్ఞానము పుష్కలముగానున్నను ప్రతిభ లేనిచో నాలో
పమనుక్షణమును గోచరించుచునే యుండును. కళాకారులు రసికుల
యాదరాభిరుచుల నరయవలెననుట నిజమే కాని యది వారిస్వాతంత్ర్య
ము నరికట్టరాదు. శాస్త్రములు ప్రతిభాసంపన్నులైనవారికి విధేయ
ములై యుండవలెనే కాని వారిపై నధికారము నిర్వహింపరాదు. చిత్ర
కారుఁడు చిత్రమున నిట్టిచోట నిట్టిరంగే వాడవలయును, శిల్పివిగ్ర
హము చేతులింతకంటెఁ బొడువుగా నిర్మింపరాదు, కవి యిట్టివానినే
నాయకునిఁజేసి యిట్టివర్ణనలకే కావ్యమునఁ దావు కల్పింపవలయును
అని నియమములు నిర్ణయించుట నిర్నిరోధ నిరాఘాటముగా విహరిం
చువారి ప్రతిభాశక్తికి సంకెళ్లు వేయుటయే యగును. ప్రతిపదమున నిట్టి
నియమములకు లోఁగియుండినచోఁ గళాకారుఁడు శాస్త్రము చేతికీలు
బొమ్మయై జీవరహితమును వైవిధ్యహీనమునైన యల్పకళను మాత్రమే
సృజింపఁజాలును. అట్టి కళ శాస్త్రకారులనే తృప్తిపఱచునుగాని రసికుల
కానంద మీయఁజాలదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ గొన్నిప్రబంధములకిట్టి
గతియేపట్టినది. అవి నియమానుసరణమున నెంతశ్రద్ధవహించెనో రసా
నందజనకత్వమున నంతశక్తిహీనములగుట సంభవించెను. ఇట్టి నియ

మముల నెక్కువగావిధించుట కళాకారుల ప్రతిభ నరికట్టుటయే కాక దినదినప్రవర్ధమానము కావలసిన కళాగతిని నిరోధించుటకూడ నగు ననుటలో సందేహములేదు. అప్పుడు కళ నిశ్చలమై నూత్న రీతులకు, సంప్రదాయములకుఁ దావొసంగ లేకపోవుట సంభవించును.

లలితకళలన్నిటిలో బహిరంతరములు రెండింటికిని దగిన ప్రాధాన్యము నొసంగి రెండవదానియెడ నుపేక్ష వహించుట సమగ్రఫలప్రాప్తి కంతరాయము కలిగించును. చిత్రలేఖనమున వర్ణాదులును, కవిత్వమున ఛందశ్శబ్దాదులును, శిల్పమున శిలామృదాదులును, నాట్యమున వేషాలంకారాదులును, సంగీతమున నాదమును బాహ్యములైనవి. వీని సాయమునఁ బ్రకటింపఁబడు భావము లేక యర్థము కళలన్నింటికిని నాంతరస్వరూపము. శ్రీనాథయుగమునందలి యాంధ్రకవులు శబ్దమున కధిక ప్రాధాన్యము నొసంగి భావమునెడ నౌదాసీన్యము వహించిరి. ఆధునికులలోఁ గొందఱు భావమే ప్రధానమనుకొని శబ్దమునెడ నుపేక్ష వహించుచున్నారు. ఈయిరుతెఱఁగుల కవిత్వమును బఠితల కానందము కూర్పఁజాలకపోవుటలో నాశ్చర్యములేదు. ఇందు బహిరంతరములకు సామరస్యమును, సమప్రాధాన్యమును లేమియే యిందుకుఁ గారణము. రమణీయార్థప్రతిపాదకమైన శబ్దము కావ్యమని కొందఱు లాక్షణికులు నిర్వచించుట యీదృష్టితోడనే. ఇందర్థ మాంతరము. శబ్దము బాహ్యము. ఇట్లు బహిరంతరముల కుచితమైనకూడిక యుండవలెననుట కావ్యమునకువలెనే యితరకళలకుఁగూడ నప్రతిమానమైన రామణీయకమును జేకూర్చును.

ఔచిత్యపరిపోషణము కళాకారులందఱు నవశ్యముగాఁ బాటింపవలసిన పరమధర్మము. ఔచిత్యలోపము రసాభాసమునకు మార్గము. ఔచిత్యము కావ్యచిత్రలేఖన నాట్యసంగీతములం దనేకవిధములుగా భాసిల్లుచుండును. పాత్రోచితములైన భాషాచేష్టలవర్ణనము కావ్యనాటకములకును, రసోచితమైన రాగకల్పనము సంగీతమునకును, నన్ని

దేశానుగుణమైన వాతావరణ నిరూపణము చిత్రలేఖనమునకును నౌచిత్యపోషకములై యుండును. పుత్రమరణాతురయై తల్లియేడ్చుసమయమున సంస్కృతసమాసభూయిష్ఠమును సలంకారపూరితమునైన రచన సాగించుటయు, రాజువచ్చినప్పుడు పరివారము కూర్చుండినట్లు చిత్రించుటయు, సూర్యోదయకాలమునఁ బద్మములు ముకుళితములై యున్నట్లు చూపుటయుఁ, గరుణరసమునకో భక్తిభావమునకో భూపాలరాగము నాలపించుటయు ననౌచిత్యమున కాకరములై రసభంగము కలిగించును. ఇట్టి యనౌచిత్యమును బరిహరించుటకై కళాకారుఁడు సర్వవిధముల యత్నింపవలయును. అనౌచిత్య మున్న రసభంగమునకు వేఱు కారణము వెదక నవసరములేదు.

×

లలిత కళలింద్రియములద్వారా మానసముల రంజింపఁజేసి యానందము నొసంగును. కన్నులు లేనివాఁడు శిల్పచిత్రలేఖనముల సౌందర్యమును, వీనులులేనివాఁడు సంగీతరసమును ననుభవింపఁజాలకుండుటయే దీనికిఁ దార్కాణము. ఇట్లు లలితకళానందమును జూఱ యొసంగు సాధనములఁ బురస్కరించుకొని యాకళలను మూఁడురకములుగా విభజింపనగును. శిల్పచిత్రలేఖనము లొక్క నేత్రేంద్రియమును, సంగీతమొక్క శ్రోత్రేంద్రియమును మాత్రము తనుపఁజాలును. ఇందు మొదటి వానిని దృశ్యకళ లనియు రెండవదానిని శ్రవ్యకళ యనియుఁ జెప్పనగును. కావ్యమునుగూడ శ్రవ్యకళగానే పేర్కొనవచ్చును. కాని వ్రాయఁబడినప్పుడును ముద్రితములైనప్పుడును గావ్యములను నేత్రముల ద్వారా గ్రహించి తజ్జన్యమైన యానందము ననుభవింపవచ్చును. అందుచే దీని నుభయకళ యనిచెప్పుట యుచితము. ఉభయేంద్రియతర్పణశక్తి కావ్యమునందుఁ గంటెను నాట్యమునం దధికముగాఁ గలదు. అందుచే నుభయకళలకు నాట్యమును సమగ్రమైన నిదర్శనముగాఁ జెప్పవచ్చును.

దృశ్యకళలు దర్శనశక్తిగల యెల్లవారి నానందింపఁ జేయును. వారికా కళయందుఁగాని దానికి సంబంధించిన శాస్త్రము నందుఁగాని

పరిచయములేకున్నను ఇబ్బందిలేదు. కావ్యము శ్రవణమాత్రముచేఁగూడ నించుక యానందమొసంగుమాట సత్యమేకాని యందలి రసమును బూర్తిగా గ్రహించుటకుఁ బఠిత లేక శ్రోత సంస్కారముకలిగి యుండవలెను. ఈసంస్కారముయొక్క పరిమాణమునుబట్టి కావ్యజనితానందముకూడ న్యూనాధిక్యముల నొందుచుండును. సంగీతము కేవల స్వరమయము సాహిత్యసమేతము నని రెండు తెఱఁగులు. ఇందు స్వరమయమైనది వీను లున్నవారి నెల్ల రంజింపఁజేయును. వారు పండితులు కానక్కఱలేదు. జ్ఞానవంతులైన మానవులనేకాక పశుపక్ష్యాదులనుగూడ నది యాకర్షింప శక్తిగల్గియుండును. దీనిని గూర్చియే 'శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణీ' అని లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది. సాహిత్యసమేతమైనది పామరులకంటెను బండితులకధికతరమైన యానంద మొసంగును. త్యాగరాజాది కృతులు విను నప్పుడు కలుగు నానందములో గానకావ్యజనితానందములు రెండును నిమిడియుండును. ఆకృతులును తత్సదృశములు నందుచేతనే గేయకావ్యములని ప్రశస్తి నందుచున్నవి.

దృశ్యకళలకును శ్రవ్యకళలకును నొకభేదము కలదు. దృశ్యకళల యొక్క సమగ్రస్వరూపమును మన మొకేసారి చూచి యానందింప వచ్చును. శిల్పచిత్రలేఖనములఁ గాంచినప్పుడు పరిశీలనము ముగిసినంతనే యానంద మనుభూతమగును. కావ్యాదులను (శ్రవ్యకళలను) వినునప్పుడే క్షణమున కాక్షణమే కొంతయానందము గలిగినను సమగ్రానందానుభవమునకుఁ గొంతకాలము పట్టును. ఈభేదమును బురస్కరించుకొని కొందఱు వీనిని సమయావచ్ఛేదకములు, స్థలావచ్ఛేదకములు నని విభజించిరి. ఉభయకళయైన నాట్యము లక్షణద్వయోపేతమైనను, ఈదృష్టితోఁజూచిన సమయావచ్ఛేదక కళయనియే చెప్పఁదగియున్నది.

౬

లలితకళ లింద్రియముల ద్వారా మానవ మానసముల కానందము చేకూర్చి తమ్ముపాసించువారికిఁ గించిత్కాలమైన బ్రహ్మానంద

ములయొక్క పరమార్థము నెఱింగించు ననువిషయము గ్రహించి బుద్ధిమం
తులు తాత్కాలికమైన యాకళానందమునుండి శాశ్వతమైన బ్రహ్మా
నందమునకు దారిచూపు ప్రయత్నము లాచరింపవలయును. అట్లుచేసి
ననాఁడే వారికళోపాసన సాఫల్యమునందినదని చెప్పవచ్చును. లేనిచో
కళోపాసనాసమయమున నానందలోకమున విహరించి యది ముగిసినం
తనే వారు మరల సుఖదుఃఖరాగద్వేషాది ద్వంద్వములతోఁగూడిన
దృశ్యమానలోకమున కరుదేరవలసివచ్చును. యోగీశ్వరులకును కళో
పాసకులకును నదియే భేదము. వారు నిరంతరముగా బ్రహ్మానందసాగ
రమున నోలలాడుచుండ వీరెడనెడ దానిని జవిచూచి మరల విస్మృతిం
బొరయుచుందురు.

చిత్రలేఖనము చక్షురింద్రియముద్వారా మానసమున కానం
దముచేకూర్చును. కన్నులు భావగంభీరమైన సుందరచిత్రమును జూచి
నంతనే యావర్జితములై మానసమును బహిర్లోక విస్మారకమైన యానం
దరసమున నోలలార్చును. చిత్రలేఖనమున మనము చిత్రితవస్తువు
యొక్క సంపూర్ణాకారమును గాక యందలి యేకదేశమును మాత్రమే
దర్శింపఁజాలుదుము. అదియునుగాక చిత్రకారుఁడు దృశ్యమును బాగు
గాఁబరిశీలించి తనమానసమునకు మెచ్చుగొల్పిన యొకానొకసమయ
మునందలి దానివిన్యాసమును చిత్రమున రూపొందించును. ఆక్షణము
గడచిపోయినచో నాదృశ్యముయొక్క స్థితియందుఁ గొంతమార్పు సం
ఘటిల్లును. ఈమార్పును గూడ సూచింపఁ దలఁచినచోఁ జిత్రకారుఁడు
మఱియొక చిత్రమును రచింపవలసినదే. ఇట్లే వస్తువుల దశలను క్షణ
చాంచల్యమానము లగుచుండును. గావునఁ జిత్రకారుఁడా దశలనన్నిం
టిని దనచిత్రమునఁ జూపఁజాలఁడు. అతనిచిత్రము వస్తువుయొక్క
యేకైకదశావిన్యాసమును మనకుఁ బ్రదర్శింపఁజాలునంతే.

శిల్పము కూడఁ గొంచెమించుమించుగాఁ జిత్రలేఖనము వంటిదే.
ఇదియుఁ జక్షురింద్రియముద్వారా మానసమును దివియునట్టిదే. ఇం
దును వస్తువుయొక్క కించిత్కాలస్థేయమైన యేకైకవిన్యాసమే ప్రద
ర్శింపఁబడును. కాని శిల్పియందు వస్తువుకు సంపూర్ణాకృతిగాఁ బ్రద

ర్శింపఁజాలును. శిల్పి చెక్కిన సమగ్రవిగ్రహములందు మనము ముందు వెనుకలను బార్శ్వములనుగూడ దర్శింపఁ జాలుదుము. అదియును గాక చిత్రలేఖనమువలెఁగాక యిది త్వగింద్రియమునకుఁగూడ గోచరించుట కవకాశము కలదు. చిత్రలేఖనమును మనము స్పృశించి చూచినచో నందలి విశేష మేమియును గ్రహింపఁ జాలము. శిల్పమున నట్లుగాక స్పర్శచే నందలి నిమ్నోన్నతభాగముల గుర్తించి పరిశీలింపగలము. అందునఁ జిత్రలేఖనమును దదాలంబన మైన పటపత్రాదికమును నిర్విశేష మే. శిల్పమునైనచో నాతఁడు చేతితోఁ దడవి చూచి స్పర్శప్రభావముచే దాని రామణీయకము నంతను గాకపోయినను గొంచెమైన గ్రహించి యానందించుట కవకాశమున్నది. ఈవిషయమున శిల్పము చిత్రలేఖనముకంటెఁ గొంచెమాధిక్యసమేతమని చెప్పవచ్చును. ఇట్లే శిల్పమున లేని విశేష మొక్కటి చిత్రలేఖనమునఁ గానవగును. చిత్రకారునివలె శిల్పి సూర్యోదయము, సూర్యాస్తమయము మున్నగు ప్రకృతి రామణీయకముతోఁగూడిన దృశ్యములను జక్కఁగాఁ బ్రదర్శింపఁజాలఁడు.

సంగీతము శ్రవణేంద్రియము ద్వారా మానసమున కానందము నుత్పాదించును. వివిధస్వరముల విన్యాసముచేఁగలుగు నొకానొక యనిర్వచనీయమైన సామరస్యముచే నిది వినువారి డెందముల నాకర్షించి వారి కందేకాగ్రత కలిగించును. ఇది భావాశ్రయముకాని రసాశ్రయముకాని కాదు. ఒక విధముగాఁ జూచినచో దీనిని తాళల యాశ్రయమైన నృత్తమువంటిదని చెప్పవచ్చును. అయ్యునిది చిత్తాకర్షకత్వమున నితరకళలకుఁ దీసిపోదు. పంచేంద్రియములలో నితరములైనవానికన్న శ్రవణేంద్రియమున కెక్కువ ప్రభావమున్నట్లు గోచరించును. రంజకమైన రాగాలాపము నాలించినంతనే యది విషయాంతరలగ్నమై యున్న దానినైన మనమును బలవంతముగా నాకర్షించి తదేక పరాయణము కావించును. పాశ్చాత్యులు లలితకళ లన్నిటికిని సామాన్యప్రాధాన్యమునే యొసంగుదురు. భారతీయులట్లుగాక చిత్రలేఖన శిల్పములకంటె సంగీతమునకును, సంగీతముకంటె నాట్యకవిత్వ

ములకును నధికమైన ప్రాధాన్య మొసంగుచుందురు. దీనిని శ్రవణేంద్రియసమ్మోదము ద్వారా మానవమునకుఁ గలుగు నానందమున వారికిఁగల యభిమానమే కారణమై యుండవచ్చును.

నృత్యము భావాశ్రయమైనది. ఇది పదార్థాభినయాత్మకమైన మార్గమని ప్రసిద్ధినంది యున్నది. జనులు సాధారణముగా నృత్యనాట్యము లందలి భేదము గుర్తింపక రెంటిని సమానార్థకములుగా వాడుచుందురు. కాని దశరూపక కారుఁడు "అన్యద్భావాశ్రయం నృత్యమ్మనియు" ధనికుఁడు "రసాశ్రయా న్నాట్యాద్భావాశ్రయం నృత్యమన్యదేవ" యనియు నా రెంటికిని భేదము నిరూపించియున్నారు. రసాశ్రయమైన నాట్యమున వాక్యార్థాభినయము గోచరించును. నృత్యమున నాంగికాభినయము ప్రాధాన్యము వహింప నాట్యము సాత్త్వికాభినయబహుళమై యొప్పారుచుండును. "అత్రనృత్యేదర్శనీయమేవ సర్వం భవతి. నతుశ్రవణీయం. "నృత్యేకావ్య సంబంధాభావాదిత్యర్థః" అని దశరూపక వ్యాఖ్యలలో నొకటగు ప్రభలో వివరింపఁబడియున్నది. దీనినిబట్టి నృత్యముకూడ నృత్త మువలెనే శ్రవణేంద్రియమున కంటెం జక్షురింద్రియమునకే యెక్కువ ప్రీతికలిగించునని తెలియుచున్నది. నృత్తనృత్యములకు గాత్రవిక్షేపసామ్య మున్నప్పటికిని నృత్తమునలేని యనుకరణము నృత్యమున నుండుటచే నిది సర్వవిధముల దానికంటె నతిశయవంతమగుచున్నది. నృత్యమాంగికాభినయ బహుళమగుటచేఁ జిత్రలేఖన శిల్పములవలెనే చక్షురింద్రియమునకుఁ బ్రీతి సంధించును. కాని యవి వస్తువుయొక్క యేకక్షణవ్యక్తమగు స్థిరవిన్యాసమునే సూచింపఁగల్గియుండ నృత్యము క్షణక్షణ పరివర్తమాన దశావిపర్యయమును గూడ సూచింపఁ జాలియుండును. ఇదియే శిల్పచిత్రలేఖనముల కంటె నృత్యమునఁ గల గుణాధిక్యము.

కావ్యము రసాశ్రయమైనది. ఇది శ్రవణేంద్రియమున కపారప్రీతి కలిగించి మనస్సు నధికముగా నాకర్షించును. ఇతర లలితకళలం దెచ్చట

నులేని వాక్సామర్థ్యము దీనికిఁ గలదు. ఈ సామర్థ్యముచేఁ గవి దృశ్యములను సమగ్రముగా వర్ణించి వానిని బహిస్తల మనఃఫలకముల సాక్షాత్కరింపఁజేయును. ఈ విధముగా నిందు సంగీతచిత్రలేఖనముల గుణములు రెండును మిశ్రితములై మానసమున కమేయానందము కలిగించును. కవివాక్కుల సాయమున బమ్మెర పోతనవలె దివ్యసంగీతమును వినిపింపఁగలఁడు. తిక్కనామాత్యునివలె క్షణక్షణము మార్పుచెందుచుండు దృశ్యముల దశావిన్యాసములను జక్కఁగాఁ జిత్రింపఁగలఁడు. వాక్ప్రభావ మింతింతని చెప్పనలవికాదు. ఈ వాక్కే లలితకళలలోఁ గావ్యమున కగ్రస్థాన మొసంగుచున్నది.

నాటకముకూడఁ గావ్యభేదమే. కాని యిది దృశ్యకావ్యము. శ్రవ్యకావ్యములలో శ్రవణేంద్రియమునకు, ప్రీతి సంధించుశక్తియే హెచ్చు. దృశ్యకావ్యమగు నాటకము చక్షుశ్శ్రవణేంద్రియములు రెండింటికిని సంపూర్ణమైన యానందము చేకూర్చును. ఇందు లలితకళలైదును మూర్తీభవించి యుండును. శ్రవ్యకావ్యములలో మనోనయనమాత్రగోచరములగు దృశ్యములు దృశ్యకావ్యములందుఁ జర్మచక్షువులకుఁ గూడ గోచరించి యింతింతయనరాని సంతోషము సంతరించును. అందుచేతనే లలితకళలలో గావ్యమునకువలెఁ గావ్యభేదములలో నాటకమున కగ్రతాంబూలము లభించుచున్నది.

పురాణయుగములో ఆంధ్రదేశము

కందూరి ఈశ్వరదత్తు

[అఖిలభారత రేడియో విజయవాడ కేంద్రమునుండి
11—7—52 తేదీని చేసిన ప్రసంగము.]

పురాణములు వాని విశిష్టత.

సర్వసాధారణముగా పురాణములనఁగా వెంటనే రామాయణ, భారత, భాగవత గ్రంథములు మనకు స్ఫురణకు వచ్చును. పురాణములు పదునెనిమిది. అందు భాగవత మొకటి. మిగిలిన పదునేడు, బ్రహ్మ, పద్మ విష్ణు, శివ, నారద, మార్కండేయ, ఆగ్నేయ, భవిష్య, బ్రహ్మవైవర్త, లింగ, వరాహ, స్కాంద, వామన, కూర్మ, మత్స్య, గారుడ, బ్రహ్మాండ మనునవి. రామాయణ భారతములు సహితము పురాణములలోనికే గణనకు వచ్చును. నన్నయభట్టు రాజరా కొల్వుకూటమును వర్ణించుచు, దానిలో భారతరామాయణాద్య పురాణప్రవీణులు పరివేష్టించి యున్నట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. పుర శబ్దమున కర్థము పూర్వవృత్తము. పురాతనాఖ్యానము ప్రతిపాదిం నదియే పురాణము. పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన ముఖ్యవిషయము లైదు. వీనినే పంచలక్షణము లందురు. అవి యేవనఁగా సృష్టి, ప్రతిసృష్టి, మునుల దేవతల వంశక్రమము, మన్వంతరములు, చంద్రసూర్య వంశ రాజన్యుల చరిత్రములు. అన్ని పురాణములలో నీమైదు విషయము లుండవచ్చును, లేకపోవచ్చును. ప్రాచీన భారతదేశచరిత్ర కుపయుక్తములుగా నున్న విషయము లెన్నో యీ పురాణములందుఁ గలవు. వానిలో ముఖ్యముగా భూగోళ విన్యాసమునుగూర్చి ప్రశంస యొకటి. నేఁడు భూమండలమునంతయు, ఆసియా, ఐరోపా, అమెరికా, ఆస్ట్రేలియా యని వేర్వేఱు ఖండములుగా విభజించినట్లే, మన ప్రాచీనులు సహితము భూభాగము నేడు ద్వీపములుగను, నేడు సముద్రములుగను విభజించిరి.

'సప్తద్వీపావసుమతీ' యని మార్కండేయము.
'సప్తద్వీపవతీమహీ' యని బ్రహ్మాండము.

సప్తద్వీపములు - జంబూద్వీపము

సప్తద్వీపము లేవియనఁగా, జంబు, ప్లక్ష, కుశ, క్రౌంచ, శాక, శాల్మలి, పుష్కరములు. పురాణములలో వర్ణింపఁబడినప్రకారము జంబూద్వీపమే యీ యేడు ద్వీపములకు నడుమనున్నది. ఈ జంబూద్వీపమే, యిప్పటి ఆసియా (Asia) ఖండమునకును, దానికి తూర్పు దక్షిణములోఁ గల ద్వీపములకును సరివచ్చును. ఈ జంబూద్వీపములోని మొదటి పదము, నేటి జమ్ము- కాశ్మీరము (Jammu and Kashmier) అను రాష్ట్రములో జమ్ము విభాగములో శేషించియున్నది.

భరతవర్షము

జంబూద్వీపము మరల తొమ్మిది వర్షములుగ విభజింపఁబడినది. ఈ జంబూద్వీపములో నేడు కులపర్వతములు గలవు. అవి హిమవంతము, హేమకూటము, నిషధము, మేరువు, నీలగిరి, శ్వేతాచలము, శృంగవంతము ననునవి. ఈ కులపర్వతము నంటుకొని యేడు వర్షములు గలవు. అవి ఇలావృత, భద్రాశ్వ, కేతుమాల, హరి, కింపురుష, రమ్యక, హిరణ్మయ, కురు, భరతవర్షములు. వాయుపురాణములో,

నవవర్షం ప్రవక్ష్యామి జంబూద్వీపం యథాతథా
ఉత్తరం యస్సముద్రస్య హిమవద్దక్షిణం చయత్ ।
వర్షం తద్భారతం నామ యత్రేమాం భారతప్రజాః
పూర్వేకిరాతా హ్యస్యాంతే పశ్చిమే యవనాః స్మృతాః ।
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా మధ్యే శూద్రాశ్చ భాగశః
యదిదం భారతం వర్షం యస్మిన్ స్వాయంభువాదయః॥

హిమవన్నగమునకు దక్షిణమునను, సముద్రమున కుత్తరమునను భరతవర్షముగలదనియు, ఈ భరతవర్షమునకు తూర్పున కిరాతులు పశ్చిమమున యవనులు, మధ్యమమున బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య శూద్రులు గలరనియు వ్రాయఁబడినది. ఈ భారతవర్షాంతరభాగమే

నేఁటి భరతఖండము. హిందూ దేశము, భరతఖండము, అని (India i.e Bharat) మన రాజ్యాంగశాసనమునందుఁ గలదు. భరతఖండమున పేరు ఏల గల్గెనో పురాణములందుఁ దెలుపఁబడినది. స్వాయంభు మనువు తనయుఁడైన ప్రియవ్రతునకు తొమ్మండుగురు పుత్త్రిలు వారిలో ఆగ్నీధ్రుఁడను పుత్త్రిని జంబూద్వీపపాలకునిగా నియమించెను ఈ ఆగ్నీధ్రునికిఁ దొమ్మండుగురు పుత్త్రిలు. వారిలో ఋషభుఁడను వానిని హిమవంతమునకు దక్షిణఖండమున కధిపతినిగాఁ జేసెను ఋషభునకు భరతుఁడను కుమారుఁడు గలఁడు. ఋషభునితర్వా భరతుఁడీ భూమండలమును బాలించెను. కావున నీ ఖండమునకు భర ఖండమని పేరు వచ్చెను.

భరతఖండము - ఆంధ్రదేశము

భరతవర్షము మన పురాణములోఁ దొమ్మిది విభాగములుగ జేయఁబడినది. వాని నామములు, ఇంద్ర, కేతుమంత, తామ్రవర్ణ గభస్తిమంత, నాగ, సౌమ్య, గాంధర్వ, వారుణ, కుమారికా ద్వీపము లు. నాఁటి కుమారికా ద్వీపమే, నేఁటి హిందూ దేశముతో సరిపోవును ఈ కుమారీద్వీపమే కు విషయములుగ విభజింపఁబడినది. అవి, మధ్య ఉదీచ్య, ప్రాచ్య, దక్షిణాపథ, అపరాంత, వింధ్య, హిమాలయప్రదే ములు. ఇందలి దక్షిణాపథమే నేఁటి డక్కన్ పీఠభూమి. ఈ దక్షిణాపథ దేశములలో, పాండ్య, కేరళ, చోళ, కుల్య, మహారాష్ట్ర, మహిష కళింగ, విదర్భ, కుండల, ఆంధ్ర దేశములు తెలుపఁబడినవి. మార్కం డేయపురాణాదులలో ఆంధ్రదేశము దక్షిణాపథ దేశములలోఁ జెప్ప బడినది. కాని నాఁటి దేశముల యెల్లలు పురాణములలో వివరింపఁబడ లేదు. స్థలనిర్దేశము ననుసరించి, ఆంధ్రదేశము కళింగదేశమునకు దక్షి ణముగను, ద్రావిడదేశమున కుత్తరముగను, కర్ణాటకమహారాష్ట్ర దేశములకు పశ్చిమమున నున్నట్లు మాత్రము చెప్పవచ్చును. ఈస్థల నిర్దేశము సంస్కృతకావ్యయుగమునందును, తర్వాత శిలాశాసనము లందును స్పష్టము చేయఁబడినది.

రామాయణ- భారతములు—ఆంధ్రదేశము.

నేటికిని మనము సంకల్పములో 'జంబూద్వీపే, భరతఖండే, దండకారణ్యే, కృష్ణాగోదావరీ మధ్యదేశే' అని చెప్పుకొందుము. నేటి ఆంధ్ర దేశము సగముభాగము దండకారణ్యములోను, సగము భాగము కిష్కింధారాజ్యములో నిమిడీయుండెను. వింధ్యపర్వతమునకు దక్షిణమునను, కృష్ణాస్రవంతి కుత్తరమునను మలయ మహేంద్రపర్వతములకు మధ్యమమున, దండకారణ్య ముండెను. దానిలోఁ దూర్పు భాగము జనస్థానము. కృష్ణకు దక్షిణమున కిష్కింధారాజ్య ముండెను. రామాయణకాలమున రావణుని సోదరుఁడగు ఖరుఁడు ఈ జనస్థానమున కధిపతి. ఈ జనస్థానమందే పంచవటి కలదు. శ్రీ రామభద్రుఁడు సీతాసౌమిత్రి సమేతుఁడై, ఈ పంచవటియందే కొంతకాలము కాపురముండెను. ఇచ్చటనే సీతాపహరణము జరిగినది. ఈ పంచవటి ఆంధ్రదేశములోని తూర్పుగోదావరీ మండలములో భద్రాచలక్షేత్రమున కుత్తరముగా నిరువదిరెండు మైళ్ళదూరమున నున్నది. శ్రీ మద్రామాయణము, కిష్కింధాకాండములో హనుమదాదులను సీతను వెదకుటకై దక్షిణదిక్కునకుఁ బోయి, దండకారణ్యమున కరిగి, యచట గిరివన దుర్గముల, గోదావరీతీరముల, నండ్రపుండ్ర కేరళ కురు దేశములఁ బరికించి రండని యాజ్ఞాపించినట్లు గలదు. కాని క్రీ. శ. పూర్వమూఁడవ శతాబ్దమున వాల్మీకి రామాయణము రచింపఁబడెననియు, దానిలో దాక్షిణాత్యములైన ఆంధ్ర, చోళ, పాండ్యాది దేశముల ప్రశంస ప్రక్షిప్తమనియు, నాఁటి కా పేరఁ బ్రజలుగాని,రాజ్యములుగాని యుండ లేదనియుఁ గొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు.

మహాభారతములో సభాపర్వమునందలి సభాక్రియాపర్వణాధ్యాయమునందును, సహదేవుని దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్రాసందర్భమునను, నిమంత్రితరాజానుగమనములోను, భీష్మపర్వములో భారతీయనద్యాదికథనములోను ఆంధ్ర దేశప్రశంస యున్నది. ధర్మజుని కొల్వుకూటమును బరివేష్టించియుండిన నృపాలురలో ఆంధ్రభూమీశుఁడు కలఁడు. ఈతని పేరు తెలియదు. తిక్కన సోమయాజియు,

ఆంధ్రీకృతభారతములో ఆంధ్రదేశమును మూలమున కనుగుణముగా, దాక్షిణాత్యజనపదములలో నొకటిగా వ్రాసెను. భీష్మపర్వములోని ఆంధ్రజనపదము కృష్ణాగోదావరీ మధ్య దేశమని

ఆంధ్రకాః కృష్ణాగోదావర్యోర్మధ్యే విద్యమాన దేశః॥

అని వ్యాఖ్యానమున గలదు. కురుపాండవ సంగ్రామములో దాక్షిణాత్యజనపదములైన, ఆంధ్ర, కేరళ, కొంకణ, కర్ణాట, కోసల, కాళింగ, కుంతల, విదర్భములు కౌరవపక్షమునఁ జేరెను. పాండ్యచోళ జనపదములు మాత్రము పాండవపక్షమునఁ గలిసెను కర్ణునికిఁ బ్రాపై పుళింద, కొంకణ, బాహ్లీక, ఆంధ్రసైన్యములు పోరినట్లును, పాండ్యుఁడైన మలయధ్వజుఁడీ సైన్యములతోఁ బోరాడి నిహతుఁడైనట్లును కర్ణపర్వమునందుఁ గలదు.

ఆంధ్రదేశము - తెలుఁగుదేశము.

మనభాష తెలుఁగుభాషయనియు,మనము తెలుఁగు వారమనియు మన దేశమునకు తెలుఁగుదేశమనియు పేర్లుగలవుగదా. పురాణములలో నత్యంత ప్రాచీనమైనవానిలో మార్కండేయ పురాణ మొకటి ఇది క్రీ. శ. నాల్గు, ఐదవ శతాబ్దముల మధ్యమున రచింపఁబడెనని పురాణము లన్నింటిని గూలంకషముగా బరిశోధించిన, హైందవ ఆంగ్ల పరిశోధకుల యభిప్రాయములు. ఈపురాణములను బరిష్కరించి, ప్రచురించిన పర్గిటార్ దొరగారు (Par giter) తత్పురాణములో కూర్మ సంస్థాపన వర్ణనమునందలి కూర్మదక్షిణకుక్షియందలి దేశవిభాగములో గల క్రిందిశ్లోకమునుగూర్చి, యిట్లు వ్రాసియున్నారు.

తిలింగో కుంజరదరీ కచ్ఛవాసాశ్చ యే జనాః।
తామ్రపర్ణీ తథాకుక్షి రితికూర్మస్య దక్షిణః॥

పై శ్లోకములోని తిలంగులనువారు నేటి తెలుఁగువారనియు వారు నివసించు దేశమే తెలుఁగు దేశమనియు, దీని ప్రసక్తిననుసరించి, ప్రాచీనాంధ్ర జనపదమునకు సరివచ్చుననియు వ్రాసియున్నారు. మనము తిలింగులమనియు, కావుననే మన భాషకు తిలింగ భాషయనియు, దేశమునకు తిలంగ దేశమనియు మొదటపేర్లుగల్గి, తర్వాత

తిలంగపదమె, తెలుఁగుగా మాఱెననియుఁ జెప్పవచ్చును. ఈమార్కండేయ పురాణములోఁ దక్క ఈపద మీరూపమున నేపురాణములలో నెక్కడను లేదు. కాని యొక విచిత్రమేమనఁగా, క్రీ. శ. 1876 సం॥ లో తెలుఁగులిపిలో ముద్రింపఁబడిన సంస్కృత మార్కండేయ పురాణములో, ఈశ్లోకములోని తిలింగపదము త్రిలింగపదముగాఁ బరిష్కర్తలు దిద్దినారు. మార్కండేయ పురాణములోని యీతిలింగపదము ఆంధ్ర భాషాచరిత్రకారుల కేమి, ఆంధ్రచరిత్రపరిశోధకుల కేమి యత్యంత ప్రాధాన్యమైన విషయము. మారన ఆంధ్రీకృత మార్కండేయ పురాణములో కూర్మసంస్థాపన వర్ణనమును సంక్షిప్తముగా నొసఁగి మూలములోని వేర్వేఱు జనపదవాసుల వర్ణింపలేదు. ఈవిషయము మిగుల విపులముగ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక 23 వ సంపుటము 4 వ సంచికలో సవిమర్శముగాఁ జర్చించి యున్నాను.

స్కాంద బ్రహ్మాండ పురాణములు.

త్రిలింగ దేశము.

మనభాష ఆంధ్రభాష, తెలుఁగుభాష, మనదేశము ఆంధ్రదేశము, తెలుఁగుదేశమని యెట్లు వ్యవహరింపఁబడుచున్నదో, అట్లేమన భాష త్రిలింగభాష మనదేశము త్రిలింగదేశమనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. కాని నేఁడు త్రిలింగపదమునకు బహుళ వ్యాప్తిలేదు. త్రిలింగ దేశవిభాగము స్కాంద బ్రహ్మాండ పురాణములందు మాత్రముగలదు. స్కాందపురాణములో త్రైలింగులనువారు వింధ్యదక్షిణ వాసులలో నొకరుగఁ జేర్కొనఁబడిరి. ఆంధ్రదేశము శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము, కాళేశ్వరములను మూఁడు శివక్షేత్రములమధ్యగత దేశమని వ్రాయఁబడినది. శ్రీశైలము కర్నూలుమండలములోని సుప్రసిద్ధమైన శివక్షేత్రము. భీమేశ్వరము తూర్పుగోదావరీ మండలములోని దక్షారామమను మఱియొక శివక్షేత్రము. కాళేశ్వరము నైజాము రాష్ట్రములోని నెలగందల మండలమునఁ గల మంథని (మంథెన) యను గ్రామసమీపమునఁగల వేఱొక శివక్షేత్రము.

బ్రహ్మాండ పురాణమున ననుసరించి 'ఆంధ్రవిష్ణు' వనువాఁడు శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము, కాళేశ్వరము, మహేంద్ర పర్వతమును గూడఁగలియునట్లుగాఁ బ్రాకారములు నిర్మించి, యామూఁటిని ద్వారములుగాఁ జేసెననియు, నీద్వారములయం దీశ్వరుఁడు శూలపాణియై ప్రమథగణములచేఁ గొలువఁబడుచు లింగరూపములను దాల్చి యుండెననియు, ఆంధ్రవిష్ణువు సురల సాహాయ్యమునొంది దానవాగ్రేసరుఁడగు శంభునితోఁ బదుమూఁడు యుగములు యుద్ధముచేసి వానిని హతునిగావించి, గోదావరీ తటమునందలి ఋష్యాశ్రమములలో వానివాసము నాక్రమించుకొనెననియు నప్పటినుండియు, నీదేశము త్రిలింగ దేశమని పేరఁబరగుచున్నదనియు, దెలియుచున్నది. ఈత్రిలింగపదము, తిలంగ పదమున కన్న ప్రాచీనమైనదని చెప్పరాదు. స్కాంద బ్రహ్మాండ పురాణములలో లెక్కలేనన్ని సంహితలు, ఖండములు, మాహాత్మ్యములు, ఎవరికి దోచినవివారు, ఎప్పటికప్పుడు చేర్చుచుండిరి.

వీనిలోని విషయములు పెక్కుభాగములు ఆధునికములు. ఈత్రిలింగపదము ఆంధ్రదేశములో కాకతీయులకాలమున శైవమతము విజృంభించినసమయమున, నుత్పత్తి నొందియుండును. పదుమూఁడవ పదునాల్గవ శతాబ్దములనాఁటి ఆంధ్రదేశపు శాసనములలో త్రిలింగపదములు బహుళముగాఁ బ్రయోగింపఁబడెను. ఆనాఁటి సంస్కృత కావ్యములందు త్రిలింగపదముగా కవులు ప్రయోగించిరి. కాకతీయ ప్రభువులు త్రిలింగపరమేశ్వరులని వర్ణింపఁబడిరి. ఈత్రిలింగ దేశప్రసక్తి కాకతీయ రాజ్యకాలమునఁ బ్రభవించి, రెడ్లరాజ్యకాలమున సారస్వతములోను, శాసనములలోను బహుళవ్యాప్తిని గావించెనని ఘంటాపథముగఁ జెప్పవచ్చును. తెలుఁగు పదము వేఱు, త్రిలింగ పదము వేఱు. త్రిలింగపద తద్భవము తెలుఁగుకాదు. ఆకాలమునాఁటి పండితులెవరో త్రిలింగసంబంధమైన శ్లోకమును బ్రహ్మాండ, స్కాందపురాణములలో పదునాల్గవ శతాబ్దమునో తరువాతనో చేర్చియుందురు. పాశ్చాత్యచరిత్రకారులలో కొందఱు ఈరెండుపురాణములలోని విషయము లర్వాచీనములనియు, ననేక విషయములు ప్రామాణ్యరహితములనియు వ్రాసియున్నారు.

పురాణములు, ఆంధ్రులు, ఆంధ్రరాజవంశములు

పురాణములలో ఆంధ్రులు కిరాత, హూణ, పుళింద, యవన దేశీయులతోఁ జేర్చి, వీరు నికృష్టజాతిగ వర్ణింపఁబడిరి. భాగవతము ద్వితీయ స్కంధములో,

"కిరాతహూణాంధ్రపుళిందపుల్కసా ఆభీరకంకాయవనాఃఖసాదయః
యేఽన్యే చ పాపా యదుపాశ్రయాశ్శుధ్యంతి తస్మైప్రభవిష్ణవేనమః"

అని ఆంధ్రులు పాపజాతిగ వర్ణింపఁబడిరి. మఱియు నవమస్కంధములో భవిష్యద్రాజేతిహాసములో దుష్యంతుని కుమారుఁడగు భరతుఁడు ఆంధ్రహూణయవన దేశీయులను జయించెననియు, వీరందఱు మ్లేచ్ఛులనియుఁ జెప్పఁబడెను.

"కిరాతహూణాన్ యవనాంధ్రాన్ వంగాన్ శకాన్ ఖషాన్
అబ్రహ్మణ్యాన్నృపాంశ్చాహన్ మ్లేచ్ఛాన్ దిగ్విజయే బలాత్"॥

ఆంధ్రీకృతభాగములో శక, శబర, బర్బర, కిరాతక, హూణ మ్లేచ్ఛదేశములు మాత్రము పేర్కొనఁబడి, ఆంధ్రులమాట వదలివేయఁబడినది. భాగవతము ద్వాదశస్కంధములో నాంధ్రరాజ్యస్థాపకుఁ డొక వృషలుఁడని యీ క్రింది విధముగ వ్రాయఁబడినది.

"మఱియుఁ గణ్వవంశజుఁడగు సుశర్ముండను రా జుదయించిన వాని హింసించి తద్భృత్యుం డంధ్రజాతీయుండైన వృషలుం డధర్మమార్గవర్తియై వసుమతీ చక్రం బపహరింపై యేలె".

ఆంధ్రులు మగధరాజగు జరాసంధునితోఁ జేరి యాదవులతోఁ బోరాడిరి. చాణూరుఁడను ఆంధ్రమల్లుఁడు శ్రీకృష్ణునితో మల్లయుద్ధమునందు నిహతుఁడయ్యెను. శ్రీమహావిష్ణువునకుఁ జాణూరాంధ్రనిషూదనుఁడను పేరు విష్ణుసహస్రనామములలో నొకటి. ఈవిష్ణు సహస్రనామములు మహాభారతములో అనుశాసనిక పర్వాంతర్భాగము.

మత్స్యపురాణ మాంధ్రదేశచరిత్ర కత్యంతప్రధానమైనది. ప్రాచీనాంధ్రరాజ్యస్థాపకులఁ గూర్చి యిందు విపులముగ వ్రాయఁబడినది. కాణ్వవంశీయులగు బ్రాహ్మణప్రభువులలోఁ గడపటివాఁడగు సుశర్మయనువానిని సంహరించి ఆంధ్రుఁడగు శ్రీశిశుకుఁ డనువాఁడు

శుంగరాజ్యాధికారమును నిర్మూలించి ఆంధ్రభూవిభుండయ్యెనని చెప్పఁబడినది.

— □ —

"కాణ్వాయనస్తతో భూపాః సుశర్మాణః ప్రసహ్యతామ్।
శుంగానాంచైవ యచ్ఛేషం క్షిపిత్వాతుబలీయసః॥
శిశుకోంధ్రః సజాతీయః ప్రాప్స్యతీమాం వసుంధరామ్
త్రయోవింశసమా రాజా శిశుకస్తు భవిష్యతి॥

273 - అధ్యాయము

ఈశిశుకుఁడే విష్ణుపురాణములో శ్రీపకుఁడనియు, సింధకుఁడని వాయుపురాణములోను చెప్పఁబడెను. మత్స్యపురాణములో పందొమ్మండుగురు ఆంధ్రరాజులు నాల్గుపందల యఱువది వత్సరములు పాలించిన తర్వాత వారిరాజ్యముభృత్య వంశముల పాలయ్యెనని కలదు.

"తేషాంవర్ష శతానిస్యుశ్చత్వారిషష్టిరేవచ।
ఆంధ్రాణాం సంస్థితో రాజ్యే తేషాం భృత్యాన్వ యేనృపాః॥

పైవిధముగ పురాణములలో నాంధ్రదేశమును గూర్చియు, ఆంధ్రులనుగూర్చి దిగ్దర్శనముగ వివరించి, ప్రసంగమును విరమించుచున్నాను.

(అఖిల భారత రేడియో విజయవాడ కేంద్రము అనుమతిని)

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

— □ —

శ్రీ పిఠాపురం మహారాజావారి ధనసాహాయ్యముచే రచియింపఁబడుచున్న పెద్దనిఘంటువు. నాలుగుసంపుటములు ముద్రితమై విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నవి. ఇందు, అకారము మొదలు నకారము వఱకునుగల సంస్కృతాంధ్రశబ్దము లన్నియుఁ గలవు. ఈ నిఘంటువునందు సంస్కృతశబ్దములు పూర్వనిఘంటువు లన్నిటియందు కంటె మిక్కిలి యధికముగా నీయఁబడినవి. కావున సంస్కృతవిద్యార్థులకు గూడ మిక్కిలి యుపయోగకరముగా నుండును. ఇది యున్నచో సంస్కృతనిఘంటువుల యపేక్ష యుండదు. ఆచ్ఛికపదములకుఁగల యర్థభేదములఁ గనఁబఱిచి వానికిఁ బ్రమాణవాక్యములు పూర్వగ్రంథముల నుండి విపులముగా నీయఁబడినవి. లభ్యమైనంతవఱకుఁ దెనుగుశబ్దములకు సంస్కృత ప్రాకృత ద్రావిడాదిభాషలయందుఁగల సజాతీయపదములు చూపఁబడినవి. కేవలము విడిశబ్దములేగాక సంధర్భానుసారముగ సమస్తపదములు (Phrases) ను వానికిగల యర్థములును బ్రయోగములనుగూడ నీయఁబడినవి. జనకశబ్దములక్రింద జన్యశబ్దములు చూపఁబడినవి. ఈపుస్తకము రచించుటకు, ముద్రించుటకు విశేషద్రవ్యము పట్టినను ధనవంతులకేగాక జనసామాన్యమునకుఁ గూడ లభ్యముగా నుండవలయునను తలంపుతోఁ దక్కువవెల నిర్ణయింపఁబడినది.

సాదాబైండు సంపుటము 1 కి	రు.	5—0—0
కాలికోబైండు ,,		6—0—0

భీమేశ్వర పురాణము - కొన్ని స్థల విశేషములు.

శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రీనాథుఁ డాంధ్రభాషలోఁ గ్రొత్తయుగమును మొదలుపెట్టిన కవి. అతనిరచన యారంభ మగునంతవఱకుఁ బురాణముల ననువదించుటయే కొనసాగినది. ఒండు రెండు ప్రబంధములు వెలువడినను, వానిలో సంస్కృతకావ్యపద్ధతులు కొన్ని తెలుఁగులోని కవతరించినను, ప్రబంధరచన కొరవడిపెట్టఁ దగినట్టి నైషధమువంటి ప్రౌఢకావ్యము వెలువడలేదు. అట్టితరుణమున సంస్కృతభాషలో నారికేళపాక మనఁ బరగిన నైషధమును జేఁబట్టి, సంస్కృతపదభూయస్త్వముతోపాటు తెలుఁగుపొంక మీడఁబోకుండ రచన సాగించి, ఆరచనతో దేశమునం దంతటను ప్రౌఢకవి యనిపించుకొని, రాజాస్థానములలో స్థానము నాక్రమించి, పెదకోమటివేమభూపాలుని పేరోలగమున విద్యాధికారియై, తరువాతికవులకు ప్రబంధరచనకుఁ బథప్రదర్శకుఁ డైనాఁడు.

కొండవీడు వదలి కాంచికిఁ బోయి, అవచితిప్పయ్యకు హరవిలాసమును గృతిగా నిచ్చి, దేశమంతయుఁ దిరిగి, తుదికి రాజమహేంద్రవరము చేరునాఁటికి వయఃపరిపాకమును గవితాపరిపాకమును గూడ ప్రౌఢము లైనవి. వీరభద్రారెడ్డియాస్థానమునఁ గవీశ్వరుఁడై వెలయుటకు నాందిగా నాతనిమంత్రియగు బెండపూడి అన్నమంత్రికి భీమేశ్వరపురాణమును కృతిగా నందిచ్చినాఁడు. ఈవిషయమును కాశీఖండములో "ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొనియాడితి భీమనాయకుని మహిమ"నని వాకొనియున్నాఁడు. ఈభీమనాయకుని మహిమతోపాటు భీమమండలి నంతయుఁ గొనియాడి, తనకుఁ గల యాంధ్రదేశాభిమానమును వెలువఱిచి, నాఁటి తెలుఁగునారిపరిపాటుల నెన్నియో మెఱుకపఱచినాఁడు. కేవలము తీర్థక్షేత్రమాహాత్మ్యములతో

నిండి నీరస మనిపించుకొనఁదగిన యితివృత్తమును దీసికొని, రసవత్తర మయిన ప్రబంధముగా భీమేశ్వరపురాణమును నిర్మించియున్నాఁడు.

ఈప్రబంధమును మొదట స్కాందాంతర్గతమైన గోదావరీఖండము నూఁతగఁగొని తెనుఁగుకరువునఁ బోసి కావ్యముగఁ దయారుచేసి భీమనాథునకే కృతియొసఁగినాఁడు. కావుననే షష్ఠ్యంతములతుదిని "అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన యిమ్మహాప్రబంధమునకుఁ గథానాయకుండైన భీమేశ్వరమహాదేవునకుఁ బ్రియధామంబైన దక్షారామపురవరం బెట్టి దనిన" యని దక్షారామ పురవర్ణనము నారంభించినాఁడు. దీనినిబట్టి తొలుత నీతనిప్రబంధమునకు నాయకుఁడు దక్షారామభీమేశ్వరుఁడే యయ్యు, వీరభద్రారెడ్డియాస్థానిలోఁ బ్రవేశము పడయుటకై బెండపూడి అన్నామాత్యుఁడు కృతినాయకుఁడైనట్లు తోఁచెడిని. ఈపరిపాటి హరవిలాసమునందుఁగూడ మనకుఁ గాననగును. సిరియాళునిచరిత్రము పార్వతీపరిణయము కిరాతార్జునీయములకు సంబంధించిన కథాంశములను ముందుగనే తెలుఁగుభాషలో సంతరించికొని, కృతిపతిగా నవచి తిప్పయ్యసెట్టి లభింపఁగా నాతనిఁ గృతిపతి చేసి యీ కథాఖండముల నాతనికిఁ గృతిగా నిచ్చినాఁడు.

భీమమండలము.

శ్రీనాథుఁడు ప్రసాదపంచాక్షరీమంత్రోపాసకుఁడు. శివుఁడాతనికిఁ బరమోపాస్యుఁడు. శివుని మహిమాభివర్ణన మాతని కభీష్టతమము. తాను రచించిన కావ్యములలో నేరసమునైనను బరమేశ్వరాలంబనముగనే కొనసాగించినాఁడు. భీమేశ్వరపురాణమున దక్షారామ భీమేశ్వరుఁ డీతనికిఁ గథానాయకుఁడు. దక్షారామము పంచారామములలో నొకటి. ఈపట్టణమున కధిపతియైన భీమేశ్వరుని మహిమ మీప్రబంధమునఁ బ్రధానముగ వర్ణించి, దీనికి 'భీమేశ్వరపురాణము' అని నామకరణము చేసినాఁడు.

ఈభీమేశ్వరుఁడు నెలకొనిన దక్షారామము నవధిగఁ జేసికొని మూఁడుయోజనములు మేరగ చక్రాకారవలయ రేఖ భీమమండలముగఁ బేర్కొనఁబడినది.

ఉ. అంబుధి మేర తూర్పునకు నబ్ధియ సీమటు యామ్యదిగ్విభా
గంబునకుం బ్రతీచికిని గౌతమి సీమ యుదీచికిం బ్రమా
ణంబు త్రియోజనంబు సురనాథుఁడు దక్షిణకాశి భీమలిం
గంబున కేకభోగముగఁ గట్టడచేసె వసుంధరాస్థలిన్.

భీమ. అ౩. ప. 76.

తూర్పుదిక్కున భైరవపాళెపుసముద్రము, దక్షిణమున అంతర్వేది సముద్రమును, పడమర రాజమహేంద్రవరమునందలి గౌతమియు, ఉత్తరమున పీఠికాపురమును సరిహద్దులుగ నడుమ నుండెడి మూఁడు యోజనములమేర యీభీమమండలిలోనికి వచ్చును. ఈసరిహద్దుల నడుమ దక్షారామము, కుమారారామము (సామర్లకోటభీమవరము) భీమారామము, లేక సోమారామము (గునుపూడిభీమవరము) క్షీరారామము పాలకొల్లు) అను నాలు గారామములున్నవి.

ఈ యారామములను గూర్చి భీమేశ్వరపురాణమునం దిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది "అనంతరం బాయంబికావల్లభుండు......కృతకృత్యుండై త్రిపురదైతేయుల కులదైవతంబైన యద్దివ్యలింగంబును బంచబ్రహ్మ పంచాక్షరీ పంచతత్త్వ పంచభూతమయం బగుటంజేసి పంచఖండంబులుగా ఖండించి కృష్ణవేణీమహానదీతీరమున ధరణాలకోట యనుగ్రామంబున (నేఁడు దీనిని ధరణికోట యందురు) నమరేశ్వరుని చేతం బ్రతిష్ఠితుఁడగుటంజేసి యమరలింగంబునాఁ బ్రసిద్ధంబైన యమరారామంబును (అమరావతి) గౌతమీతీరంబున దక్షిణకూలంబున గుణపూడి యనుగ్రామంబున సోమునిచేతం బ్రతిష్ఠితం బగుటంజేసి సోమలింగంబనఁ బ్రఖ్యాతంబైన సోమారామంబును (నేఁడు దీనిని గునుపూడి

భీమవరము అందురు) బాలకోట యనుగ్రామంబున శ్రీరామచంద్రునిచేఁ బ్రతిష్ఠితం బగుటం జేసి రామలింగంబు నాఁ బ్రసిద్ధంబైన క్షీరారామంబును, చాళుక్యవంశరాజధానియగు చాళుక్యభీమవరనామగ్రామంబునఁ గుమారరత్నంబైన కుమారస్వామిచేతం బ్రతిష్ఠితంబగుటం జేసి కుమారభీమలింగంబనఁ బ్రఖ్యాతి నొందిన భీమారామంబును, మొదలిమామ యగుదక్షప్రజాపతి యునికిపట్టైన యారామం బగుట దక్షారామంబున శివసన్నిధానంబై తా నుండునట్టుగా నీప్రకారంబున భోగమోక్షప్రదంబులైన పంచారామంబులను బ్రతిష్ఠ నొందించి తానును దక్షవాటంబున శ్రీభీమేశ్వరలింగమునం దధివసించె".

ఈప్రసంగమునుబట్టి త్రిపురాసురసంహారానంతరము తదుపాస్యమైన లింగము పంచఖండములై నెలకొనిన స్థానములు పంచారామములైనట్లు తెలియుచున్నది. ఈపంచారామములయుత్పత్తినిగూర్చి మఱియొక యైతిహ్య మిట్లున్నది. కుమారస్వామి తారకాసురసంహారము సేయునపుడు అతని కుపాస్యమైన లింగమును ఛేదింపఁగా నది యయిదు తునకలై యైదుచోటు లందుఁ బ్రతిష్ఠితములు కాఁగా నవి పంచారామములైనవి. ఈతారకాసురవధ గోస్తనీనదీతీరమున 'తణుకు' అనుగ్రామమునకు సమీపమున జరిగినట్లు లాప్రాంతములందలి గ్రామములు తార్కాణించుచున్నవి.

1. తణుకు—తారకాసురపురము. ఇది నేఁడుపశ్చిమగోదావరి జిల్లాలో వసిష్ఠానది కెనిమిదిమైళ్లదూరమున గోస్తనీనదీతీరమునం దున్నది. దీనికి నాలుగైదుక్రోసులలో నీక్రిందిగ్రామము లున్నవి.

2. వేల్పూరు—దేవతలు విడిసినచోటు

3. కావలిపురము—దేవతల రక్షణశిబిర మున్నచోటు. దీనిని నేఁడు 'కావలిపాడు' అని యందురు.

4. ఇలేంద్రపురము—భూమిలో దేవేంద్రుఁడు విడిసినచోటు. నేఁడు దీనిని 'ఇలేంద్రపట్టు' అని యందురు.

5. అర్జునపాలెము— దేవతలకు సహాయముగా వచ్చిన కార్త వీర్యార్జునుఁడు విడిసినచోటు.

6. కుమారపురము—కుమారస్వామి విడిసినచోటు. దీనిని నేఁడు 'కొమరారము' అని యందురు.

7. సోమరాజిలేంద్రపల్లి — ఈసమీపముననే యీపేరిటి గ్రామ మొకటి గలదు. సోముఁడు ఇంద్రుఁడు కలిసి విడిసినచోటు కానోపును.

8. దేవదానవులపుంత—ఇది 'జుత్తిగ' యను గ్రామసీమలో నున్నది. దేవదానవుల కిరువురకును యుద్ధము జరిగిన తావగుటచే దీని కీపేరు వచ్చియుండును. నేఁటికిని ప్రభుత్వపులెక్కలలో దీనికీపేరు చెడకుండ నిలిచియున్నది. క్షీరారామము భీమారామము నీప్రదేశమునకు రెండుయోజనములమేరలో నున్నవి. కావున నీయైతిహ్యము గూడఁ గొంతసరిపడుట కవకాశము లేకపోలేదు. స్కాందాంతర్గతమైన 'గోస్తనీ నదీమాహాత్మ్యము' వెలువడలేదు. అం దీయైతిహ్య ముండునేమో యని సంశయము.

ఈభీమమండలి యాంధ్రమండలములలోఁ బరమపవిత్రమైన దనియు, ఇతరమండలము లేవియు దీనికి సాటియైనవి లేవనియు శ్రీనాథుఁ డిట్లుగ్గడించియున్నాఁడు.

ఉ. ఎక్కడఁ జూచిన న్సరసి, యెక్కడఁ జూచిన దేవమందిరం
బెక్కడఁ జూచినం దటిని, యెక్కడఁ జూచినఁ బుష్పవాటికం
బెక్కడఁ జూచిన న్నది, మహీవలయంబున భీమమండలం
బెక్కడ ? యన్యమండలము లెక్కడ భావన చేసి చూచినన్ ?

సీ. ఒకచోటఁ గోటిపల్లీడు రాజకోటీర
విభ్రాజితోత్సంగ వృద్ధగంగ
ఒకచోటఁ జటులనక్రకుళీరపాఠీన
తోయగర్భాభోగ తుల్యభాగ

ఒకచోటఁ బీఠాంబికోన్నత స్తనభరా
స్ఫాలఝర్ఝరితకల్లోల యేల
ఒకచోట నప్సరోనికరసంసేవితాం
తరము శ్రీసప్తగోదావరంబు
సమరు నాగరఖండసిద్ధాంతజాతి
నాగవల్లీసమాకాంతిపూగఖండ
మండితోద్యానవాటికాఖండవిభవ
పాత్రమగు భీమమండలీక్షేత్రమునకు.

ఈభీమమండలమునం దన్నిదిక్కులందును గోదావరీనది శాఖోప శాఖలుగాఁ బ్రవహించి యీమండలమునంతను నాఁటికి నేఁటికి బహు సస్యభరితముగా నొనర్చుచున్నది. ఒకవైపున కోటిపల్లివాసియైన సోమేశ్వరుని చంద్రికళచే విభ్రాజితమైన వృద్ధగంగానది. ఈనది అమలాపురము తాలూకాలోఁ గొంతమేరఁ బ్రవహించి సముద్రమునఁ గలియును. ఆసాగరసంగమస్థలమును 'బ్రహ్మసంవేద్యము' అని యందురు. ఈనదీతీరము నేఁటికిని నారికేళవనీసమావృతమై బహుసార వంతమైనది.

ఒకచక్కని నక్రకుళీరాదిజలజంతువులతోఁ గూడిన తుల్యభాగా నది. ఇది ధవళగిరి (ధవిళేశ్వరము దగ్గఱ) గౌతమినుండి విడువడినదియై రామచంద్రపురము తాలూకా, కాకినాడ తాలూకా గ్రామములమీఁదుగాఁ బ్రవహించి, కాకినాడకు సమీపమునం దున్న 'చొల్లంగి'యను క్షేత్రమున సముద్రగామి యగుచున్నది. ఈనదీతీరభూమి మిక్కిలి సార వంతమైనది. ఈనదీతీరమునందలి పవిత్రక్షేత్రములను శ్రీనాథుఁ డిట్లు గ్గడించియున్నాఁడు.

శా. చేతోమోద మెలర్పఁ గట్టెనుటఁ గాంచె న్వారతామ్నాయవి
ద్యాతంత్రగ్రథనాబ్జసంభవుఁడు వేదవ్యాసుఁ డభ్యర్హిత
జ్యోతిర్లింగమయస్వరూపుల జటాజూటావనద్ధేందులన్
వాతాపీల్వలవైరిగౌతమనదీవాస్తంగమేశానులన్.

వేదవ్యాసుఁడు కాశీ బాసి దక్షిణకాశియగు ద్రాక్షారామ
మునకు యాత్రసలుపుచు తుల్యానదీతీరవాసులు, జ్యోతిర్లింగమయస్వ
రూపులునైన వాతాపీల్వలేశ్వరులను సంగమేశ్వరుని గాంచెనఁట. వాతా
పీశ్వరుఁడు ఇల్వలేశ్వరుఁడు వాతాపీల్వలులకు వైరియైన యగస్త్యునిచే
నీనదీతీరమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడినారు. వాతాపీశ్వరుఁడు తాపేశ్వరము
నను ఇల్వలేశ్వరుఁడు ఇప్పనపాడునందును గలరు. ఈరెండు ఆలయ
ములు తుల్యానదీతీరమునందే యున్నవి. గౌతమనదీప్రవాహము
తుల్యానదీప్రవాహము సంగమించినచోట ప్రతిష్ఠితుఁడైనయీశ్వరుఁడీ
సంగమేశ్వరుఁడు కావలయును. 'ఏడిది, తాపేశ్వరము, మండపేట'యను
గ్రామములకునడుమ నీసంగమేశ్వరుఁడు గలఁడు. ఆస్వామి యాలయ
మున్ముందు కొలనువలె నొకతీర్థమున్నది. దానికిఁ దుల్యభాగానదీ
శాఖతో సంబంధమున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. గౌతమనదీప్రవాహ
ముతో సంబంధ మెక్కడినుండి యుండెనో తెలియకున్నది. అచటి
యీశ్వరుని పేరుమాత్రము సంగమేశ్వరుఁడే. ఆయాలయ ప్రాంతము
కదంబవనముతో నిండి పరమప్రశాంతమై తపశ్చర్యకీనాఁటికి ననుకూల
ముగనే యున్నది. వ్యాసునిదక్షిణకాశీప్రయాణములో నీనదీతీరమునం
దలి మఱియొకదివ్యక్షేత్రము నాతఁడు గాంచినాఁడు. 'మఱియుఁ దుల్య
భాగాతీరంబున సాంపరాయగ్రామంబుచేరువ బిల్వాటవీవాటిఁ గపట
భిల్లుండైన చలిగొండతనియల్లుని ముక్తీశ్వరుని' దర్శించినాఁడు. సాం
పరాయగ్రామంబును నేఁడు 'సంపర' యని యందురు. ఈగ్రామమునకుఁ
జేరువను తుల్యభాగానదీతీరమున 'ముక్తీశ్వరుఁడు' గలఁడు. శ్రీనాథుని
నాఁటి కాతఁడు బిల్వవనాటవీమధ్యమున నుండెనఁట. ఆముక్తీశ్వరుని
వ్యాసుఁడు శిష్యులతోఁగూడి బిల్వదళములతోను పదాఱువన్నెబంగా
రును బరిహసించు తేలపూవులతోను బూజించె నని తెలిపినాఁడు.

ఉ. వేదవిభాగముం బరిఢవించినపుణ్యుఁడు వేడ్కఁ బూన్చె బి
ల్వీదళపూజనంబు గడులెస్సఁగఁ గూరిమిశిష్యపంక్తితో
నాదిమభిల్లు నిత్యకరుణామృతపూరముఁజల్లు పుండరీ
కోదరభిల్లు నృత్తకరియాధిపుమల్లునిఁ గొండయల్లునిన్.

గీ. పదియునార్వన్నె బంగారుఁ బరిహసించు
నవనవారగ్వధప్రసూనములఁ గోసి
సాంపరాయమహాగ్రామ సవిధనిలయు
నభవుఁ బూజించెఁ బుండరీకాక్షమూర్తి.

ఈవిధముగ వేదవ్యాసపూజితుఁడైన ముక్తీశ్వరుఁడు నెలకొనిన యీప్రదేశ మొకదివ్యక్షేత్రము.

పీఠికాపురము

ఈభీమమండలికుత్తరసీమలో ఏలానది యున్నది. దీని నిప్పుడు 'ఏలేరు' అనియందురు. నాఁ డీయేలానది పీఠికాపురాధివాసినియైన పీఠాంబిక స్నానమాడఁగా నామె స్తనభరాస్ఫాలనమున జర్ఝరితమైన తరంగములు గలదఁట. ఈపీఠాంబనుగూర్చి మఱియొకతావున నిట్లు వాకొనియున్నాఁడు.

ఉ. హాటకపానపాత్రియును నారఁగఁ బండిన మాతులుంగముం
ఖేటము లోహదండము నొగిం ధరియించి పురోపకంఠశృం
గాటకభూమిభాగమునఁ గాపుర ముండెడి పీఠికాంబకుం
గైటభదైత్యవైరిప్రియకాంతకు మ్రొక్కె నతండు భక్తితోన్.

భీమ. 2-59.

ఈపీఠాంబ యొకచేత బంగారుపానపాత్రియును, వేఱొకచేత బాగుగాఁ బండిన మాదీఫలమును, ఒకచేఁ ద్రిశూలమును, మఱియొక చేతను లోహదండమును ధరించి నేఁటిపిఠాపురమునకు సమీపమున నాల్గువీథులు కలిసెడిచోటున శ్రీనాథునినాఁ డుండినట్టు లీపద్యము తెలుపుచున్నది. ఇట్టి విగ్రహ మొకటి యీనాఁడు పీఠాపురము కొత్తపేటలో నున్న కుమారస్వామిదేవాలయమునం దున్నది. ఈవిగ్రహమునకు నాలుగుచేతులు, నాలుగుచేతులలోను పైనఁ దెల్పిన సామ

గ్రియు నిమిడియున్నవి. ఈవిగ్రహము చిరకాలము జలనివాసము చేసి, బయటికి వచ్చి యీ దేవళమునం దింతవఱకుఁ దలదాఁచుకొని యున్నది. ఈపీఠికాంబిక ఏలానదీతీరమునం దున్నది. ఈపీఠాపుర మొకదివ్యక్షేత్రము. ఇచట కుక్కుటేశ్వరుఁడు, కుంతీమాధవస్వామియుఁ బ్రధానదేవతలు. కుక్కుటేశ్వరునియాలయమునెదుట నున్నకొలనికి 'పాదగయ' అని పేరు. గంగానదీతీరమున నుండిన గయ గయాశిర మనియు, ఇది పాదగయ యనియు నందురు. ఇది హుంకారిణీశక్తిపీఠము. హుంకారిణీశక్తిపీఠ మీనాఁడు గానరాదు. కాని యీపీఠాపురమును గూర్చి శ్రీనాథుఁ డిట్లుగ్గడించియున్నాఁడు.

సీ. అదె కుక్కుటేశ్వరం బయ్యపాంతము మేడ
　　　హుంకారిణీ దేవి మోలగంబు
　ఏపట్టణముప్రోల నేలేరు ప్రవహించుఁ
　　　బృథివికి ముత్యాలపేరుపోలె
　మున్నూటయఱువదిమూర్తిభేదములతో
　　　విహరించు నేవీట వేల్పుపిండు
　పీఠాంబచెలి యోగపీఠి హుంకృతిదుర్గ
　　　సనిచి కాపుండు నేనగరికెలన
　కుంతీమహాదేవి కూర్మిమేనల్లుఁడు
　　　మాధవుం డేవీట మరగినాఁడు
　పెద్దగవనుల నేపుట భేదనమున
　నెలమి నిలుచుండు క్రీడావిహీనజఘనుఁ
　డట్టిపీఠాపురముఁ జేర నరుగుదెంచెఁ
　బరమశైవుఁడు శ్రీపరాశరసుతుండు.

పీఠికాపురసమీపప్రాంతమున నేలేటికాల్వల సొబగుఁ జూచిన నిజమున కవి పుడమికిముత్యాలహారములవలెనే యుండును. ఆపట్టణపరిసరమంతయు బహువృక్షవాటికాసముపేతమై చూపఱకు విరాళి గొలుపుచుండును. ఆపట్టణమునందలి కుక్కుటేశ్వరాలయమునఁ గలకాలభైరవవిగ్రహము వ్రీడావిహీనజఘనమై నిలిచియున్నది. కాని చూచువారి

కండఱకు నది సిగ్గును గలిగించును. ఆవిగ్రహము శ్రీనాథునికంటఁ బడినంతనే దాని నీపద్యములోఁ జిత్రించి వదలినాఁడు. ఏలేటికాల్వల నీటి సాయమునఁ దనరెడి సస్యసమృద్ధిని ఫలసమృద్ధిని పుష్పసమృద్ధిని శాకములను శ్రీనాథుఁ డిట్లు చిత్రించియున్నాఁడు.

సీ. ఏలేట విరినీట నిరుగారునుం బండుఁ
బ్రాసంగు వరిచేలుఁ బసిఁడిఛాయఁ
బరిపాకమున వేరుపనసపండులతావి
యిందిందిరములకు విందు సేయు
వేఁబోఁకఁ బాలుపారు వింధ్యాద్రిపవనంబు
పోఁకపువ్వులతావిఁ బుక్కిలించు
వేశ్యవాటికలందు విహరించు వలరాజు
ననయంబుఁ జెఱకువిల్లును ధరించి
నారదంబులవలపు పొన్నలఁ బెనంగి
విచికిలామోదములతోడ వియ్యమందుఁ
బాటలీపుష్ప కేతకీపరిమళములు
పొదల విలసిల్లుఁ బీఠికాపురమునందు.

ఈపద్యములోఁ జేర్కొనిన సస్యములు ఫలములు పుష్పములు చాలవఱకు నేఁటికిని నీప్రాంతములం దుపలభ్యములే. నేఁడు పోఁక తోఁట లంతగఁ గానరావు. వేఱుపనసలు గానరావు; గాని సదాపనసలు మాత్ర మెల్లపుడు పండ్లతో నిండియుండును. ఏలేటిప్రాంతమంతయు చెఱకుపండుటకు మంచి నెలవు. ఈక్రిందిపద్యములోఁ జేర్కొనిన శాకములన్నియు శ్రీనాథునినాఁటను నేఁడును గూడ సమృద్ధముగ నేయున్నవి.

సీ. త్రిపుసపుష్పలతామతల్లీ పటోలికా
కారవేల్ల కుడుంగకములతోడఁ
గూష్మాండ వృన్తాక కోలక చించికా
కాయమానక దంబకములతోడ

శాకినీ మూలక చ్ఛత్రాళిక సారణీ
  ధాన్యాక మేఘనాదములతోడఁ
బిప్ప ల్యుపోదకీ పీతపలాండుక
  వాస్తు శాఖా కోటివాటితోడ
రాజనలతోడ శృంగబేరములతోడఁ
జిఱుగడపుఁ బెండలముతోడఁ జేమతోడ
నొప్పు నాలుగుపోలములం దుపవనములు
భువనసారము పీఠికాపురవరమున.

ఈశాకజాతియంతయు ననుదినము కాకినాడలో నీనాఁ డవత రించుచుండును. పీఠికాపురసమీపప్రాంత మంతయు నతిసారవత్తరము బహువిధఫలవృక్షభరితమును. ఈపిఠాపురము మీఁదుగాఁ బ్రవహించిన యేలానది, అచటికి యోజనదూరములో 'పొన్నాడ' యను గ్రామసమీపమున సముద్రగామి యగుచున్నది. అచట నీయేలానదిలో అన్నవరముసమీపమునఁ బ్రవహించెడి పంపానదికూడ వచ్చి కలియుచున్నది. ఈనదీసాగరసంగమప్రదేశమునజగన్నాథమునవలెనే జగన్నాథస్వామి బలభద్రస్వామి సుభద్రాదేవి ప్రతిష్ఠితులై యున్నారు. ఈప్రదేశమును పూరీజగన్నాథముతో సమానమైన దివ్యక్షేత్రమునుజేయ వలయునని యెంచి ఒడ్డెరాజులతో విరోధము నూనిన గజపతులు (తూర్పువిజయనగరాధీశులు) ఈవిగ్రహముల నిచట స్థాపనచేసి యున్నట్టు లీవిజయనగరరాజుల చరిత్రమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇచటి జగన్నాథస్వామి నాప్రాంతమువారు మొండిజగ్గప్ప యని వాకొందురు. చేతులు మొండిగా నుండుటచే నీతని కాపే రేర్పడినది. ఇదియు నొక పుణ్యస్థలమే. శ్రీనాథునికాలమున కవతరింపకపోయి యుండవచ్చును.

కుమారారామము.

ఈ పీఠికాపురమునకొక యోజనమేరలో దక్షిణమున కుమారారామమున్నది. ఇచటి యీశ్వరుఁడు భీమేశ్వరుఁడు. విష్ణువు రాజనారాయణస్వామి. ఈయాలయములు రెండును సామర్లకోట రైలుస్టేషనుకు వెనుకభాగమునం దున్నవి. ఈ ప్రదేశమును నేఁడు సామర్లకోటభీమవరము అని యందురు. శ్యామలాదుర్గము సామర్లకోట యయిన దని

యనుచటివారు చెప్పెదరు. చాళుక్యకోట సామర్లకోట యయినదేమో? చాళుక్యభీమున కిది రాజధాని యని శ్రీనాథుఁడే తెలిపియున్నాఁడు

ఈకుమారారామమునందలి భీమేశ్వరాలయమునకు దక్షారామ భీమేశ్వరాలయమునకు ప్రాకారాదులను నిర్మింపఁజేసిన వాఁడు చాళుక్యభీముఁడే. కావుననే యీయాలయములు రెండును ప్రాకారావరణాదినిర్మాణములన్నిటియందును సర్వవిషయములందును సరిపోలియున్నవి. భేద మించుకయుఁ గానరాదు. ఆలయముల కుపయోగించిన శిలలు శిల్పులు శిల్పములు అన్నియు నొక్కటియే. భేద మించుకయుఁ గానరాదు. ఈకుమారారామమునుగూర్చి శ్రీనాథుఁడు వర్ణించుపరిపాటిలో నచటివాయువులచల్లఁదనము నిట్లుగ్గడించినాఁడు.

సీ. కొమరేటికల్హార కమలషండంబుల
        సౌరభ్యభారంబు సంతరించి
నారికేళాటవీ నవపుష్పకుహళికా
        వితతికన్నరకంబు వీడుకొలిపి
యప్సరఃకాంతా విహారహాటకహర్మ్య
        శశికాంతమణిగవాక్షములఁ దూరి
భీమనాయకదేవు పేరురంబునఁ గ్రాలు
        భుజగహారములకు భుక్తి వెట్టి
రాజనారాయణస్వామిరమ్యభవన
తార్క్ష్యకేతనపతికి నర్తనము గఱపి
పొలసె నధ్వపరిశ్రాంతిపోడ వడంగ
మానివరుపైఁ గుమారవనానిలములు.

కాశిఁ బాసి దక్షిణకాశికి శిష్యవర్గముతోఁ గూడి వచ్చు వ్యాసునకు కుమారారామమునందు గాలులు మార్గాయాసము శమియింప వీచినవఁట. ఈవాయువులు భీమనాయకునియెదుట నున్న కొమరేటి పద్మముల పరిమళభారమును వహించినవి. కొబ్బరితోఁటలలోని పూలమొగ్గలను పుష్పింపఁజేసినవి. అప్సరఃకాంతల చంద్రకాంతమాణిక్య విహారభవనములఁ జొచ్చినవి. భీమేశ్వరుని వక్షస్థ్సలమునందలి పాములకు మేఁత వెట్టినవి. ఆభీమేశ్వరుని పార్శ్వముననున్న రాజనారాయణ

స్వామి గుడిమీఁది గరుత్మంతునకు నాట్యము నేర్పినవి. శ్రీనాథునినాఁడు గుడిమీఁద కేతనముగా నుండిన గరుత్మంతుఁ డీనాఁ డాతావునందులేక ఆలయము క్రిందికి దిగినాఁడు. శ్రీనాథునికంటఁబడుటచేఁ బద్యములోని కెక్కినాఁడు.

సర్పపురము.

కుమారారామమునకు యోజనము మేర తూర్పుగ సర్పపురము. దీనిని నేఁడు సర్పవరము, సర్ప్వారము అని యందురు. ఇచట భావనారాయణ స్వామి నెలకొనియున్నాఁడు. ఇది యొకపురాతనమైన విష్ణుక్షేత్రము. ఈభావనారాయణస్వామి దేవాలయమున కెదురుగనున్న కొలనికి 'నారదకుండము' అని పేరు. ఇచట వైష్ణవులు పెక్కురా స్వామి నాశ్రయించిన వారు నేఁటికిని గలరు. ఈక్షేత్రమును వ్యాసుఁడు దర్శించి భావనారాయణస్వామికి శనివారోత్సవము చేసినట్లు శ్రీనాథుఁ డిట్టు లుగ్గడించినాఁడు.

శా. కాంచె న్సర్పపురాభిధానముఁ ద్రిలింగక్షోణిపై కుంభమున్
ముంచెన్ నారదకుండికాజలముల న్మోదంబుతో దేహమున్
జించెన్ గాశివియోగదుఃఖము మహాక్షేత్రంబు వీక్షించి ద
ర్శించెన్ సన్ముని లోచనోత్సవముగా శ్రీభావనారాయణున్.

భావనారాయణస్వామివిగ్రహము లాయాలయమున రెండున్నవి. ఆవరణలో నొకగుహవంటిచోట నున్నవిష్ణువిగ్రహమును పాతాళభావనారాయణస్వామి యని యందురు. ఆవిగ్రహము లోచనోత్సవమై దృష్టి నాకర్షించును. శనివారోత్సవములో శ్రీనాథుఁడు దనకుఁ బ్రియమైన పిండివంటలను వ్యాసునిచే భావనారాయణునకుఁ బెట్టించినాఁడు. ఈపద్యము శ్రీనాథునినాఁటిఖాద్యములను మనకుఁ దెలుపుచున్నది.

మ. శనివారోత్సవ మాచరించె ముని శిష్యవ్రాతముం దానుఁ గ
మ్మనిపణ్యారములతోడ బూరెగమితో మండెంగ తండంబుతో
ననుకుంబాసెములతోడఁ బాండుకలమాహారంబుతో నేతితో
ఘనసారంభాఫల ఖండశర్కరలతోఁ గారుణ్యపాథోధికిన్.

ఈవిధమైన ఆంధ్రదేశమున నుపయోగించు భక్ష్యభోజ్యముల నీసర్పవరమున నీవైష్ణవదివ్యక్షేత్రమునందు భావనారాయణున కర్పింపఁ జేయుట సహజమే. కాశిలో నన్నపూర్ణాదేవి వ్యాసునకు శిష్యులకు భోజనము పెట్టునప్పుడు గూడ శ్రీనాథుఁ డీభక్ష్యభోజ్యములను వారి కవతరింపఁ జేసినాఁడు.

ఉ. పప్పును బిండివంటలును బాయసముల్ ఘృతము ల్గుడంబులున్
గుప్పలుగాఁగఁ బెట్టునను గూర్పఁగఁ గూడిన యేరుఁబ్రాలతె
ల్గప్పురభోగివంటకముఁ గమ్మని తాలిపుసాజ్జపిండితో
నొప్పులుగా భుజించిరి బుధోత్తము లాకటిచిచ్చు పెచ్చునన్.

భీమ. 2-139.

పిండివంటలు తెల్లని కర్పూరభోగపు టేరుఁబ్రాలవంటకము, కమ్మనితాలింపుసాజ్జపిండియు నాంధ్రదేశములోఁ బ్రసిద్ధమైన విషయములు. శ్రీనాథునకు కర్పూరభోగపువంటకము ఖండశర్కర, అరఁటిపండ్లు పప్పు క్రొత్తగఁ గాచిననేయి మండెగలు చాలప్రియమైనట్టు లీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

శా. ద్రాక్షాపానకఖండశర్కరలతో రంభాఫలశ్రేణితో
గోక్షీరంబులతోడ మండెఁగలతోఁ గ్రొన్నేతితోఁ బప్పుతో
నక్షయ్యంబుగ నేరుఁబ్రాలకలమాహారంబు నిశ్శంకతం
గుక్షు ల్నిండఁగ నారగించితిమి యక్షుద్రక్షుధాశాంతికిన్.

ఈవిధమైన భోజనము ఓరుగల్లులో లక్ష్మణవజ్ఝల పూటకూళ్ల యింట నొకరూకకు దొరకునని చెప్పినాఁడు.

ఉ. కప్పురభోగివంటకము కమ్మనిగోధుమపిండివంటయున్
గుప్పెడు పంచదారయును గ్రొత్తగఁ గాచిన యాలనేయి పెస
ర్పప్పును గొమ్మునల్లఁటిపండులు నాలుగు నైదు నంజుడుల్
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు లక్ష్మణవజ్ఝలయింట రూకకున్.

క్రీ డా భి రా మ ము.

ఇట్టిఖాద్యములు భోజ్యములు శ్రీనాథున కానాఁ డీభీమమండలిలోఁ దఱుచుగా లభించె ననుట కాతనియీరచనయే తార్కాణము. దీనినిబట్టి శ్రీనాథుని భోజనప్రియత్వముగూడ మనకు వ్యక్తమగుచున్నది.

ఏలాతుల్యభాగానదీతీరభూములవలె సారవంతమయినది, బహువిధఫలభారంబము చేత వనవాటికాసహితమైనదియు నగు కౌంతేయీనదీతీరభూమియు నీ భీమమండలిలో నిమిడియున్నది. ఈ ప్రాంతము సీనాఁడు కోనసీమ యని వ్యవహరింతురు. ఈ విషయమును శ్రీనాథు డిట్లు పేర్కొనియున్నాఁడు.

"భీమమండలమునఁ బండ్రెండు యోజనంబులమేర కైవల్య కల్యాణమంటపంబును, భోగలక్ష్మీసభవనపుండరీకంబును నై, కుండలాముఖ సంవేద్య శార్దూలతీర్థంబులు మొదలుగా శాఖోపశాఖాతీర్థంబులు గలిగి, దక్షిణజలనిధి వేలావనోపకంఠంబున వేదండవదన శుండాకాండ చుళికితోన్ముక్త సప్తగోదావర సలిలధారాఝుణఝుణత్కార బృంహిత బ్రహ్మాండగోళంబును, తుల్యభాగా ప్రవాహలహరికాఘోష ఘుమఘుమాయమాన దిగ్విభాగంబును, సేలానదీమాతృకాయమాన కేదారక్షేత్రసంవర్ధితానేకవ్రీహిభేద సంపత్సమున్నతంబును, ఫలభరిత నారికేళషండ మండిత ప్రౌఢపీఠాపురోపకంఠ సీమాబహిర్భాగంబును, మాతృకాయమాన గోదావరీతీర పుణ్యాగ్రహారపరంపరా భూనిలింప సంపత్సంపాదితాధ్వరక్రియా సమాహూత పురుహూతాది దేవతాకదంబ సంబాధసంచరితంబును, కౌంతేయవాహినీప్రాంత సంతన్యమాన సహకారకాంతార ఫలరసాస్వాద మోదమాన పుంస్కోకిల కుటుంబకంఠనాళకోమల కుహూకారకోలాహలపరిపంచిత పంచమంబును...నశేషకల్యాణనిలయంబై యొప్పు నమ్మహాస్థానంబున" సీ నాఁటికి శ్రీనాథుని నాఁటి విశేషములు గానవచ్చుచునే యున్నవి.

కౌంతేయినది సీనాఁడు కౌశికినది యని యందురు. ఇప్పటికి సీనదీతీరమున మధురరసఫలభరితములైన మామిడితోఁటలు పెక్కులున్నవి. నారికేళవనాటవులు హెచ్చు. మంచిరుచిగల చెఱకుతోఁటలు మధురరసభరితములైనపనసచెట్లు కదళీవనములు మెండు. ఈనదీతీరమున బ్రాహ్మణాగ్రహారములలో, అటనట సీనాఁటికి వేదవిద్యాభ్యాసము గానవచ్చుచున్నది. నేఁటికి నటనట యాగక్రియాకలాపము లీగోదావరీనదీశాఖాతీరాగ్రహారములలోఁ గొనసాగుచునే యున్నవి.

ఈకాంతేయు (కౌశిక) నదీతీరమున 'వ్యాఘ్రేశ్వరము' అను గ్రామ మొకటి గలదు. ఈయూరం బ్రతిష్ఠితుండైన యీశ్వరుని పేరు వ్యాఘ్రేశ్వరుఁడు. ఈయీశ్వరుని యుత్పత్తినిగూర్చిన యైతిహ్యమొక్కటి గలదు. ఆగ్రామవాసియగు బ్రాహ్మణుఁడొకనాఁటి శివరాత్రి వేళ నీశ్వరుని బిల్వదళములతోఁ బూజించుటకై సమీపమునందు బిల్వవృక్షము లున్న తావునకుఁబోయెను. అచట బిల్వములు కోయుచుండఁగా వ్యాఘ్ర మొకటి హుంకరించుచు నచటికివచ్చెను. అదిచూచి బ్రాహ్మణుఁడు బిల్వవృక్షము నెక్కెను. క్రింద పులి హుంకరించుచు నాతనికై యెదురుచూచుచు నిలిచియుండెను. క్రమముగ రాత్రి గడచిపోవుచుండెను. పులి కదలెడియత్నము కానరాలేదు. లింగోద్భవకాలము సమీపించుసరికి నాతని కారాట మెక్కువయై మైమఱచి మంత్రము లుచ్చరించుచు వ్యాఘ్రమునే శివుఁడని భావించి చెట్టుమీఁదనుండియే బిల్వదళములతోఁ బూజింప దొరకొనెను ఆతనిపూజపూర్తియగుసరికి వ్యాఘ్రము మృగరూపమును వదలి యీశ్వరలింగముగా మాఱిపోయెను. కావుననే యచటి యీశ్వరుఁడు వ్యాఘ్రేశ్వరుఁడైనట్లు లాప్రాంతమునందీ యైతిహ్యము నలుగడలఁ బ్రసిద్ధమైయున్నది. ఈప్రాంతము బహుసారవంతము.

శ్రీనాథునికంటఁబడిన విహారప్రదేశ మాతనిగ్రంథములలో నేదోయొకచోటి కవతరింపకమానదు. ఈభీమమండలిలో 'కోరంగి' యను క్షేత్రము శివరాత్రిమహాత్మ్యములోఁ బ్రవేశించినది. అందు చతుర్థాశ్వాసములో మాఘమాసవాసరములు వర్ణించుపట్టున దక్షారామభీమేశ్వరుని కోరంగి కంపినాఁడు. "భువనరక్షాదాక్షిణ్యుండు దక్షారామభీమేశ్వరుండు దక్షిణజలధి వేలావలయితంబులగు నేలాలవంగలవలీమతల్లి కాకుడుంగ క్రోడంబులఁ గ్రీడించుటకునై సారంగలోచనలుఁ దానును గోరంగి వెడలె"

శివరాత్రి. 4 ఆ. 30.

ఈకోరంగి యనునది కురంగేశ్వరుని నిలయము. శ్రీరాముఁడు కురంగరూపుఁడయిన మారీచు నిటఁజంపి కురంగేశ్వరుని బ్రతిష్ఠించెనని యైతిహ్యము. ఈ కోరంగిసమీపమున ఆత్రేయీనది సముద్రగామి యయినది. ఈకోరంగిగ్రామమున కెదురుగ ఏలాలవంగాదులు లేకున్నను, లవలీమతల్లి కాకుడుంగక్రోడంబులు నేఁడును గలవు.

వ్యక్తి వివేకము

శ్రీ భాగవతుల కుటుంబరాయశాస్త్రి, ఎమ్. ఏ.

ప్రథమ విమర్శ.

ఉపోద్ఘాతము:—

"అనుమానేఽన్తర్భావం సర్వస్యైవ ధ్వనేః ప్రకాశయితుమ్
వ్యక్తివివేకం కురుతే ప్రణమ్య "మహిమా" పరాం వాచమ్.

మహిమభట్టు, పరావాక్కునకు నమస్కరించి, అనేకవిధములుగ నున్న ధ్వని కంతకును, అనుమానమునం దంతర్భావమును బ్రకాశింపఁజేయుటకై, 'వ్యక్తివివేక'మను గ్రంథమును రచించుచున్నాఁడు.

వివరణము:— ధ్వన్యాలోకమున నానందవర్ధనుఁడు- "కావ్యమున కాత్మ ధ్వని" యని తెల్పినాఁడు. ఈ ధ్వని యనునది అనేకవిధములుగ నున్నది. ధ్వనిభేదము లన్నియును, ధ్వన్యాలోకమున వివరింపఁబడినవి; ఈ "ధ్వని" యనుదానిని క్రొత్తగా సృష్టింప నక్కఱలేదనియు, ధ్వనిసిద్ధాంత ప్రతిపాదనకుఁ బూర్వమే, తర్కశాస్త్రమునందుఁ బ్రసిద్ధమైయున్న "అనుమానము"నందే యిది యంతర్భావము నొందుననియు మహిమభట్టు సిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతమును నిరూపించుటకే యీ గ్రంథము ప్రారంభింపఁబడినది.

అనుమానము:— ఇది తర్కశాస్త్రప్రసిద్ధము. పొగను (వ్యాప్యమును) జూచి, ఇచట నగ్ని (వ్యాపకము) ఉన్నదని నిశ్చయించుట యనుమాన మని సాధారణముగ మనము తెలిసికొనవచ్చును. (వ్యాప్యదర్శనముచే వ్యాపకనిశ్చయము సేయుట—లేక అనుమితికి సాధనమైన వ్యాప్తిజ్ఞానముకూడ ననుమాన మగును.

అన్నివిధములైన ధ్వనియు ననుమానమునందే యంతర్భావము నందు ననుటచే, ఏ విధమైన ధ్వనికి ననుమానముకంటె విలక్షణముగా, అస్తిత్వము లేదని తెలియవలెను.

ప్రకాశింపఁజేయుట:— ఇంతకుఁ బూర్వమే సిద్ధమై, కప్పడక యున్న వస్తువు నిపు డందఱకును దెలియునట్లు ప్రకటించుటను

ప్రకాశింపఁజేయుట యని యందుము—ధ్వని యనునది అనుమానముతో గతార్థమగుట, అనుమానమునం దంతర్భావము నందుట యనునది, ఇంతకుఁబూర్వము సిద్ధమే. మహిమభట్టు క్రొత్తగా దాని నంతర్భావింపఁజేయుట లేదు. కాని, యిదివఱ కావిషయము నెవరును గన్గొనలేదు. అందుచే మహిమభట్టావిషయమును ప్రకటనచేసి, ధ్వనికిని, అనుమానమునకును భేదము లేదని నిరూపించుచున్నాఁడు.

వ్యక్తివివేకము:— మహిమభట్టు వ్రాయనున్న గ్రంథముపేరు వ్యక్తివివేకము. వ్యజ్యతే అర్థో అనయా ఇతి వ్యక్తిః— అర్థము దేనిచేఁ బ్రకాశితమగునో అది "వ్యక్తి" యగును. అనఁగా 'వ్యంజనా' వ్యాపారమని తెలియ నగును. ఆ వ్యంజనయొక్క వివేకము, అనఁగా విచారణ- వ్యక్తివివేకము. ఆ వ్యంజనా విభేదముల నన్నిటిని బరిశీలించి, అవి యన్నియు, ననుమానముతో గతార్థమగునని నిరూపించుటయే యీ గ్రంథముయొక్క తాత్పర్యము.

పరావాక్కు:— శబ్దము నాల్గువిధములు, పరా, పశ్యన్తీ, మధ్యమా, వైఖరులు; ఇందు పరావాక్కు, బ్రహ్మస్వరూపమని శబ్దబ్రహ్మవాదుల యభిప్రాయము. ఆ శబ్దబ్రహ్మమునకు మహిమభట్టు గ్రంథాదిని నమస్కరించుచున్నాఁడు. శబ్దశక్తిని విచారించుటకే యీ గ్రంథము ప్రస్తుతమైనది. అట్టిచో శబ్దబ్రహ్మకు నమస్కరించుట యెంతయు నుచితముగ నున్నది.

యుక్తో యమాత్మ సదృశాన్ ప్రతి మే ప్రయత్నః
నాస్త్యేవ తజ్జగతి సర్వమనోహరం యత్,
• కేచి జ్జ్వలన్తి, వికస న్త్యపరే, నిమీల
న్త్యన్యే, యదభ్యుదయభాజి జగత్ప్రదీపే.

ఈ గ్రంథ మెవరి నుద్దేశించి వ్రాయఁబడినది? అను ప్రశ్నమునకు సమాధానముగా నీ విషయమును దెల్పుచున్నాఁడు.

• ఇచ్చట జ్వలన్తి—మండును; కోపపడుదురు.
వికసన్తి—వికాసము నొందును లేక విచ్చును; ప్రసన్నులగుదురు.
నిమీలన్తి—మాసికొనును; దుఃఖము నొందుదురు.
అని రెండర్థములను తెలియవలెను.

నాతో సదృశులైనవారికొఱకు (నైయాయికుల కొఱకు) ఈ ప్రయత్నము చేయుచున్నాను. ఇతరుల కీకృతి ఇష్టము కాకపో వచ్చును. అంతమాత్రమున దోషమేమియును లేదు. ఈ ప్రపంచమున సర్వమనోహరమైన వస్తు వేదియును లేదు. దృష్టాంతమున కీవిషయమును బరిశీలింప వచ్చును. జగత్ప్రదీపమగు సూర్యుఁ డుదయించి నపుడు కొన్ని జ్వలించును. (సూర్యకాంతమణులు జ్వలించును) కొన్ని వికసించును (పద్మములు) మఱికొన్ని ముకుళితములగును. (కలువలు) ఇది లోక దృష్టమే. అటులే ధ్వని సిద్ధాంతవిషయమునందలి భ్రమను పోఁద్రోలి విశేషజ్ఞానము నిచ్చు నా వ్యక్తివివేకగ్రంథము పైకివచ్చినంతనే, నా మతముతో నేకీభవింపనివారు మండిపడవచ్చును (కోపపడవచ్చును). సుహృదులైనవారు ప్రసన్నులు కావచ్చును. మఱికొంతమంది దుఃఖ ము నందవచ్చును. కావున, నాయీ రచన యందఱకును అభీష్టము కాకున్నను నాకు ఖేదము కలుగదు.

ఇహ సంప్రతిపత్తితోఽన్యథా వా
ధ్వనికారస్య వచో వివేచనం నః,
నియతం యశసే ప్రపత్స్యతే య
న్మహతాం సంస్తవ ఏవ గౌరవాయ.

ఈ నా రచనయందు, ధ్వనికారుల మతమును నే నంగీకరించినను, ఖండించినను, ఆతని వాక్యవిమర్శనమే, నాకుఁ గీర్తిని గల్పించును. ఏలన, గొప్పవారియొక్క నామోచ్చారణము చేయుటయే గౌరవము నిచ్చును. వారి రచనను బరిశీలించునపు డింకఁ జెప్పవలయునా ?

సహసా యశోఽభిసర్తుం సముద్యతాదృష్టదర్పణా మమ ధీః,
స్వాలంకారవికల్పప్రకల్పనే వేత్తి కథ మివావద్యమ్.

"హృదయదర్పణ"మను గ్రంథమునం దింతకుఁబూర్వమే ధ్వని కారుని మతము ఖండితమైనది. ఆ గ్రంథమును జూడకయే, వేగిరముగఁ

గీర్తి నభిసరింప నెంచిన నాబుద్ధి, ఈ నారచనయందలి దోషముల నెట్లు తెలిసికొనఁగలదు ♦

ధ్వనివర్త్మన్యతిగహనే స్ఖలితం వాణ్యాః పదేపదే సులభమ్
రభసేన యత్ప్రవృత్తా ప్రకాశకం చంద్రికాద్యదృష్ట్వైవ.

ధ్వనిమార్గ మతిగహనమైనది. ఈ మార్గమునఁ బ్రకాశము నిచ్చు, చంద్రిక (ధ్వన్యాలోక వ్యాఖ్యానము) వెన్నెల అని రెండర్థములు) మొదలగువానిని జూడకయే, తొందరపాటున నుపక్రమించిన, నావాణి వాక్కు ప్రతిపదము నందును సులభముగనే స్ఖలితము నంద వచ్చును *

♦ ఇచట శ్లేషబలమున మఱియొక యర్థము స్ఫురించుచున్నది.

ఒక అభిసారికా నాయిక తన ప్రియుకొఱకు నొకని యమిత కాలమునకుఁ గలియుదు నని చెప్పినది. కాని విలంబమైనది ఇప్పుడైనఁ దొందరగా వెళ్లవలయునని యత్నించుచున్నది. అతొందరపాటులో, అద్దముచూడకయే నగలతోఁ దనశరీరము నలంకరించినది—అవి నగలు సరిగ నున్నవో లేవో యామెకుఁ దెలియు టెట్లు? —

శ్లేష—దర్పణము—అద్దము; వ్యాఖ్య దర్పణమను గ్రంథము.

అభిసరణము—ప్రియుని గలియుటకై వెళ్లుట.

స్వాలంకారవికల్పప్రకల్పనము—1. తనయలంకారములను సరిగా నుంచుకొనుట,

2. వ్యక్తివివేకమునందలి సిద్ధాంతములను సమంజసములుగఁ బ్రతిపాదించుట,

* పైశ్లోకమున—బుద్ధి(ధీః)యందు అభిసారికాత్వవ్యవహారము నాచరించినది, ఇట వాణి (వాక్కు) యందు అభిసారికాత్వవ్యవహారము స్ఫురించుచున్నది. వెన్నెల లేకయే, చీకటియందు, వెళ్లుచు అడుగడుగున కాలు జారిపడుచున్న యభిసారిక యిచట వ్యంగ్యము—విశేషణములు మార్గమునకును ధ్వనిగ్రంథమునకును రెండింటికి నన్వయించును.

అతిగహనము—1. అనేక ప్రమేయములచే (శాస్త్రీయవిషయములచే) నతికష్టమైనది. చీకటిలో నావృతమైనది.

స్ఖలితము—1. తప్పు 2. కాలుజారిపడుట,

చంద్రిక—1. చంద్రిక యను ధ్వన్యాలోకవ్యాఖ్యానము 2. వెన్నెల.

కిన్తు తదవధీర్యార్యైః గుణలేశే సతతమవహితైర్భావ్యమ్
పరిపవనవదథవా తే జాత్యైవ న శిక్షితా స్తుషగ్రహణమ్.

కాని, ఆర్యులైనవారు, దోషములను జూడక, ఇందుఁగల గుణలేశమునందే శ్రద్ధాళువులై యుండవలయును. అయినను నే నీవిషయము చెప్పనక్కఱయే లేదు. చేట మంచి గింజలను గ్రహించి యూకను వదలివేయును. అటులే యార్యులైనవారు సహజముగనే దోషములను ద్రోసివేసి, గుణములనే గ్రహింతురు.

ధ్వని లక్షణము.

ముందు ధ్వనిలక్షణమును దెలిసికొనవలయును. ధ్వనికారుఁడే ధ్వనికీలక్షణముఁ జెప్పినాఁడు.

యత్రార్థశ్శబ్దో వా తమర్థముపసర్జనీకృతస్వార్థౌ
వ్యఙ్క్తః కావ్యవిశేషస్స ధ్వనిరితి సూరిభిః కథితః

ఏ కావ్యమున నర్థము కాని శబ్దము కాని, ఉపసర్జనీకృతస్వార్థములై, ప్రతీయమానార్థము నభివ్యక్తి సేయునో, యాకావ్యవిశేషము "ధ్వని" యని పండితులచే జెప్పఁబడినది *

---

* 1, ధ్వనికర్తభావమిది 1. వాచ్యార్థము, ప్రతీయమానార్థము నభివ్యక్తి సేయునపుడు, తానప్రధానమైయుండి, ప్రతీయమానార్థమునకే, ప్రాధాన్యము నిచ్చును.—అటులే శబ్దము తనచే వాచ్యమగు నర్థము నప్రధానముగాఁ జేసికొని ప్రతీయమానార్థస్ఫురణను గలుగఁజేయును.

"ఉపసర్జనీకృతస్వార్థౌ" అను పదమున కిదియే అర్థము—;

2. పైలక్షణశ్లోకమునకుఁ బ్రతిపదార్థమిది—

యత్ర=ఏ కావ్యమునందు, అర్థః వా శబ్దః, వా=అర్థము కాని శబ్దము కాని ఉపసర్జనీకృతస్వార్థౌ=వాచ్యార్థము తానప్రధానమై యుండియు, శబ్దము తన వాచ్యార్థమున ప్రధానముగాఁ జేసికొనియు; తమ్=ఆప్రతీయమానార్థమును (వ్యంగ్యార్థమును), వ్యఙ్క్తః=వ్యంగ్యము చేయుచున్నవో (ద్వివచనము) సః కావ్యవిశేషః=ఆ కావ్యవిశేషము, ధ్వనిః ఇతి=ధ్వనియని, సూరిభిః=పండితులచేత, కథితః=చెప్పఁబడినది.

3. వ్యఙ్క్తః= వ్యంగ్యము చేయుచున్నవి. — ఇది ద్వివచనము -- దీనిననుసరించి యొక విషయము తెలియుచున్నది — శబ్దములోఁ గలిసిన అర్థము, అర్థములోఁ గలిసిన శబ్దమును, ప్రతీయమానార్థము నభివ్యంగము సేయును — కేవల శబ్దము కాని కేవలమర్థము కాని వ్యంగ్యార్థప్రతీతిని గలుగఁజేయవు. శబ్దార్థములు రెండును గలిసియే వ్యంగ్యార్థప్రతీతిని జేయును. అందుచేతనే 'వ్యఙ్క్తః' అని ద్వివచన ముపయోగింపఁబడినది.

4. అర్థో వా, శబ్దో వా= "వా" శబ్దమునకు సామాన్యముగ వికల్పమర్థము- "శిరః శ్వా, కాకో వా ద్రుపదతనయో వా పరిమృశేత్"॥

శిరసును, కుక్కగాని, కాకిగాని ద్రుపదతనయుఁడుగాని స్పృశించుఁగాక.

అనుచోట వా శబ్దమునకు కేవలము వికల్ప మర్థము, పైవారిలోనే యొకరైనను స్పృశింపవచ్చు ననియే అర్థము వచ్చును. అందుచేతనే "పరిమృశేత్" అని ఏకవచన ముపయుక్తమైనది. అందఱును కలిసి స్పృశింతురను నర్థమిందు లేదు. కావుననే బహువచనము ప్రయుక్తము కాలేదు. — ఈరీతిననుసరించియే "అర్థో వా శబ్దో వా" అనుచోట, గూడ వ్యాఖ్యానించితిమేని, అర్థమొక్కటియేగాని, శబ్దమొకటియేగాని వ్యంగ్యార్థమును వ్యంగము చేయును, అని యర్థము చెప్పవలసి వచ్చును. అపుడు క్రియ వ్యఙ్క్తః అని ద్వివచనమువందు కాక, వ్యనక్తి అనియేకవచనమున నుండవలసి వచ్చును — కానియిట్లు వ్యాఖ్యానించుట మూలకారుని యభిప్రాయమునకు భిన్నము. శబ్దసాహాయ్యములేని అర్థము కాని, అర్థసహాయ్యములేని శబ్దముగాని యొంటరిగ ప్రతీయమానార్థము నభివ్యక్తిచేయు ననుట ధ్వనికర్తకు సమ్మతమైన విషయము గాదు — అందుచేత నిచట "వా" శబ్దము "అభివ్యక్తి సేయుట" యనుక్రియయందు శబ్దమునకును, అర్థమునకునుగల కర్తృత్వమునందు వికల్పమును బోధింపదు. అనగా అభివ్యంగము చేయుటయను క్రియకొకప్పుడు, శబ్దము, మఱియొకప్పుడర్థమును కర్తయగునని తెల్పదు. మఱేమన, అభివ్యక్తి చేయుటలో శబ్దార్థములకుఁగల ప్రాధాన్యమునందు, వికల్పతను "వా" శబ్దముబోధించును, శబ్దము ప్రధానముగానుండిగాని, అర్థము ప్రధానముగానుండిగాని అభివ్యక్తిచేయును, అని తెల్పును. అపుడభివ్యక్తి చేయుటలో శబ్దార్థములకుఁ గల ప్రాధాన్యము నకే వికల్పము —శబ్దము ప్రధానముగ నున్నను, అర్థముగూడ నప్రధానముగ నైననుండి వ్యంగార్థమును స్ఫురింపఁజేయును, అటులే యర్థము ప్రాధాన్యము వహించినపుడుగూడ శబ్దమున కప్రధానముగ నైనఁ గర్తృత్వముపోలేదు. ఈవిధము ప్రధానముగనైనను, శబ్దార్థములు రెండును గలిసి అభివ్యక్తి క్రియయందు కర్తలే యగుచుండుట ద్వివచనము ఉపపన్నమే యగుచున్నది. వాశబ్దము కేవలశబ్దార్థకర్తృత్వగత వికల్పమును బోధింపదని తెలియవలెను.

5. కావ్యవిశేషః— కావ్యంచ, తద్విశేషశ్చ అసౌ కావ్య విశేషః—అని కర్మధారయ సమాసమును జెప్పవచ్చును. అపుడు శాస్త్రాదులకంటె విలక్షణమైన ఈకావ్యము—అనునర్థము వచ్చును.

కావ్యస్య విశేషః—అను షష్ఠీసమాసమును చెప్పుకొనవచ్చును.— కావ్యము యొక్క విశేషము అనునపుడు విశేషశబ్దమునకు 'ఆత్మ' యని యర్థము చెప్పుకొనవలయును.— కావ్యమున కాత్మ యగునది—ధ్వని—అని తాత్పర్యము వచ్చును.

కేవలము 'విశేషః' అను పదమును ప్రయోగింపక కావ్యవిశేషః, అని కావ్యశబ్దమును గ్రహించుటలో విశేషము కలదు. గుణాలంకారయుతములగు శబ్దార్థముల నుండి సిద్ధించినపుడె, ఈప్రతీయమానార్థమునకు ధ్వనియని పేరుగల్గును. లేనపుడీ ధ్వని వ్యవహారము కలుగదు. లోకములోఁగూడఁ గొన్ని వాక్యములు వినినచో వాచ్యేతరమైన యొక యర్థము స్ఫురించుచుండును-ఉదాహరణమునకు దేవదత్తుఁడు పగలు భోజనము చేయుటలేదు. కాని బలిసియున్నాఁడు. అనువాక్యమును విన్నవారికి, వెంటనే అతఁడు రాత్రిభోజనము చేయుచున్నాఁడను నర్థము. స్ఫురించును. దీనినే శ్రుతార్థాపత్తియందురు, భోజనము చేయనిచో బలిసియుండుట కుదురదు కావునను దేవదత్తుఁడు బలిసియుండుటచేతను, రాత్రిపూట తప్పక తినియుండవలెనను విషయము అర్థవశమున సిద్ధించుచున్నది.— ఇచట నీప్రతీయమానార్థమును ధ్వనియని పిలువము. పిలువఁగూడదు. ఈవిషయమును దెలుపుటకే, "కావ్యః" అను పద ముపాత్తమైనది.

సః = అది- కావ్యవిశేషమైన అది, ధ్వని. ఆ కావ్యవిశేషము ధ్వని యనునపుడు "అది" యను దానికర్థమేమి? కావ్యమున, శబ్దము, వాచ్యార్థము, వ్యంగ్యార్థము, శబ్దార్థవ్యాపారము, నను నాల్గున్నవిగదా యని ప్రశ్న రావచ్చును. ఇటనాల్గును ధ్వని శబ్దవాచ్యములు కావచ్చును. 'ధ్వనతీతిధ్వనిః'—అని వాచ్యార్థమునకును శబ్దమునకును వర్తించునపుడును, "ధ్వన్యతే ఇతి" అని వ్యంగ్యార్థపరముగను, 'శబ్దార్థయోఃధ్వననం ధ్వనిః' అని వ్యాపారపరముగను, వ్యుత్పత్తిని జెప్పుకొనవలయును. కాని యిట ధ్వని శబ్ద మీనాల్గిటి యొక్క సముదాయమైన కావ్యరూపమునే ప్రధానముగఁ దెల్పును.

ఆలోచించినచో నీలక్షణము "అనుమానమునకే" కుదురును. మఱి దేనికిని గుదురదు.

ధ్వని నుద్దేశించి చెప్పిన యీ లక్షణమునం దీదోషములు కలవు.

1. "అర్థ ముపసర్జనీకృతాత్మనై" అని చెప్ప నక్కఱయే లేదు. "ఇచట పొగ కన్పడుచుండుటచే నగ్నియున్నది" అనునపుడు, "అగ్ని యున్నదని సాధించుటకొఱకు హేతువుగా పొగను గ్రహించినాము. ఈ "పొగ" యనునది, ఎప్పుడు నుపసర్జనమే యగును. దానికిఁ బ్రాధాన్య ముండనే యుండదు. ఈ విధముగనే ప్రతీయమానార్థమును వ్యంగ్యముచేయుటకై యున్న వాచ్యార్థ మెప్పుడు నుపసర్జనమే యగును. (అప్రధానమే యగును) దానికి ప్రాధాన్య ముండుట యెట్లు?

"మఱియొక వస్తువుయొక్క సిద్ధికొఱకు హేతువుగా గ్రహింపఁబడుట యే ఇటువంటి యప్రధానవస్తువులకు లక్షణము. (ఈ అప్రధానవస్తువునే- గుణము- ఉపసర్జనము అని యందురు) దానికి లక్షణమే యది యైనపుడు తిరిగి "అప్రధానమై" అని చెప్ప నేల ? "నీలోత్పలము" నల్లకలువ- అని చెప్పినా మనుకొనుఁడు. ఎఱ్ఱకలువలు కూడ నుండుటచే, ఎఱ్ఱ కలువలను గ్రహింతుమేమో యని "నల్లకలువలను తెమ్ము" అన్న వాక్యము సార్థకమగును. అట్లుగాక "ఉష్ణముగా నున్న యగ్నిని తీసికొనిరమ్ము" అని యెవ్వరైనఁ జెప్పుదురా ?

అటులే ప్రతీయమానార్థసిద్ధికొఱకున్న వాచ్యార్థ మెప్పుడు నుపసర్జనమే యగును. అట్టిచో "అర్థ ముపసర్జనీకృతాత్మమై" యని చెప్ప నక్కఱ యేమి ?

ఆక్షేపము:—"సమాసోక్తి" యను నలంకారమునందు వ్యంగ్యార్థమునకుఁ బ్రాధాన్యము లేదు. వాచ్యార్థమునకే ప్రాధాన్యము కలదు. అందువలననే సమాసోక్త్యలంకారము గుణీభూతవ్యంగ్యమని వ్యవహరించుచున్నాము. "అర్థ ముపసర్జనీకృతాత్మమై"అని యనినచో, సమాసోక్త్యలంకారముగూడ "వ్యంగ్యము, లేక ధ్వనికావ్యమున" కుదాహృతి కావలసివచ్చును. అట్టి యాపత్తిని వారించుటకై యీ పద ముపయుక్తమైనది. కావున నిందు దోషమేమి ?

సమాధానము:—సత్యమే- సమాసోక్త్యలంకారమున వాచ్యార్థమునకే ప్రాధాన్యము కలదు. కాని యాప్రాధాన్యముయొక్క స్వరూపమును మనము తెలియవలెను. ఇచట వాచ్యార్థము దేనికంటె ప్రధానమై యున్నది ? ప్రతీయమానార్థముకంటె కాదు. ప్రకరణము ననుసరించియే వాచ్యార్థము ప్రధానమై యున్నది. అనఁగా నిట వాచ్యార్థము ప్రస్తుతమునకు సంబంధించినదై యుండును. వ్యంగ్యార్థ మప్రస్తుతమై యుండును. అందుచే నీ రెంటిలో వాచ్యార్థమునకు ప్రాముఖ్యము కల్గినదే కాని, ప్రతీయమానార్థముకంటె వాచ్యార్థము ప్రధానమైనదని తాత్పర్యము కాదు. ఉదాహరణము చూడుఁడు.

* ఉపోఢరాగేణ విలోలతారకం
తథాగృహీతం శశినా నిశాముఖమ్
యథా సమస్తం తిమిరాంశుకం తయా
పురోఽపి రాగాద్గలితం నలక్షితమ్.

"అతిశయమైన రాగమును ధరించిన శశాంకుఁడు విలోలతారకమైన నిశాముఖము నెంతయో వేగముగ గ్రహించినాఁడు. ఆవేగతీవ్రత వలన సాంధ్యరాగానంతరము, తనముందే జాఱిపోయిన తిమిరాంశుకమునుగూడ రాత్రి చూడనే చూడలేదు."

ఇచటఁ బ్రస్తుతమునకు సంబంధించిన యర్థమిది.

సంధ్యాకాలమున నెఱుపుగనున్న చంద్రుఁడు, చంచలముగనున్న నక్షత్రములు గల రాత్రి నొక్కసారిగఁ బ్రకాశింపఁజేసినాఁడు. అట్లు తటాలున చంద్రోదయమగుటచే ప్రదోషసమయ మెపుడు వచ్చినదో, ఎపుడు పోయినదో గూడ లోకులకుఁ దెలియలేదు. ఇది వాచ్యార్థము.

కాని యిచట "నిశా" యను స్త్రీలింగపదము, "శశీ" యను పుంలింగపదముల మహిమచేతను, రాగము, ముఖము, గలితము విలోలతారకము, తిమిరాంశుకము. అను పదములకు రెండర్థములుండుటచేతను, మనకు మఱియొక యర్థము స్ఫురించుచున్నది. అది యప్రస్తుతమే కాని స్ఫురించుచున్నది. ఒక నాయికానాయక వ్యవహార మిందుఁ గోచరించుచున్నది. ఇదియే యిట వ్యంగ్యార్థము.

---

* ఉపోఢరాగేణ = అతిశయమైన రాగమును (ప్రేమను) ధరించిన. శశినా = చంద్రునిచేత (ఉపనాయకునిచే యని గమ్యము) విలోలతారకం = చంచలమైన నక్షత్రములుఁగల (చంచలమైన కనుగ్రుడ్లుకల) నిశాముఖం = రాత్రియొక్క ప్రారంభము (నాయికయొక్క ముఖము) తథాగృహీతమ్ = ఆవిధముగా గ్రహింపఁబడినది- అనఁగాఁ బ్రకాశింపచేయఁబడినది —(ముద్దిడుట కుపక్రమించినాఁడు)

• యథా = ఎట్లనఁగా, పురః = ముందు, అనఁగా తూర్పుదిక్కున (తనముందు) రాగాత్ = సంధ్యాకాలపు, ఎఱుపురంగుతరువాత. (ప్రేమవలన) తయా = రాత్రిచేత (నాయికచేత) సమస్తం = అంతయు, తిమిరాంశుకం = చీకటియనెడి వస్త్రము (నల్లనివస్త్రము) గలితమపి = పోయినను (జాఱిపోయినను) నలక్షితం = చూడఁబడలేదు-

ఉపనాయకుఁ డొకఁడు ప్రేమభరమున నాయికను ముద్దిడు కొనుటకై తటాలున నామె ముఖమును గ్రహించినాఁడు. ప్రేమవశమున నామెయు, మైమఱచినది. తన వస్త్రము జాఱిపోయిన విషయమునైనను దెలిసికొనలేకపోయినది. ఇది వ్యంగ్యార్థము. నిజమున కిది ప్రస్తుతమగు సంధ్యాసమయవర్ణనతో సంబంధించినది కాదు. కాని నిశాశశాంకులయందుఁ గవి, నాయికానాయక వ్యవహారము నారోపించి, చమత్కృతిని చూపినాఁడు. నిశాశశాంకుల వ్యవహారమే యీ శ్లోకమునకుఁ బ్రధానతాత్పర్యము. కాని కేవల నిశాశశాంకులు గాదు.

సమారోపిత నాయికానాయక వ్యవహారముఁగల నిశాశశాంకులే ఈ శ్లోకమున వర్ణితులైనారు. కావుననే, ప్రతీయమానార్థముతోఁ గలిసియున్న వాచ్యార్థమే ఇచట ప్రధానముగ భాసించుచున్నది.

ఇంతవఱకుఁ బై శ్లోకమున కర్థమును తెలిసికొనినాము. ఇఁక నిచట విషయ మిది. ఇచట నిశాశశాంకవిషయకమైన వాచ్యార్థము ప్రస్తుత సందర్భమునకు తగియుండుటచేఁ బ్రధానమైనది. కాని, "ప్రతీయమానార్థమగు నాయికానాయక వ్యవహారమును" దృష్టి నుంచుకొనినపు డీ వాచ్యార్థము, దానికి నుపసర్జనమే (అప్రధానమే) యైనది గదా. అనఁగా, ప్రతీయమానార్థమును సాధించుట కిచ్చట వాచ్యార్థము సాధనమే యైనది. సాధ్యమునకు సాధనమెపుడును నుపసర్జనమే యగును. అందుచే వాచ్యార్థమున కిచటఁగూడ సప్రాధాన్యమేగాని ప్రాధాన్యము లేనేలేదు. అందుచే సమాసోక్త్యాద్యలంకారములయందు ధ్వని లక్షణము వర్తింపకుండఁ జేయుటకై, ధ్వని లక్షణమున "అర్థ ముపసర్జనీకృతాత్మమై" యని యన నక్కఱలేదు.

ఆక్షేపము:—పై వాదము సమంజసము కాదు. ఇది ప్రధానము. ఇది అప్రధానము అనుటకు ఆధారము, ప్రకరణము (సందర్భము) గాదు. మఱే మనఁగా "చారుత్వము"- చారుత్వమున కేది కారణమో అది ప్రధానము. ప్రస్తుతము సమాసోక్త్యలంకారమున వ్యంగ్యార్థము కంటె వాచ్యార్థము ఎక్కువ సుందరముగ నుండుటచే నిదియే ప్రధాన మని మే మనుచున్నాము. అందుచే నిట వాచ్యార్థమున కప్రధానత కుదురుట యెట్లు!

సమాధానము:— ఒకవేళ నిట వాచ్యార్థమునకు ప్రాధాన్యము లేదని యొప్పుకొన్నను, "అర్థముపసర్జనీకృతాత్మనౌ" యనుట నిష్ప్రయోజనమే. ఏలన, గుణీభూతవ్యంగ్యకావ్యమునందును వాచ్యార్థమునకే కాక, ఒకప్పుడు వ్యంగ్యార్థమునందుఁగూడ చారుత్వాతిశయము కన్పడుచున్నదని మేము కావ్యవైశిష్ట్యనిరాకరణ ప్రస్తావమున నిరూపింపఁబోవుచున్నాము. అందుచే నెటుచూచినను ఈ విశేషణము నిష్ప్రయోజనమే యని సిద్ధాంతము చేయుచున్నాము. *

2. యత్రార్థః శబ్దో వా- అనుచో, "శబ్దః" అను పదప్రయోగము కూడ వ్యర్థమే. తనకుఁగల యర్థమును తెల్పుట యొకటియే, శబ్దమునకుఁగల వ్యాపారము. వేఱొక వ్యాపారము లేనేలేదు. వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయుట యను నదొకటియే దీపమునకుఁ గల వ్యాపారమైనట్లే, అజ్ఞాతజ్ఞాపనమొకటియే శబ్దమునకుఁగల వ్యాపారము. తన అర్థమును దా నుపసర్జనముగఁ జేసికొనుటయను వేఱొక వ్యాపారము శబ్దమునకు లేనేలేదు. శబ్దము తన యర్థము నుపసర్జనముగఁ జేయుట యనునది, అనుకరణస్థలమునందు మాత్రమే కన్పడును.

ఉదా:— తం కర్ణమూలమాగత్య రామే శ్రీర్న్యస్యతామితి
కైకేయీశంకయేవాహ పలితచ్ఛద్మనా జరా —
(రఘువంశము 12-౨)

* ఇట్లు తనవాదమునంతయుఁ జెప్పినతరువాత, గ్రంథకర్త, తనవాదమునంతయును సూత్రప్రాయముగఁ జెప్పు శ్లోకము నొకదానిని వ్రాయును. దీనిని సంగ్రహశ్లోకమందురు. ఇందులోఁగూడఁబూర్వోక్తమైన వాదమే యుండుటచే, ఈసంగ్రహశ్లోకములకుఁ బ్రత్యేకముగఁ దెనుఁగువ్యాఖ్య వ్రాయుట వ్యర్థమనితలఁచి, మూలమున వీని నిచ్చుటలేదు. అయినను, ప్రతివాదాంతమునను, పాఠకులసౌకర్యముకొఱకై, పుటల కడుగుభాగమున వానినిగూడ నిచ్చుచున్నాను. అవసరమైనపుడుమాత్రమే యర్థము వ్రాయఁబడును — ఈవాదాంతమునందలి సంగ్రహశ్లోక మిది—

"ఉక్తం గుణీకృతాత్మత్వం యదర్థస్య విశేషణమ్,
గమకత్వాన్న తత్ తస్య యుక్తమవ్యభిచారతః

తా. అర్థమునకు, ఉపసర్జనీకృతాత్మౌ అను విశేషణము, వ్యర్థము. ఏలన, అది ప్రతీయమానార్థమునకు సాధనమే యైనపుడు తప్పక ఉపసర్జనమే యగును. ఉపసర్జనము కాకుండుట యనునది లేనపుడీ విశేషణమువలనఁ బ్రయోజనమేమి?—

తా. దశరథుఁడు ముసలివాఁడైనాఁడు. చెవిదగ్గఱ వెండ్రుకలు కూడ నరసినవి. వెండ్రుకలు నరయుటయను నెపమున, ముసలితనము, కైకేయి వినిపోవు నేమోయను భయమువననో యనునట్లు, దశరథుని చెవిలో రాముసకు రాజ్యపట్టాభిషేకము చేయు మని చెప్పినది.

శ్లోకమునందు "రామే శ్రీః న్యస్యతాం" అనుపద సమూహము తరువాత ఇతి (=అని) శబ్దమున్నది, ఇట్లుండుటచే నిది అనుకరణశబ్ద మని తెలియుచున్నది. ముసలితనము చెప్పినవాక్యము అనుకార్య శబ్దము. ఆ వాక్యము ఈ శ్లోకమున ననుకరింపఁబడినది. శ్లోకమునందలి "రామే శ్రీః న్యస్యతామ్" అను శబ్దసమూహమునకు, ఆ శబ్దసమూహ స్వరూపమే యర్థము. అనఁగా అనుకార్యశబ్దమే అనుకరణశబ్దమున కర్థమైనది. అనుకరణశబ్దమునకు సామాన్యముగ, మన ముందుననుకొను రామునియందు రాజ్యలక్ష్మి నుంచుము అను నర్థములేదని తెలియవలెను. ఇచ్చట ఈశబ్దమునకు సహజముగఁ గలయర్థము అప్రధానమై శబ్దస్వరూపమే భాసించుచుండుటచే ననుకరణస్థలమునందు మాత్రము, అనుకరణశబ్దము, తేన యర్థము నప్రధానముగఁ జేసికొనునని తెలియుచున్నది.

అగుచో నిచ్చట నర్థప్రతీతి కలుగుట యెట్లందురా? అనుకార్య శబ్దమే యర్థమును చెప్పును. అనుకార్యమైన శబ్దములు రెండు విధములు. సార్థకములు, నిరర్థకములు;- ఈ శ్లోకమునందలి యనుకార్యశబ్దమునకు వ్యవహారయోగ్యమైన యర్థము కలదు. అందుచే నిది సార్థకము. పటత్ పటత్ ఇతి—కుహూ కుహూ అని మొదలగు తావులనున్న యనుకార్యశబ్దమున కాశబ్దస్వరూపమే యర్థముకాని, వ్యవహారయోగ్యమైన వేఱొక యర్థములేదు. అందుచే నివి నిరర్థకానుకార్యశబ్దము లగుచున్నవి.

---

* జరా = ముసలితనము, పలితచ్ఛద్మనా = వెండ్రుకలు నరయుట అను నెపమున, కైకేయీశంకయా ఇవ = కైకేయి వినిపోవునేమోయను సంశయము చేతనాయ న్నట్లు, కర్ణమూలమ్ ఆగత్య = చెవిదగ్గఱకువచ్చి, "రామే శ్రీః న్యస్యతామ్ = రాముని యందు రాజ్యలక్ష్మినుంచుము ఇతి = అని, తం దశరథం = ఆదశరథునుద్దేశించి, అహ = పలికెను.

ఈ విధముగ ననుకరణస్థలములందు, అనుకార్యమగు శబ్దము నుండియే వ్యవహారయోగ్యమగు నర్థము సిద్ధించుచున్నది కాని, అనుకరణశబ్దమునుండి కాదు. అనుకరణశబ్దమునకుఁ గల యర్థ మప్రధానముగనే యుండునని తేలినది.

అనుకరణేతరశబ్దము తన యర్థము చెప్పునపుడును, అనుకార్యశబ్దము తన యర్థమును జెప్పునపుడును, శబ్దమే యర్థమున కుపసర్జన మగును. అర్థమునకు శబ్దము సాధనమే యగును.

ఇట్లనుకరణేతరస్థలములలో నర్థమును దెల్పుట కోసమే శబ్ద ముండుటవలన, శబ్ద మెప్పుడును, అర్థమున కుపసర్జనమయియే తీఱును. కాకుండ నుండనే యుండదు. అగునపుడు "శబ్దము తన యర్థము నుపసర్జనముగాఁ జేసికొని" అని ప్రత్యేకముగఁ జెప్పుటవలనఁ గలుగు ప్రయోజనమేమి? ఉదకమును దీసికొని వచ్చుటకై సాధనముగఁ గుండను దీసికొని వచ్చినాము. ఇచట నుదకము ప్రధానము, కుండ యప్రధానము. దీనికి విపరీతముగఁ గుండయే ప్రధానమై, ఉదక మప్రధానముగ నగుట యెప్పుడైనఁ దటస్థించునా? తటస్థింపదు. లేనిచో, ఇది ప్రధానము, ఇది అప్రధానము, అను వ్యవస్థయే కుదురదు. ఈ విధముగ శబ్దమున "కుపసర్జనీకృతార్థత్వము" అను లక్షణ మెచటను సంభవము కాకుండుటచే నిచట నసంభవమను దోషము వచ్చినది.

ఇట నొకయాక్షేపము రావచ్చును - గుణీభూతవ్యంగ్యమునందు, చారుత్వవిషయమున, వ్యంగ్యార్థముకంటె వాచ్యార్థము ప్రధానముగ నుండుటచే, అట్టి స్థలములను వారించుటకై, "అర్థము గుణీకృతాత్మమై" అని ప్రయుక్తమైనదని ఇదివఱకే తెల్పితిమి - శబ్దమువిషయమునఁ గూడ - "ఉపసర్జనీకృతార్థమై" యను విశేషణమవశ్యమే - ప్రతీయమానార్థమును తెల్పుటయందు, శబ్దము తనవాచ్యార్థమును, ఉపసర్జనముగాఁ జేసికొనుటలేదా? - అందుచే నీ రెండువిశేషణములును సార్థకములే గదా——

సమాధానము:—ఒకవేళ, ఇట్లని యంగీకరించినను, - లక్షణమున దోషము పోలేదు. అర్థాన్తరము నభివ్యక్తి సేయుటకై ప్రయుక్త

ముల్రైన శబ్దార్థములకు 'ఉపసర్జనీకృతస్వార్థత్వము,' మనము చెప్ప కయే సిద్ధించినది - అట్టిచో మనము తిరిగిచెప్పుట పునరుక్తియే యగును.—

ఆక్షేపము:— పార్థుఁడే ధనుర్ధరుఁడు - ఇతరుఁడుకాఁడు - అనువాక్యములలో, 'ఇతరుఁడు కాఁడు' అనువాక్యము, పూర్వవాక్యస్వరూప స్వభావములను దెల్పుట కుపయుక్తమైనట్లే, ఇచటఁగూడ ఈవిశేషణ ములు, స్వరూపమాత్రానువాదఫలములే యని యేలచెప్పఁగూడదు ?

సిద్ధాంతి సమాధానము :— అదియును పునరుక్తియేయగును.—

శబ్దమునకు, వాచ్యార్థమును తెల్పు అభిధావ్యాపారముకంటె భిన్నమైన వేఱొక వ్యాపారము లేదని సిద్ధాంతముచేసినాము - ఈసిద్ధాంతము ననుసరించి, ధ్వనికర్త యిచ్చిన - 'సువర్ణపుష్పాం పృథివీం' అనునది సుసంగతము కానే కాదు.

'సువర్ణపుష్పాం పృథివీం చిన్వన్తి పురుషాస్త్రయః
శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ యశ్చజానాతి సేవితుమ్'.

'శూరుఁడు, విద్యానిష్ణాతుఁడు, సేవించుట నెఱిఁగినవాఁడు - అను నీముగ్గురు పురుషులును, భూమిని బంగారు పూవులుపూఁచు దానినిగాఁజేయుదురు' అని తాత్పర్యము - ఇచట భూమి బంగారు పూవులను బూఁచుటయను నర్థ మసంగతముగనున్నది. అందుచే వాచ్యార్థమిచట వివక్షితముగాదు లక్షణావ్యాపారము నాశ్రయించి, ఆశూరాదులు, సులభముగ సంపత్సమృద్ధినొందుదురను నర్థమును దెల్పుచున్నది. శూరాదుల ప్రాశస్త్యమిట ధ్వనించుచున్నది.

ఈశ్లోకమును, అవివక్షితవాచ్యధ్వని కుదాహరణముగా ధ్వనికర్త యిచ్చినాఁడు. ఇది లక్షణామూలమైన ధ్వనియగును - లక్షణావ్యాపారమను నదొకటియున్నచో నప్పుడిది సిద్ధించును. అభిధకంటె నితరమైన వ్యాపారమే లేనప్పుడిఁక లక్షణయనుకారణము, దానినుండి కలిగినధ్వని యనుఫలము నుండుటెట్లు? కావున నిది సహజమైన స్వరూపమే లేని కార్యకారణధర్మముల నాశ్రయించినదే కాని, సిద్ధమై, సుసంగతమై

నదికాదు. అందుచే "సువర్ణపుష్పాం" అను శ్లోకమును వివక్షితవాచ్య ధ్వని కుదాహృతియనుట చెల్లదు.

3. ధ్వనికారుని లక్షణములో, అర్థమును, శబ్దమునుచెప్పినట్లే, శబ్దార్థవ్యాపారరూపమైన యభిధనుగూడఁ జెప్పవలసియున్నది. అట్లు చెప్పకుండుటవలన, అవ్యాప్తియను దోషము కలిగినది. ఈదోషముండుటచే, ధ్వనియున్న స్థలములలోఁగూడ నీలక్షణము కొన్నిచోట్ల పట్టదు. ఉదాహరణమునకు, దీపకాలంకారమునుండి యుపమాలంకారము భాసించుచున్నది. అనఁగా, ఉపమాలంకారము ధ్వనించుచున్నది. - అలంకారములనునవి భంగిభణితులలో, (వక్రోక్తులలో) నొకరూపమే యగుటచే, నవి యభిధాస్వరూపములేయని సిద్ధాంతము. వాచ్యార్థస్వరూపములుగావు. - ప్రస్తుత మభిధను 'యత్రార్థశ్శబ్దోవా' అను లక్షణమునఁ జేర్కొనకపోవుటచే నభిధారూపములైన యలంకారము లుపసర్జనీకృతస్వార్థములై, వేఱలంకారములను భాసింపఁజేయు చోట ధ్వనిలక్షణము పట్టుటలేదుగదా!

ధ్వనివాది ఆక్షేపము.

"అలంకారాన్తరస్యాపి ప్రతీతౌ యత్ర భాసతే
తత్పరత్వం న వాచ్యస్య నాసౌ మార్గో ధ్వనేర్మతః".

'వేఱొక యలంకారము భాసించుచున్నను, వాచ్యార్థము తత్పరముకా నప్పుడది ధ్వనికి విషయముగాదు.' అని ధ్వనికర్త చెప్పినాఁడు. ఇచట, దీపకాలంకారము, ఉపమాలంకారపరముగ లేదు. అందుచే నిట్టిచోట్ల ధ్వని లేదని తేలినది. ఇచ్చట ధ్వనియున్నదని, ధ్వనికర్త యంగీకరించిననాఁడు, మీరు, ధ్వనిలక్షణమిచట పట్టదని దోషమును జూపవచ్చును. ఇపు డాయవకాశమేలేదుగదా!

సిద్ధాంతి:—ఇచట ధ్వనిని నిషేధించుటకు, హేతువు "వాచ్యమువ్యంగ్యపరముగ లేద"నియేగదా! ఆహేతు వేకుదురదు. ఇచట నున్న ఉపమానోపమేయభావమును ప్రధానముగ తెల్పుటకే యియే,

దీపకాలంకారమనుభంగీనై చిత్రి ఆశ్రితమైనది. - కావున, దీపకాల
కారము ప్రతీయమానమైన ఉపమాలంకారపరముగ నేయున్నది. —
ప్రతీయమానమగు నుపమాలంకారమే ఎక్కువ సుందరముగ గూడ
నున్నది. చారుత్వాతిశయ మెచ్చటనున్నదో అచ్చట ధ్వనియని వే
గదా సిద్ధాన్తము. - ఈవిధముగ వాచ్యము ప్రతీయమానపరముగ
లేదను హేతువే యసిద్ధమైనపుడు, సాధ్యమైనధ్వని ప్రతిషేధసిద్ధి ఎట్ల
కలుగును. అందుచేఁ బై శ్లోకమున ధ్వనిలేదనుట సమంజసముకాదు

ఆక్షేపము :—అట్లనుకొనినను, అభిధనుగూడ ప్రత్యేకముగ నేల
చెప్పవలయును? అభిధావ్యాపారములేనిదే యర్థప్రతీతియే కలుగదు
గదా? "శబ్దార్థము లుపసర్జనీభూతస్వార్థములై యని యెపుడు తెల్పి
నారొ, అపుడభిధకుఁగూడ నైవిశేషణము, మనము చెప్పుచున్న న
సిద్ధించుచు నేయున్నదిగదా!

సిద్ధాంతి :—అగుచో, అర్థమున కొకదానికే, "ఉపసర్జనీకృతా
త్మమై" యను విశేషణమును చెప్పఁజొనరిపోవురు. శబ్దమునకుఁ బ్రత్యేక
ముగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. - అభిధావ్యాపారమునకును శబ్దమునకు
నీవిషయమున భేదములేదు. అభిధకు, చెప్పుచున్నను, ఉపసర్జనీకృతార్థ
త్వము సిద్ధించినట్లే, శబ్దమునకును సిద్ధించును. కావున లక్షణవాక్యము
నందు శబ్దగ్రహణముచేయుట వ్యర్థము. కాదందురా, అభిధాగ్రహ
ణముకూడఁ జేయవలయును.

ఇంకొకవిషయముకూడనున్నది. - తనకుఁగల యర్థమును దెల్పు
టతోనే శబ్దమునకుగల సామర్థ్యము సమాప్తమగును. అట్టిశబ్దమునకు,
వేఱొకయర్థమును దెల్పుటకు, వ్యంజనయను వ్యాపారము నొకదానిని
కల్పించుటయు, ఇందుకై ఉపసర్జనీకృతార్థత్వమను మఱియొక విశేష
ణమును శబ్దమునకు కల్పించుటయు సమంజసముకాదు. - ఉపపత్తి
మూలమున, అనఁగా సామర్థ్యవశమున ఉపసర్జనీకృతాత్మత సిద్ధించుట
యర్థమునకేగాని శబ్దమునకు లేనేలేదు. అందుచే లక్షణమున శబ్దగ్రహ
ణముచేయుట దోషావహమేయని నిశ్చితాభిప్రాయము.

శ్రీ

భాగవతము

హరిభట్టారక ప్రణీతము

ఏకాదశస్కంధము

శా. శ్రీ రాజత్కుచకుంభ యుగ్మ నిహిత శ్రీగంధ సంవాసితో
దార స్వీయభుజాంతరాళ విచలద్రత్నప్రభారంజితుఁ
గారుణ్యైక నివాసు వాసవపయోజానాథాదిసంసేవితుఁ
గారావంబున సన్నుతింతుఁ ద్రిగజత్కల్యాణమూర్తిన్ హరిన్.

క. మనమున రఘునాయక పద
వనరుహ యుగళంబు దలఁచి వైభవలీలన్
దినదినము హర్షమందెడి
హనుమంతుని సన్నుతింతు ననురాగమునన్.

సీ. గురుతరమాణిక్య కుండలద్వయదీప్తి
మండితగండ యుగ్మంబువాని
బాలభానుప్రభా భాసుర సంరక్త
నలలిత వక్త్రాంబుజంబువాని
కాంచనశైల సంకాశదేహమున య
జ్ఞోపవీతంబు చెన్నొందువాని
కౌపీనమేఖలా కలితకటిస్థల
స్థాపితపుష్పగుచ్ఛములవాని
వాలరోమాగ్ర నిర్భిన్న వారివాహ
సంఘనిష్ఠుర నిర్ఘోష చలితభువన
నిర్జితేంద్రాది సన్నుత నిజచరిత్రు
బాహుబలవంతు హనుమంతుఁ బ్రస్తుతింతు.

శా. బంధూకప్రసవాతిరక్తవదనుఁ బ్రఖ్యాతునిం రామహృ
ద్బంధున్ వాయుతనూభవున్ దలఁచి విద్వత్కోటి మద్వాగ్విభూ
తిం ధాత్రిన్వి నుతింప భాగవతమం దేకాదశద్వాదశ
స్కంధంబుల్ దెనిఁగింతుఁ బూర్వకథిత స్కంధానుసారంబునన్. 4

క. మారుతసుతుఁ డట కృతిపతి
పారీణత భాగవతము పలికెడి దఁట యీ
పారస్య మిచట గల్గఁగ
వేతొక మార్గమునఁ బోవు వెత్తియుఁ గలఁడే. 5

క. శ్రీ రాఘవపదసేవా
పారాయణ భక్తలోక జహద్భాపన్ని
స్తారక రజనీచరసం
హారాధిక జయసనాథ హనుమన్నాథా! 6

వ. నారాయణ చరణకమల ధ్యానామృతపాన పరవశులగు శౌనకాది
మునివరులకు సకలవేద వేదాంత పురాణేతిహాస కథావ్యాఖ్యానవైఖరీ
సమేతుం డగు సూతుం డిట్లనియె; నట్లు పరీక్షిన్నరేంద్రునకు శుక
యోగీంద్రుం డిట్లనియె. 7

క. జనన వ్యాధుల కౌషధ
మనయంబును గర్మబంధహారణము తిరమై
వినుము నృపాలక! హరికథ
వినిపించెదఁ గర్ణములకు వేడ్కఁ దలిర్పన్. 8

సీ. అంతట శ్రీకృష్ణుఁ డధికసైన్యముఁ గూడి
సకలరాక్షస బలక్షయముచేసి
హర్షంబుతోడుత నఖిలభూభారంబు
మాసిచి సురలు సమ్మతమునొంద
దుర్ధ్యాత హేళనాదులు నిమిత్తముచేసి
పాండవకురుభూమిపాలబలము
లను జంపి నందాదులకును సంతోషంబు
కావించి లోకరక్షణముచేసి

యంతలోపల నిజభక్తులైన యాద
వుల సమూహంబు చెలరేఁగి పోవఁ జూచి
ఋషుల శాపంబు దలపోసి రోషమంది
తద్వినాశము సేయంగ దలఁచి యపుడు. 9

మ. విదితుండై సకలామరుల్ వొగడ నుర్వీభారమున్ మాన్పిదు
ర్మదసంయుక్త వసుంధరాధిపతులన్ మర్దించి కంసాదులన్
దుదముట్టన్ వధియించి కృష్ణుఁ డతిసంతుష్టాత్ముఁడై యున్నచో
యదుసైన్యంబులు భూమిలోనను నసహ్యం బయ్యె నత్యుగ్రమై. 10

వ. ఇవ్విధంబున యశోదానందనుండు పూతన, కేశి, ప్రలంబ, తృణా
వర్త, శకట, ధేనుక, వత్స, ముష్టిక, చాణూర, కంస, సాల్వ,
శిశుపాల దంతవక్త్రాదులం బరిమార్చి దుర్ద్యూతనిమిత్తంబునఁ
గురుపాండవసైన్యంబుల నేపణంచి యంత నిజసేవాపరులైన యాద
వులబలంబు లుదిలంబులై భూమికి వెక్కసంబులై ప్రక్కటిలుచు
వర్తించు నెడ వారలం జూచి మనంబున సిట్లనియె.

గీ. మత్సమర్పిత శక్తిచే మలయుఁ గాన
నన్యపరిభవమెఱుఁగ దీయదుబలంబు
వీరిఁ బరిమార్ప నేఁదక్క వేఱె మఱొక
దైవ మోపునె త్రిభువనాంతరములందు. 12

క. అని విప్రశాపమూలం
బున యాదవబలము నణఁచి భూభారము మా
న్పిన మీఁదఁ బరమపదమును
జనియెన్ వసుదేవసుతుఁడు సంరంభమునన్. 13

వ. అని పలికిన మునివరునకు రాజవరుం డిట్లనియె. 14

సీ. బ్రహ్మణ్యులై జగత్పావనమూర్తులై
వాసుదేవాంఘ్రి సేవాధురీణు
లగునట్టి యాదవులకు నెట్లు భూదేవ
శాపంబు దగిలె నాశాప మెట్లు

హరి మాన్పలేఁడయ్యె నఖిలలోకేశ్వరుఁ
డతనికి సమ్మతంబయ్యె నెట్లు
యే మూలమున వచ్చె నీశాపకాలాగ్ని
నేరీతి హతమయ్యె నీబలంబు
నిట్టి వృత్తాంతమంతయు నేర్పడంగ
విమలవాక్ప్రౌఢితోడుత విస్తరించి
శ్రవణపుటయుగ్మమునకు నుత్సాహ మొదవ
నఖిలమునిలోకవంద్య నా కానతిమ్ము. 15

వ. అని పలికిన నరపాలపుంగవునకు యతిపుంగవుం డిట్లనియె. 16

క. విను భూపాలక యాకథ
వినిపించెద మనములోన వేడుక పుట్టన్
ఘనతర మద్వాగ్విభవం
బునఁ దోఁచినకొలఁది నధిక మోహనముతోడన్. 17

క. నిరుపమసుందర దేహము
ధరియించి సమస్తకర్మతత్పరుఁడై యా
చరణంబుచేసి ధర్మము
హరి మనమునఁ దలఁచె నణఁప యాదవబలమున్. 18

వ. ఆసమయంబున జటావల్కల జపమాలాదండకమండలు సహితులైన విశ్వామిత్ర, అశిత, కణ్వ, భృగ్వాంగీరస, కశ్యప, వామదేవ, అత్రి, వసిష్ఠ నారదాది మునివరులు స్వేచ్ఛావిహారంబున ద్వారకానగరంబున కరుగుదెంచి, యందు మంజుశింజానమంజీర కీలిత వివిధ రత్నకాంతిచ్ఛటాపుంజ పింజరిత పాదాంబుజాత యుగళుండును ఝణ ఝణత్కార ముఖర రత్న ఘంటికాసముంచిత కటిస్థల విరాజమాన పీతాంబరాలంకృతుండును నానావిధరత్నహార దేదీప్యమాన వక్షస్స్థల నిత్యనివాస లక్ష్మీసమాలోకన స్మితముఖాంబుజాతుండును అంబుజాత సమానకరకంకణ క్రేంకారసంకుల దశదిశాభ్యంతరుండును

అభ్యంతరనిలయు చతుర్దశభువన పరిపూర్ణుండును పూర్ణాబ్జమండల స్వచ్ఛకపోలస్థల విలంబమాన మకరకుండల ద్వయదీప్త శ్యామ లలితకంబుకంధరుండును కంధరపోత నికరశ్యామల నిజాకారభాసురుండును సురనికరమౌళిరత్న నానావిధరంజిత పాదాభిరాముండును నిజకిరీట సముల్లసద్గారుత్మతమణి సహస్రప్రద్యుతి పిశంగీకృత నిజాస్థాన ప్రదేశుండును కరుణారస పరిపూర్ణ కటాక్ష వీక్షాసముజ్జ్వలుండును శంఖచక్రగదాసిశార్ఙ్గాద్యుదాయుధ ధరుండును మదనకోటిలావణ్యా దేదీప్యమానుండునునైన యప్పుండరీకాక్షుం గనుంగొని తత్సమర్పితసవినయార్ఘ్యపాద్యంబు లంగీకరించి హేమాసనసమాసీనులై మునివరులు వాసుదేవ సమ్ముఖంబున నిట్లనిరి. 19

క. దలమయిన కలుషజాతము
 దొలఁగును భాగ్యంబులెల్ల దూకొనఁగలిగెన్
 ఫలియించెను మాతపములు
 ఫలములు నేఁ డంబుజాతపత్త్రసుభాక్షా. 20

చ. కలిగెను నేఁడు భాగ్యములు కంటిమి నీపదపద్మయుగ్మమున్
 బొలిసెను పాపసంఘములు పోయె నవిద్య సమస్తయోగి హృ
 జ్జలరుహ మధ్యవర్తి వగు శాశ్వతమా నిజమూర్తి నిచ్చటన్
 నెలకొని చూడఁగల్గె నిదె నిర్మలమైన విలోచనంబులన్. 21

సీ. ఒకవేళఁ బరమాణువులకన్న మిక్కిలి
 సూక్ష్మరూపముదాల్చి సూక్ష్మమగుదు
 వొకవేళ విభురూప మొనరించి వేడ్కతో
 విశ్వంభరుండవై నెలయుచుండు
 వొకవేళ సగుణంబు నొంది రుద్రాదులు
 వినుతింపనుందువు విమలచరిత
 యొకవేళ నిర్గుణయుక్తమై యోగీంద్ర
 మానసంబులయందె కానఁబడుదు

విట్టిపాపంబు వాఁడని యెట్లు నిన్ను
నిశ్చయముతోడఁ దెలియంగ నేరఁగునె
వామనాచ్యుత గోవింద వాసుదేవ
నీమహాత్త్వము నేము వర్ణింపఁగలమె. 22

సీ. నీనామకీర్తన నిఖిలమర్త్యస్తోమ
పాపతూలాహార్య పవనసఖుఁడు
నీపాదయుగభక్తి నిర్మలకమలాల
యాకర్షణంబున కాశ్రయంబు
నీగుణశ్రవణంబు నిబిడజన్మార్జిత
కర్మపాశచ్ఛేద కర్తరగును
భవదీయసద్భక్తపదసేవ ముక్తికి
బాటయేర్పఱచు చొప్పరి ముకుంద
సర్వపరిపూర్ణ సర్వేశ సర్వతుల్య
నీ నిజాకార మిట్లని నిర్ణయింప
నెమ్మితోడుత వర్ణింప నిర్జరేంద్ర
హరవిరించాదులకునైన నలవియగునె ? 23

క. శ్రీనాయక నీనామము
నానావిధకర్మరోగనాశమునకు వి
న్నాణంబగు నౌషధ మిది
గానరు దుష్టాత్ములకట ! కంజదళాక్షా ! 24

వ. అని సన్నుతించిన మునివరుల వీక్షించి వసుదేవకుమారుం డిట్లనియె.

మ. భవరోగఘ్నము లిందుశేఖరహరిబ్రహ్మాది ధార్యంబు లు
త్సవసన్మంగళ కారణంబు లగి సంతాపఘ్నముల్ నిత్యసం
భవపాపచ్ఛిదముల్ జయప్రదము లెప్పాటన్ మఱెల్లప్పుడున్
భవదీయాంఘ్రిసరోజసంజనిత విభ్రాజద్రజఃపుంజముల్. 25

క. ధరణీసురుల మనంబుల
పరితాపము మాన్చి వారి భక్తిని భజియిం
తురె యెవ్వరేని వారికి
సిరి యాయువు గలిగియుండుఁ జిరకాలంబున్. 26

వ. అని పలికి వెండియు, 27

క. విచ్చలవిడి మును లందఱు
నిచ్చట మామీఁది భక్తి నెలమి దలిర్పన్
విచ్చేసినకారణ మిది
చెచ్చెర నా కానతిండు శీఘ్రముతోడన్. 28

వ. ఇట్లు బలభద్రానుజుండు పలికిన మును లిట్లనిరి.

క. వనజాతరమ్యలోచన
మునిహృదయాంతర్నివాస మోదముతోడన్
జనివింటిమి నిను దర్శిం
పను నింతకు నెక్కుడైన పనులుం గలవే. 29

వ. అని సన్నుతించి మునివరులు నిజనేత్రచకోరంబులచే వాసుదేవ
వదనచంద్రచంద్రిక పానంబుచేసి తద్విసృష్టులై ద్వారకానగరంబున
కనతిదూరంబున పిండారకంబను పుణ్యతీర్థంబున కరిగి రంత. 30

సీ. దర్పితులైన యాదవకుమారులు గూడి
జాంబవతీసూను సాంబుఁ బిలిచి
సకల భూషణములు సమకూర్చి వానిని
గామినిరూపంబుగా నొనర్చి
మూకలై నవ్వుచు మును లున్నచోటికిఁ
జని దుర్వినీతులై సాగి మ్రొక్కి
యడుగ సిబ్బితిపడి యట మాటుపడియున్న
దీగర్భవతియైన యింతి కెవ్వ
రుదయమయ్యెద రూహించి హృదయమందు
నట్టి వృత్తాంత మంతయు నానతీయ
వలయు నని పల్కి ముందఱ నిలచినట్టి
డింభకులఁ జూచి మునులు సంరంభమునను. 31

కవిరాజ విరాజితము.

అని యదుబాలకు లాడిన మాటలు మునులందఱు నాత్మఁదలం
చినఁ బరిహాసముచిహ్నలు దోఁచిన జిఱ్ఱనఁగోపము చిత్తములం
దేసయఁగ మోముల నెఱ్ఱలు దేరఁగ నిపకుబాలుర నీక్షణ చే
సిన యటమీఁదట జిహ్వల నిప్పులు చెచ్చెర రాలఁగఁ జెప్పి రహో!

క. వాలాయము యదుకుల ని
ర్మూలకరంబైన యట్టి ముసలం బొక డి
బ్బాలిక కుదయించుం బొం
డాలస్యము లే దటంచు నటఁ బల్కుటయున్. 33

వ. అంత మదోద్రేకాంధులైన యదుబాలకులు మునుల శాపదగ్ధులై వణంకుచు సాంబుకుక్షి సిక్షిప్తచేల గ్రంథిమోచనంబు సేయు సమయంబున ముసలం బొక్కటి భూతలంబంబునఁ బతితంబైన విస్మయం బంది, దానిం బట్టుకొని వాసుదేవసమక్షంబున కరుగుదెంచి ఏతత్కథావృత్తాంతం బెఱింగించిన నంత నాత్మకల్పితమాయారూపం బగుట యెఱింగియు నెఱుంగని యట్ల వారలం జూచి యిట్లనియె.

చ. మదిమదినుండి యాదవకుమారకులెల్లను మూఁకమూఁకలై
మదమునఁ గన్నుఁగానక సమగ్రతపోమహిమానురక్తులై
పొదలెడు సన్మునీశ్వరుల బొంకఁగఁ జేయుద మంచు వారలం
గదియఁగఁ బోవఁగా దరలె గ్రక్కున శాపము నాశహేతువై. 35

ఆ. ఇట్టి విప్రశాప మేరీతినైనను
నడ్డుపెట్ట నొరుల కలవిగాదు
శర్వ కమలజాత శక్రాదులైనను
దిరుగఁబెట్టలేరు తెలిసిచూడ. 36

వ. అది గావున — 37

ఉ. వారిధితీరమందు నొకవర్ణితమైన మహోపలంబు వి
స్తారముతోడ నున్నయది చక్కఁగ మీ రట కేఁగి యాదవుల్
దారుణ బాహుసత్త్వములు దప్పక యీ ముసలంబు నూరఁగాఁ
జారిన చూర్ణమంతయును జల్లుఁడు నీటఁ బడంగ సంగతిన్. 38

వ. అని యివ్విధంబునఁ గృష్ణుం డానతిచ్చిన యదువీరులమ్ము
సలంబువట్టుకొని సముద్రతీరంబునం గలుగుమహోపలంబుమీఁద జూర్ణం
బుగాఁ దివిచి జలంబులం గలిపి తత్కీలితమగు లోహఖండంబును
సరకుసేయక సముద్రంబునం బడవేయ నది మత్స్యంబు గ్రహించు
టయు, నామత్స్యంబును లుబ్ధకుండు జాలమార్గంబునఁ బట్టి తదు
దరగతంబైన లోహఖండంబును బాణాగ్రిఫలంబుగా నొనరించుట
యును నిశ్లే తత్కథావృత్తాంతం బెఱింగించిన పరీక్షిన్నరేంద్రునకు
శుకయోగీంద్రుఁ డిట్లనియె. 39

సీ. వినుము నృపాలక వివరించి చెప్పెదఁ
బూర్వమయినకథ పొలుపుమీఱ
పరమేశభుజగుప్త పాలితద్వారకా
నగరంబునకు వచ్చి నారదుండు
తద్దయుఁ గృష్ణసందర్శన కాంక్షియై
హర్షంబుతోఁ దద్గృహాంతరమున
కరిగిన వసుదేవుఁ డమ్మునీంద్రునిఁ జూచి
తఱితోడ నర్ఘ్యపాద్యముఁల నొసఁగి
యుచిత హేమాసనంబున నునిచి బంధ
పుష్పములచేత మిక్కిలి పూజచేసి
చేర డగ్గఱి యోమహాని సేమమడిగి
పలికె నాతఁడు నమ్రుఁడై భవ్యచరిత. 40

క. ఏనరుఁడైననుగానీ
శ్రీనాథుని చరణయుగము సేవించిన య
మ్మానవునకు నమృతము వి
న్నాణంబుగ నేవిధంబునం గవియునొకో. 41

సీ. నీసమాగమ మది నిఖిలదేహములకు
మంగళార్థంబు నిర్మలచరిత్రి
తల్లిదండ్రులభంగి ధరణి భూతములకు
సుఖదుఃఖరూపమై సొంపుమీఱ

నచ్యుత స్థిరచిత్తులైన మీ వంటి స
జ్జనుల రాకలు సుఖాశ్రమము లగును
పరువడి దేవతాభజనంబు చేసిన
వారిని దేవతల్ వదల రెపుడు
ఛాయుమాశ్కని సత్కర్మసచివులైన
సజ్జనులు దీనులై నట్టి జనులయందు
భక్తి సేతురు గాన నీ భాగవతము
లైనధర్మంబు లడిగెద నానతిమ్ము.

క. ఏ ధర్మంబులు విని యమ
బాధలలోఁ బడక నరుఁడు పావనుఁడై లో
కాధారపదముఁ జెందు నా
యా ధర్మము లానతిమ్ము హర్షం బొదవన్. 43

క. శ్రీ రమణుఁ డొల్లి సుతుఁగాఁ
గోరితి భువిలోన ముక్తిగోచరమార్గం
బారూఢి నడుగ మఱచితి
దారుణసురమాయచేతఁ దత్తరపడుచున్. 44

క. ఏ రీతిని జిత్తవ్యథ
నా రక్షితమైన యాశ్రయంబగు నీ సం
సారచ్ఛేదక మెట్లగు
నారీతిని నానతిమ్ము హరికథ లనఘా. 45

వ. ఇట్లు వసుదేవకృతప్రశ్నుండై నారదుండు హరికథాసల్లాప సం
స్మారతుండై సంతసంబంది యి ట్లనియె. 46

సీ. నీవు చేసినప్రశ్న నిర్మల సుజ్ఞాన
జనకంబు సాత్త్వతర్షభ సమస్త
శాస్త్రవేదంబుల సారమ్ములౌ భాగ
వతధర్మముల నడిగితివి యనఘ

విశ్వపావనములై వినినఁ బఠించిన
నాదరించినఁ జిత్తమందు నిలుప
సద్ధర్మచయము విశ్వద్రోహినైనను
బావనుఁ జేయు విభ్రాజమాన
పరమకళ్యాణుఁడై నట్టి పరమ పురుషుఁ
డాదిదేవుఁడు భగవంతుఁడైన విష్ణు
మనములోపలఁ బరితోష మినుమడింప
స్మారితుండయ్యె నీచేత సత్యవినుత. 47

వ. అది గావున విష్ణుభక్తి జనకంబై ముక్తిపదప్రాప్తికరం బగు
నార్షభవిదేహ సంవాదంబు నాఁబరగు నొక్క పురాతనంబగు కథా
వృత్తాంతం బెఱింగించెద నాకర్ణింపుము. 48

సీ. వినుము స్వాయంభవుండను మనువునకు
రమణ నుదయించెనట ప్రియవ్రతుఁ డనంగ
... ...
... ...
... ...
.. ..
... ...
... ...
... ...
... ...
తనయుఁడాతని కాగ్నీధ్రుఁడను సుతుండు
జాతుఁడయ్యెను భువన విఖ్యాతుఁడగుచు. 49

క. ఆగ్నీధ్రునకు న్నాభను
ప్రాజ్ఞుండగు సుతుఁడు పుట్టి బలిమిం ద్రిజగం
బాజ్ఞాసిద్ధిగ నేలుచు
సాజ్ఞామాత్రంబుచేసె సకలాహితులన్. 50

క. మతమున నానాభికి స
త్సుతుఁడయి ఋషభుండు పుట్టి సుందరహృదయ
స్థితవిష్ణు భక్తుఁ డగుచును
జతురతతో నతఁడు తనుజశతమును బడసెన్. 51

వ. ఇట్లు గాంచిన ఋషభకుమార శతంబున నగ్రజుండైన భరతుం డనుమహాత్ముండును నారాయణపరాయణుండై యిహలోకసుఖంబుఁ బరిత్యజించి ఘోరతప మాచరించి జన్మత్రితయంబునం బరమపథంబు నకుం జనియె నతనినామాలంబున భారతవర్షం బనియెడి నామంబు జగంబునఁ బ్రసిద్ధంబయ్యె మఱియు నందు తొమ్మండ్రు కుమారకులు బలపరాక్రమ తేజోరూపసంపన్నులై, నవఖండంబులకు నధీశ్వరు లయిరి. మఱియు నెనుబదియొక్కండ్రు కుమారకులు కర్మతంత్ర నిష్ఠులై విప్రత్వం బంగీకరించిరి. అందు శేషించినవారలు కవి, హరి, యంతరిక్ష, ప్రబుద్ధ, పిప్పలాయన, ఆవిర్హోత్ర, ద్రవిళ, చమస, కరభాజను లనంబరగిన సుతనవకంబు నూర్ధ్వరేతస్కులై యాత్మ విద్యావిశారదులై సకలజగంబును బరమాత్మాధిష్ఠితంబు గాఁ దెలియుచు ముక్తులై యవ్యాహతగమనులగుచు సురఁ సిద్ధ సాధ్యగంధర్వ యక్షకిన్నర నాగలోకంబుల స్వేచ్ఛావిహారంబు సేయుచు నొక్కనాడు :— 52

మ. త్రిజగన్నాథుని సద్గుణంబులొగి భక్తిన్ సన్నుతుల్ సేయుచున్
విజితాత్మేంద్రియులైన యట్టి మును లుర్వీభాగమధ్యంబునన్
దజనాభక్షితిపాలపుంగవుని యజ్ఞాంతంబున న్వచ్చినన్
యజమాన ర్త్విజులన్నెదుర్కొనిరి సూర్యాభీలతేజస్కులన్. 53

క. నారాయణరూపములగు
వారలఁ దోతెంచి భక్తివై భవనుగుణో
దారుండైన విదేహ
క్ష్మారమణుఁడు పూజచేసె సభలోన నృపా.

సీ. దివ్యకాంతుల చేతఁ డేజిక్కెడు మిమ్ము
హరికి బార్షదుల నానెఱుఁగుచుండు
విష్ణురూపంబుల వెలయు మూర్తులు లోక
పావనంబునకునై పరగుచుండు
క్షణభంగురములైన సకలదేహములందు
మానుషాకారంబు పూను టరుదు
ఆమానవాకృతియందు దుర్లభమగు
విష్ణు సద్భక్తులవీక్షణంబు
నట్లుగావున మిమ్ము నాత్యంతికస్వ
రూపమయినట్టి సేమంబు రూఢితోడ
నడుగవలసెను సంసారమందు సుజన
సంగతించుక సేసైనఁ జాలమేలు. 5

క. నారాయణుఁడు ప్రసన్నుని
కేరీతిని నిజశరీర మిచ్చును దయతో
నారీతి విష్ణుకథలను
తేరకొనఁగ నేఁడు నాకుఁ దెలుపుఁడు మీరల్. 5

వ. అని యిట్లు విదేహుం డడిగిన హరిచరణస్మరణామృత పా
మత్తనిజస్వాంతులై శాంతులైన నవమునుల సమాజంబునందు క
యను మహాత్ముండిట్లనియె. 56

సీ. ఉద్విగ్నబుద్ధిసంయుక్తుఁడయ్యు సదాత్మ
భావుఁడై నిత్యంబు బరగునట్టి
వానికి సంసారవార్ధిలో నెప్పుడు
నచ్యుతపాదయుగాబ్జసేవ
విశ్వంబు నాత్మయు వేఱుగా భావన
సేయ జయం బెల్లఁ జెఱచు మఱియు
నజ్ఞులయినవారి నాత్మవిజ్ఞానార్థ
మైహరి యేయుపాయములఁ జెప్పె

సప్రమాదములై నట్టి యాయుపాయ
ముల మనుష్యుండు తానొంది మురువుతోడ
బరగు బ్రహ్మాదిసన్నుతంబగుచు మీఁద
నుజ్జ్వలంబగు విష్ణుసాయుజ్యమునకు. 57

గీ. నయనములు మూసికొని చక్కనై నత్రోవ
బరువునెట్టుచు నటఁ దొట్రుపాటు లేక
చనెడి మనుజుని మాడ్కి నిశ్చలయథార్థ
భక్తిచేఁ బొందు సులభంబు పరమపదము. 58

క. పరవశీఁ గాయవచో వ్యా
త్సరసేంద్రియ బుద్ధిభావ సంఘముచేతన్
నరుఁడేమిచేసె భక్తిని
హరి కిర్పణ సేయవలయు నాకర్మములన్. 59

సీ. ఈశాదిజేత యయినవానికి ద్వితీ
యాభినివేశాన నధికభయము
దోఁచినఁ దన్మాయతోడ సంకలితుఁడై
స్మృతివిపర్యయములఁ జెందుచుండు
నదిగాన గురుదేవతాత్ముఁడై బుధుఁడు శ్రీ
విభు నేకభక్తి సేవింపవలయు
స్వప్నమనోరథచ్ఛాయ నీశుఁడ విద్య
మానుఁడై తోఁచును మనమునందు

సర్వసంకల్పనాశకచలన హేతు
వైనదాని నరుఁడు కుదియంగఁ దిగిచి
సంతతధ్యాన మేప్రొద్దు జరపెనేని
కలుగు నతనికి ముక్తి విఖ్యాతముగను. 60

మ. అనయంబుఁ హరిజన్మకర్మకథలఁ హర్షంబుతో వీనులఁ
వినియుం బాడుచు నాడుచుఁ వ్రతముతో విశ్వంబులో సంచరిం
పను లజ్జింపక లోకబాహ్యుఁడగుచుఁ భావంబులో నవ్వుచుఁ
ఘనతత్పాదకృతానురాగుఁడగుచుఁ గాంతార దేశంబులం
దునె వర్తించును వెఱ్ఱివానిక్రియఁ దల్లోక్యోత్సాహసంపన్నుఁడై. 61

వ. మఱియు నాకాశంబును వాయువును నగ్నిసలిలంబులను ధర
ణిని తేజంబును దేశంబులను మహీరుహంబులను నదులను సముద్రంబు
లను నారాయణశరీరంబుగా విచారించి భేదంబుసేయని ప్రపన్ను
నికి భుజియించెడివానికి నొక్క కాలంబునం దతుష్టియు, క్షుధా
పాయంబునునైన చందంబున భక్తియుఁ బరేశానుభవంబు నన్యత్ర
విరక్తియుం గలుగు; నిట్లచ్యుతాంఘ్రిసేవాపరుండై భాగవతుండు
సాక్షాత్కారంబునంద వసియించు నని వారి భక్తిప్రకారంబు
చెప్పిన విని విదేహుం డిట్లనియె. 62

ఆ. వరుసతోడ భాగవతధర్మ మెద్ది చ
ర్చింప భాగవతుల చిహ్నలెవ్వి
అతఁడ యేమి పలుకు నాచరించునో యెద్ది
చెలఁగి యెట్టికథలు చెప్పవలయు. 63

వ. ఇట్లు విదేహుం డడిగిన నందు హరియను మహాత్ముం డిట్లనియె. 64

సీ. సర్వభూతములందు సర్వేశుభావంబు
సర్వేశునందును సర్వభూత
భావంబునొసరించుఁ బరమ భాగవతుండు
ఉత్తమోత్తముఁడన నుర్వి వెలయు
పరమేశ తదధీన బాలిశరిపులందు
ప్రేమమైత్రియు కృపాపేక్ష లొనఁగు
నతఁడు మధ్యముఁడగు నర్చావతార స
ద్భక్తిసంయుక్తుండు ప్రాకృతుండు

ఏనరుండై న నర్థంబు లింద్రియముల
చేత గ్రహించియును సర్వజాతులందుఁ
గ్రమము దప్పక యొక్కరమై సమముగాను
యోగమును జూచు నాతఁడ భాగవతుఁడు. 65

సీ. అనయంబు దేహేంద్రి యప్రాణహృద్బుద్ధు
లకు నేవి గాలంబు ప్రకటమగుచు
సొరిది జన్మాప్యయక్షుద్భయతర్షాది
బహుళసంసార సంభవములై న
యట్టి ధర్మములచే నవిముహ్యమానుఁడై
కర్మకామంబుల కాశ్రయంబు
గాక జన్మాదికకర్మ వర్ణాశ్రమ
జాతివర్గంబులచేతఁ జెడక
స్వపరవిత్తాత్మభేదంబు సలుప కఖిల
భూతములయందు సమమైన బుద్ధి కలిగి
పరమపురుషుని పాదాబ్జభక్తిఁ దనరు
పరమపుణ్యుఁడు వాఁడువో భాగవతుఁడు. 66

వ. మఱియు సన్యస్త సకల కర్మారంభుండై యఖిలజీవవత్సలుఁడై న పరమేశ్వరభక్తుండు బాలభాస్కరుండు కిరణరేణు చయంబుచే లోకత్రయంబును బావనంబు సేయుచందంబున నతండు నిజపాద జనిత రజఃపుంజంబులచేత జగంబు పవిత్రంబుసేయుచు సురాసుర మృగ్యంబైన భగవత్పాదారవిందంబుల భక్తివలన లవమాత్రంబును జలింపక చంద్రోదయంబున భాస్కరజనిత తాపనివారణం బగుచందంబున భగవత్పాదాంగుళి నఖమణి చంద్రికా నిరస్తహృదయ తాపుండై యాత్మీయభక్తికతన వాసుదేవాంఘ్రి సరోరుహంబు గలుగునతండు భాగవత ప్రధానుండని యొఱింగించిన విని విదేహుం డిట్లనియె. 67

ఉపోద్ఘాతము.

ఈ యన్యాపదేశ ప్రాస్తావిక పద్యావళి రచించిన కవితల్లజుఁడు శ్రీమచ్చ లక్ష్మీనారాయణకవి. తండ్రి శ్రీవిక్టోరియా మహారాజ్ఞీదత్త సుబేదార్ మేజరిత్యాది చిహ్నప్రకాశిత శ్రీశపదధ్యానానూనానంత స్వాంత వసంతరాయఁడు. ఈకవి యాయుధోపజీవి, శార్దూల భంజనాంకుఁడు, పావన తెలగవంశోద్భవుఁడు. శ్రీకాకుళ మండలాంతర్గత వంశధారానదీతీరస్థ జల్మూరు గ్రామనివాసి. 19 వ శతాబ్దియంతము నవాఁడు. రమారమి యేఁబది వత్సరముల క్రింద నీకవిసత్తముఁడు పరమపదించెను.

చిత్ర చిత్ర బంధ గర్భాశేషాశుశ్లేష వ్యంగ్య శృంగారకవన రచనాధురీణుఁడు, సంతత శ్రీరామనామ చింతన పరాయణుఁడు. శుద్ధాంధ్ర నిర్వచన నిరోష్ఠ్య కుశచరిత్ర నిర్మాతయగు శ్రీమచ్చ వేంకట విద్వత్కవి యీతని సన్నిహితబంధువు. ఆదినుండియు నీమచ్చకుటుంబము కవితకాలవాలము. ఈతనికవిత మృదుమధురము. వ్యంగ్యవైభవ మీతని సొత్తు. వ్యంగ్యప్రధాన మగు నీతని కవితనుగూర్చి యితని బావమఱఁది 'శృంగార వనోత్కర్ష' కృతిపతియగు గయినీడి వేంకట స్వామినాయఁడు-

"మును సంస్కృతమున మాఘుని
తెనుఁగున నల భట్టుమూర్తి ధీరుని వెనుకన్
నిమఁడకృ నమ్మలను వనఁ
జనుచే యిఁక వ్యంగ్య కావ్యచాతురిఁ జూపన్—" అని ప్రశంసించెను.

శ్రీకాకుళముజిల్లా నరసన్నపేట తాలూకా జల్మూరు గ్రామములో నేను ఉద్యోగము చేయునప్పుడీ కవిగారి బంధువర్గమునుండి యాపరిసర ప్రదేశములలో నీప్రాస్తావిక పద్యావళిని సేకరించితిని. ఆగ్రామములో నీకవి శిఖామణి కవితా ధోరణి నిప్పటికిని బ్రశంసించుచుందురు—
ఈకవి రచించిన గ్రంథములు.

1. శృంగారవనోత్కర్షము (ముద్రితము)
2. శ్రీరామోత్కర్షము (అసమగ్రము, అముద్రితము.)
3. చెన్నకేశవ రామాయణము-శతకము- ... ...
4. అవలింగి జగన్నాథశతకము- ... ...
5. శ్రీరామదండకము, ...
6. ఇతర చాటువులు. ... ...

ఈకవివతంసుని యముద్రితమైన యీయన్యాపదేశ ప్రాస్తావిక పద్యావళి ప్రకటించు భాగ్యము నాకుఁగలిగించి నందులకుఁ బరిషత్తునకెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. ఈమహనీయుని యితరచాటువుల నీపత్రికాముఖమునఁ ద్వరలోఁ బ్రకటింతును.

గొల్లపాలెము.
19-1-1953

కొయ్యా చల్లయ్య.

శా. దీనిన్ హైందవసార్వభౌమి యగుచున్ దీపించు విక్టోరియా
సేనన్ మేజరుసుబ్బెదారగుచు నాజిం గొప్పిలిన్ గొట్టి, స
న్మానంబందు వసంతరాయసుతరత్నంబైన శ్రీమచ్చల
త్శ్రీనారాయణ నామసత్కవి రచించెన్ సృష్టిహృష్టంబుగన్.

ప్రాస్తావిక పద్యావళి

మచ్చ లక్ష్మీనారాయణకవి.

1. నేత్రోపదేశము

ఉ. ఆయినుప్రాపులేనియెడ నంతయు శూన్యము లోకబాంధవుం
డాయన యట్టిమిత్రుని మహాప్రభఁ జూడఁగఁ జాల నక్షి ! నీ
వాయన నీటిబుగ్గవుగదా పరమాత్ముఁ డొకండు దక్కఁగా
నేయెడ నేరికిన్ సతమె యింతకు లాభము లేదు తక్కియున్ 1

క. పాపలు గల్గియు మీరీ
పాపని పైదృష్టినైనఁ బాఱియె సమసెన్
బాపవునయనములారా!
తూపులు మీకంటె మేలు త్రుంచుఁ బగతునిన్. 2

క. కని, కరము సంతసింపుము
కనికరము వహింపు మవని గలవానిని లే
మిని గుందువాని నిది చ
క్కనిమార్గము నేత్రయుగ్మకమ! విడువకుమీ 3

క. అనయముఁ గాపాడుచుఁ జెం
తనుఁదగు రెప్పలను జూడు దార్ఢ్యములేదో
కనులార! దేవుఁ జూచితి
మనుడంబముఁ గట్టిపెట్టుఁడది నమ్ముదురే. 4

క. నాలుక దయ గుండలములు
దాలిచెఁ గర్ణములు వానితప్పేమి కనన్
మీలరెయడుగున నొడ్లకు
శ్రీలబ్బినఁజెడు గుణంబు నీ కనులారా. 5

క. గంజాధూమ మహత్వమునం
జూచితి నంటిగాని నయనమ ! మునిరాట్
కుంజరులయినను బరమా
త్మంజూచిరె మాంసదృష్టి మున్నను నేఁడున్. 6

క. (పాఠా) గంజాధామ మహత్వము
నం జక్షువ! జూచితేంటి నలినజుఁడైనన్
నంజుడుగన్నులఁ బరమా
త్మంజూచెనె జ్ఞాననయనమున నేమొ కనన్. 7

క. నల్లనిమచ్చ యొకండా
హల్లకబాంధవుని జెఱచినది లేకున్నన్
జెల్లదె పొగడఁగ నని నగి
తెల్లదె యద్దంబు జూడు మక్షీ! తెలియున్. 8

తే. గీ. కాంచితిని గాశి ననుచును గడుఁ జెలంగు
దంబకమ! నిక్కమగును బరాంగనాను
షంగదృగ్లీలఁ దగు నీకుఁ జాలదదియ
ముందు రెట్టిగ లభియించు మోదమందు. 9

క. అంబక! పాపేచ్ఛను పెర
శంబరనేత్రలనుగాంచి సంజ్ఞ సలిపె దా
యంబుజమిత్రాత్మజు చటు
లాంబకముల కెట్టులోర్తు వాపయిఁ జెపుమా? 10

క. మనమును నీవును నొకఁడై
ధనకాంతానంత వాంఛఁ దవిలించి జగం
బునఁ బాప కూపనిచయం
బునఁ ద్రోయుదు రీక్షణంబ! మూర్ఖతగాడే 11

2 భృంగాపదేశము

ఉ. మాలతిఁ జేరఁబోయి మధుమాసమునం దవమాన మందు దే
చాలును నన్నపర్వు నన షట్పద! పౌషమునందు మల్లియన్
బోలునె చేరఁ, గూడదని పూనివబించిన నాది తప్ప? హా
కాలమునెంతు రే? మధువిశాగ పరీతమలీమసాధముల్ 12

గీ॥ పగలునాక రజోవతి తగదునాక
యమితె మధుపానమత్తత నట్టెత్రుళ్ళి
బిసినిఁగూడిన చెడుమలీమసులు మిమ్ము
నంటఁగూడని పరమచండాలులార. 13

తే॥ గీ॥ తేనెసూనె మెఱుంగులు దీపశిఖర
జోహారిడగ్రియుఁ దగఁగల్వజోటి రాజు
కొఱకుఁ బ్రతికవాటముల్ దెఱవ నదను
దొరకె నని దూఁటితివె తేఁటి దొంగకారి. 14

గీ॥ బంభరాచార్య యీకీటడింభకంబు
పాటనేర్చెను రెక్కలువచ్చె బ్రతుకు
నంతియేకాదు నీశిష్య నార్య లెన్నఁ
గాంచె మధుపానసాహితీకౌశలంబు. 15

క॥ ప్రతిదినమును మధుపానము
మితిరహితముగాఁగఁ జేసి మే మఱచుమధు
వ్రతమా! కనకమునకు నీ
కతిదూరము తొలఁగు భోగి కది తగు నరయన్. 26

గీ॥ లీల నలరుచు మాధవీప్రేంఖోలఁ గ్రాల
నేల? మాలతిఁ జేరితి పాలుమాలి
పరిభవమెకాని యందులఫలము గలదె
సమయ మెఱుఁగవె యోహో వెఱ్ఱిచంచరీక ! 17

చ॥ కలువపరాగ మంగమునఁ గ్రాలఁగఁ దమ్మికిఁ జేరఁ దద్రజః
కలితవపుర్విలాసమునఁ గల్వకుఁ జేర మనోరథంబులోఁ
గలఁగక తీర్చి పుచ్చుటయె కాని యసహ్యత లేదు వానికో
యలివర! నీదుపూర్వ సుకృతాతిశయంబులొ లేక నేర్పులో 18

క॥ కాదుద్దేశము కంఠ్యము
గాదు గరుద్భవము నీదుగానమె యది గా
దా దెస విను మళి యళిపిక
నాదము దత్ప్రజ్ఞ యది జనస్తుత్యముగన్. 19

ఉ॥ ప్రేమ్మ మధువ్రతత్వమిట ముఖ్యముగాఁగ యథార్థమయ్యె నో
తుమ్మెద! కాంచనంబు విడి తుచ్ఛ సుఖానుభవంబుఁ గోరి యీ
యుమ్మెత కేలవచ్చితి వోహహో! మెయి శాశ్వతమే! క్షణంబె నీ
వమ్మహనీయ వాసనల నందెదు భాగ్యము యోగ్యతామతిన్. 20

చ॥ అనవరతస్ఫుటంబగుట నందెదమేలని పెండ్లి జీల్గువు
వ్వునఁ గని చేర వచ్చితివె పో! మధుపా! రసహీనమైన బెం
డనుచు నెఱుంగవో తొలుత నానిన దే యని స్వీకరింతు; వే
జనము ప్రభాతమయ్యె విలసన్మకరందముఁ ద్రావఁదమ్మికిన్ 21

గీ॥ మాధుకరకులవీర! యొకమాట యేని
కర్ణమిహాస్యమునకు మాకంద మొల్ల
కాల మలరుచు నిడలేదు కరుణాభిక్షఁ 22
బిప్పలముఁ జేరు మట్లబ్బు గొప్పదాత 22

ఉ॥ బంధురమౌ సుగంధములఁ బ్రిస్తుతిఁగాంచినపూల మాని ని
ర్గంధసుమాళిఁ బైకొని విరాగిలి తింతియకాక యిష్ట దు
ర్గంధలతాంత సంతతులభ్రాంతిని జేరి తయూరె! యాను బు
వ్వంధయ మప్పు డబ్బుటయు చాలును మద్యమ సానుషంగికిన్ 23

గీ॥ మాలతీమల్లి కాదులు మాధుకరకు
లవర! బికిరము లర్హ వేళల నొసంగ
తనివి నెడఁ బాసి పేరాసఁగసకమునకుఁ
బోవఁగా నేల హా! యటఁ జావనేల 24

క॥ లతకూనలు లతకూనల కితవుగఁ
బెండిళులు సేయ నెడదూతిమధు
వ్రతమా! తుమ్మెద నని రుఘం
కృతిఁ జీకాకొదవఁ జేయుదేరు పిలిచిరో! 25

3 భృంగ్యుపదేసము

ఆ॥ గీ॥ పెంచికొనెదు జాతినెంచక పరుల పి
ల్లలనుదెచ్చి మెప్పులావు నాక
మధువు నాని స్థిరత మంటలోఁ గలిపెదు
వేశ్యవనుట కేమి వెలితి భృంగి! 23

తే॥ గీ॥ (పాఠాంతరము) పెరలబిడ్డలఁ గొనితెచ్చి పెంచుటొకటి
యనుదినంబును మధువునాను టొకటి
సంచరించుచు గానంబు సలుపుటొకటి
కాంచి కద వేశ్య యంటి నిన్ జంచరీక. 24

4 శిరోపదేశము

క॥ తిరువీథికి వేంచేసెను
హరిపూజాపరులు సూడ నాటకు రోసం
దరి శిరమా! చను తత్పద
సరసిజ రజ మాన నిదియ సమయము సుమ్మా 28

క॥ హరుసభిషేక జలంబుల
గుఱిచి కదా సోమసూత్రకుండిక నిడవో
శిరమ! యఘమున్న వేశ్యా
తరుణినిలయ ప్రణాళిఁదగుఁజల మానక 29

5 కీరాపదేశము

క॥ కూఁరిమితోడను బెంచిన
వారిని విడనాడి పోవవచ్చునె యదియూ
పూరేటికిఁ దగు నెంచఁగ
గీరమ! చదు వెరుఁగు దీవు కృతమెఱుఁగ వాకో? 30

క॥ అర్థజ్ఞానము దెలియని
వ్యర్థపుఁ జదువేల? దాన సభనీ స్థలిలో
సార్థకము సుంత లేదు ని
రర్థక కష్టంబు రసన కది బింబాశీ! 31

క॥ రాముండెవఁడో వానికి
నీమహిఁ దన్నామ మేలయే తెంచెనో నీ
కేమియుఁ దెలియునె యైననుఁ
గామాశ్వమ! తారకంబుగాన ఫలించెఁ 32

తే॥ గీ॥ పిలుతు వ్రారక వేర్వేఱఁ బేరువెట్టి
కార్యమూవంతయును లేని కాలములను
జిలుకరాయఁడ! నీ దాయ చేరునప్పు
డూరకుండుదు వది జ్ఞానమో యెఱుంగ 33

6 జిహ్వోపదేశము.

మ॥ రద నాసా గళ తాలు దంతపట మూర్ధంబుల్ సనున్ లేవన
త్త దరంబించుక లేక సత్సభఁగవిత్వప్రౌఢి గాన్పించ నే
ను దయన్ జేఁడిదె! గుండ్లలంబులపై పీనుల్ దాల్చి సంచల్గు దే
ముదముంబొందు రసజ్ఞ! కీర్తి యొదవెఁ మోతల్గదా వానికిఁ. 34

ఉ॥ కన్నులుగర్ణముల్ దెలిసి గల్లగఁజేయుదు దాతకల్గినన్
మన్ననఁగల్పవే నరుల మాటికిమాటికి బొంకి నాల్క నే
నెన్నఁడు కొట్టి తిట్టితిని నీతని; జేఁడు వివేకియౌటచే
నన్ను క్షమించె లేనియెడ నాపనియేమగు మంచిసాక్ష్యమే. 35

క॥ వ్రీడను విడి తలవాకిలి
పీడక గయ్యాళి వగుచు వినువారు నగన్
జూడావృష్ఠములకుఁ గడుఁ.
గీడొనరించితి వృథాసుకీర్తియె నాల్కా.

7 సింహోపదేశము

క॥ కేసరికిశోరమా! నీ
కే సరి కరికుంభదళనకేళీనిపుణో
ద్భాసితనఖములు, కుక్కల
కానంపద గలుగ విట్చరావళిపైఁ గే. 36

క॥ (పాఠాంతరము) కేసరికిశోరమా! నీ
కే సరి కరికుంభదళనకేళీనిపుణో
ద్భాసిత శిఖరనఖాళి శ
బా సవి భషకముల కున్న ఫలమేమి ధరన్. 37

ఉ॥ గర్జరొనర్చి వన్యమృగకాండము వారిగఁ జేరఁబోవుచున్
దుర్జయసత్వసంపదను దూఁకి వధించును తప్పపీడుఁ డా
స్వార్జితమే భుజించు నితరార్జితమన్నను నోకలించు నీ
ధూర్జటికామినీహయము దోర్బలశాలి స్వభావ మిట్టిదే 38

ఉ॥ భృంగనినాదముల్ ముకుళబృందమరందములం దలంచి యో
సింగము! బృంహితం బనుచు సిబ్బెపుటంచును దానమంచు ను
త్తుంగమదావళభ్రమను దూఁకితె చీఁకటిచెట్టుమీఁద నా
వంగడమే కదా మన కభంగమహోన్నతముర్గ; మెప్పునే ? 39

క॥ శౌర్యమున సత్యమున నని
వార్యపరాక్రమమునందుఁ బడిలేవి పేశా
దార్యం బేసఁగుమాంసము
హార్యక్షా! కీర్తి కుపమ యగు దీవు బళీ ! 40

8 జలూకాపదేశము

మ. క్రకచారాళకరాలఘోరతరదంష్ట్రాచండమండంబు వ
జ్రకఠోరోగ్రనఖాగ్రభీకర కరపాళిబల్యమున్ గల్గు నీ
మకరేంద్రుండొకవేళ స్థానబల సంపచ్ఛోభియై నిల్చు నే
మొ; కరింబట్టితి నిల్పనెంచితివె పో పో! సాగునే రక్తపా! 41

9 ఖర్యపదేశము

క॥ పరభృద్రవమునకును నా
పరభృతరవ ముద్దిగాని పగిదిని మాయీ
ఖరరవమునకున్ బంభర
గరుదురురవ ముద్ది గాదు గణుతింపంగన్ 42

10 వీణాపదేశము

క॥ వీణా ! యూపలుగాకుల
వీనులకుఁ రాముపాట విషము; కఱచునే
పోనిమ్ము రమ్ము శుకసం
తానములకుఁ గఱపు;మాట వృథాశ్రమమేలా. 43

ఉ॥ పాడితి వారబర్హివలెఁ బాడితి హైసరె కోడెవై ఖరిన్
బాడి తయారె మేకగతిఁ బాడితి బాపురె కొంచరీతిఁగాఁ
బాడితి చాగురే పికము భాతినిఁ బాడితి మేల్ హుముక్రియన్
బాడి తయారె దంతిబలెఁ బాడుదె గాడిదవోలె వల్లకీ ! 44

11 మలయమారుతాపదేశము

చ॥ తెలుఁగు సమీరదారక! లతాశతముల్ గల విందు చాలవే
మలయజశాఖ నంటుటకు మాటికిమాటికిఁ బోదు కూడ దం
దలఘురుషాగ్ని భీషణవిషాహి నినుఁ గబళించు నక్కటా
తెలఁపటు లుంచు మూర కిటు ప్రాణము దానము సేయ నేటికిన్. 45

ఆ॥ గీ॥ అన్ని కుసుమలతలయట్లు మాటికినీవు
మల్లెఁజేరఁబోకు మలయపవన !
యచట విషము లుమియు నహి గాచియుండు నా
వలపు దయ్యె మెఱుఁగు వలవ దుడుగు. 46

12 చరణాపదేశము

ఆ॥ గీ॥ సన్యసింప మీకు సమ్మతిగలదేని
యడుగులార ! వేశ్యకడకుఁ బొండు
ఈషణముల పేరియీముండ్లఁ బడనీక
తొలఁగఁజేసి మంచిత్రోవఁజూపు. 47

13 మశకాపదేశము

ఉ॥ భృంగికి బోలె నిట్టికడు బీదను బెండిలిమైననాకు సా
రంగమదంబె దాహ్నదము నానిన నానఁగవచ్చునే యటం
చంగన వల్కవే చని మహత్తరపిచ్ఛిలతక్కపోలభి
త్తిం గరులంటఁ జిక్కితి కదే మశకాధమ ! జ్ఞానహీనతన్. 48

14 కరాపదేశము

క॥ హరిపదతీర్థముఁ బోసితి
కరమా ! యీనోటికేమికార్యము వెలసుం
దరిపదతీర్థము బోయుము
గురుకల్మషహారము పరమగోప్యము సుమ్మీ. 49

క॥ అర్థికిఁ బ్రత్యర్థికిని య
థార్థముగాఁ దెలిసె నిడుదు దానంబనుచున్
బార్థివునకుఁ జెయికావున
సార్థకమని బిరుద కంకణాదు లొసంగెన్. 50

15 మక్షికాపదేశము

ఉ॥ పోతరమో తరం బెఱుఁగవో చెడుమక్షిక! దూష్యకశ్యపా!
నాతివివేకహీనత మహాకరినాథుని జుల్కఁజేసి హా
దూతను బంచితే రణకుతూహలి వోచుఁదదీయ ఘూత్కృతో
ద్భూతసమీరణార్థలవమున్ సహియింతువె క్రమోల నిల్తువే. 51

16 చాంపేయాపదేశము

ఉ. రేయి సరోవరాంతర పరిస్ఫుటకైరవపంక్తి, వేగినన్
దోయజవారముం గదిసి త్రుళ్లుచుఁజొచ్చి మధూరుపూరముల్
గాయ మెఱుంగ కాని యిటఁ గంటుగొనెన్ బధికుండు గాంచెఁ జాం
పేయమ! నిందరా దతఁడు మిత్రుఁడె? నీ కలిచర్యగోప్యమే? 52

17 ఘూకకుమార్యపదేశము

క॥ శారియుఁ గీరియు ఘూకకు
మారీ! నీమృదుల భవ్యమంజువాగ్ఝరీ
వారమ్మును బ్రతికూల వ
చోరభటిని నిల్పనేర్చునా? కల్ల సుమీ. 53

చ॥ కలువలు, మీల్, చకోరములు, గాటుకపిట్టలు, దేంట్లుఁ, దోఁకచు
క్కలు, జలజంబు, లేణములు గాసిలె నీకనుదోయి కట్టి నీ
కలుముల నీను జూడ్కులను గ్రాలుచు నెవ్వనియిల్లు మెట్టితో
గళమునఁ దాళి లే దదియు కా యనుమానము పేచకాత్మజా. 54

18 కర్ణాపదేశము

ఉ॥ ఏ లోకో కర్ణనామము వహించుట కుండలముల్ ధరించుటల్
శ్రీలనిపించుకొంట నగరే శ్రుతినింద వినంగఁజాలనే
నాలుకయూరకుండ దది నావశమౌనె శ్రవంబులార! హా
కేలునుబోలి యీవిఁబటు కీర్తిని మించ నుతించిరే బుధుల్ 55

19 భేకాపదేశము

గీ॥ పరభృతారవంబు బంభరఝంకృతి
చిలుకపలుకు నాటపులుగుఁ గేక
బెదరఁజేయు లేవు ప్రియుఁడు నేకురేఁ గాని
దర్దురార్భటులకుఁ దాళఁజాల. 56

20 కింశుకాపదేశము

క॥ శుకపండితపికగాయక
నికరము నినుఁజేర దనిన నేరమె ? మధుప
ప్రకరము మన్నించెడు కిం
శుక! మాఁడలుగల్గునంత శ్రోణి సురవాకో. 57

21 ఖరాపదేశము

శా॥ శ్రీకంఠుండవుగావు భూతిమెయి నర్థిం దాల్చినన్, జంద్రశే
ఖాకల్పంబుగలేక ఖరీఖరఖురోద్యచ్చిహ్నఁ జెన్నారినన్,
గోకన్ గట్టక సంచరించినను, నీకున్ వానికాయుద్ధి సీ,
లోకుల్ నమ్మ రిదేటివేస గుఁకఁ జాలున్ బాలబాలేయమా. 58

ఉ. పీసరపోని మోహమున వేఁగదియుం జని సత్య తన్నఁగా
నానరసాగ్రగణ్యుఁడగు నచ్యుతుఁడోపి మహారహస్య మి
ట్లీనరి కేరు వెల్లడిగ నీధర నోపెకువారు లే రహో
ధూనరవానరాధిపతి! తొయ్యలితావుల కీవు దక్కుఁగన్. 59

ఉ. హాటకచేలుఁ డామధురయం దుదయించెడు వేళ వీణఁ దా
మీటుచు నారదుం డతనిమీఁదఁ బదంబులు బాడుచోట, నీ
పాటయె మెప్పుఁగాంచె నట బాపురె చాలదె, వేరు నిక్కమీ
పాటను నిన్ను బోల్పెడు వివేకులు రాసభ గాయకోత్తమా. 60

శా. శూరాగ్రేసరులెంచ నుద్భట జవస్ఫూర్జద్గతిన్, వైరిరా
ణ్ణీరంధ్రోన్నతదుర్గలంఘనఘనోన్నిద్రింబుగా గెల్చి త
ద్ధీరన్ వార్యములాత్మ నాయకునకర్థిన్ గూర్చుటన్ గల్గె మం
జీరాద్యంశములో ఖరాధమ! వృథా సిద్ధించునే నీ కిలన్. 61

తే. గీ. నీదు భోజనసౌఖ్యంబు నీదు తల్ప
సుఖము నే రాజునకునైనఁ జూడ నంబ
రంబులని లెక్క పెట్టఁగ రాదు శంకు
కర్ణ కులకంధి సంపూర్ణ కైరవాప్త. 62

క. ఆరోహణావరోహణ
సారతరాకుంఠ కంఠసాధకమునఁ దక్కన్
నారదుఁడు నీకుఁ దుల్యుఁడె ?
యౌరా బాలేయ ! గాయకాన్వయతిలకా. 63

క. వరకాంభోజీరాగము
ఖరగాయక ! నీదు సొమ్ము గావునఁ బాడన్
మరులునఁ జేరరె గర్దభ !
గురుకుచ లా కృష్ణుకడకు గోపికలగతిన్. 64

క. (పాఠాంతరము) వరకాంభోజీరాగము
ఖరగాయక నీదు సొమ్ము కావునఁ బాడన్
మరులునఁ జేరుచు, నీ సఖ
కరఁగి మనోధనము నీకుఁ గానుకయీదే. 65

చ. రజకధరాధరామరవరప్రకరం బురుగాయకోత్తమ
వ్రజములలోన మిన్నలను వార్త జగద్విదితంబు, మీరల
క్కజముగ వారిచెంత ఘనకాండ బహూకృతులందినార శ్రీ
గజపతిరాయ నిషాదబలగర్వి యెఱుంగునె సొమ్ము గాలిగా. 66

క. కాలజ్ఞ గానగరళం
బీలల నాశ్రుతికి నింప డింపు విసిగెడిన్
గోలెంత ! నీదుగానోద్వేల
సుధాధార నింపవే వేడ్కపడున్. 67

మ. వరసంగీతకళా విశారదుల గెల్వన్ వచ్చుసత్కీర్తిమో
దరరాజంబు గలస్వనాపజితమై దాసార్థమై నిల్చెనో
దరహాసం బెపుడున్ స్వభావమగుటన్ దచ్ఛాయ దీపించెనో
ఖర! లేకున్న భవన్ముఖాబ్జము పయిన్ గప్పట్టునే బొల్లి; పో. 68

చ॥ శతధృతిమేలు గోరి మును శంకరువాహగళస్వనంబు భా
రతి యిదె 'రి' స్వరంబనుచు రాగములం దని యంద్రు కాదు ము
న్నితకె విభూతి ధారణకు నీవవు డేగితి లేక యున్ననం
చితముగ నీగళస్వనమె చేర్చదె శంఖముఖాశ్వరత్నమా. 69

క॥ తిరుమణిజననముతోడన్
బరగెన్ దృణమబ్జ బైడినగముగఁ దలఁతే
హరిదాసులు నముతే యు
ర్వరఁ జక్రివంత భాగవతమణి నీకున్. 70

22 శునకాపదేశము

చ॥ ఎఱుఁగు సమస్తమంచు మతిహీనులు వాకొన మోరలెత్తి బి
ట్టఱచినయంతమాత్రమున నందఱు నమ్ముదురెట్లు రెంటనీ
వెఱుఁగుదువన్న నమ్మఁజను; నెంగిలియాకులవేళ దుమ్ములన్
గొఱికెడు నేర్పు నిన్నిచటఁ గోరిరె, చీ, చను సారమేయమా. 71

ఉ. గుఱ్ఱులు భౌ నినాదము లకుంఠగతి న్మినుముట్ట డాసెఁ దా
గొఱ్ఱెయటంచు నెంచితివె కొండలనైనను బిండిఁజేయు పెన్
వెఱ్ఱిగజంబునుమ్మిది వివేకముతో మనుటొప్పఁ జాలునీ
బుఱ్ఱయె దీనిఁబట్టెదవె, పో, శునకాధమ యేలయాశ్రమల్. 72

స॥ నీరజాస్త్రశాస్త్రమెల్ల నీరుగాఁగఁ ద్రావె నీ
భైరవాశ్వశాస్త్రి తత్ప్రబంధమెంత బ్రాతియే
వారికైనఁ జాటులేదు వాంఛకల్గనేని వే
చేరవచ్చుఁ గీలుదెల్పి శిష్యుఁగాఁగఁ జేకొనున్. 73

తే॥ అతను దివ్యప్రబంధంబునందు నెందు
ఘేరవాచార్యమణియును బెద్దగాని
వంచకుఁడు కురుక్కురాచార్యవర్య దాచుఁ
గరుణఁదర్గ్రింధిఁ దెల్పుమీ ఖరకులునకు. 74

తే॥ మీప్రబంధవిజృంభముల్ మెచ్చఁబోము
పణ్యాలమెగాని గోప్యంబుఁ బరువులేదె
పొందు మీబోటిబోటుల పొంతకున్నఁ
గొట్టెదరు చేటికలు చిత్తకుక్కలార! 75

23 ఘూకాపదేశము

ఉ॥ ప్రాకటమంజువాగ్విభవ బంధురకీరమరాళశారికా
నీకము లుండ, నాకొఱకు నిన్నొకదయ్యముగాఁ దలంచి య
స్తోకరహస్యముల్ నుడివి దోకొనిరమ్మనఁ, బిల్వవచ్చితే
ఘూకమ! యేమిదెల్ప వెడఁగుంజెలి తెల్పవె పార్శ్వవర్తివై. 76

క॥ కౌశికవిప్రవరా! నీ
యాశీర్వాదంబమోఘ మది తాఁ గొనితా
నాశూరుఁడు సని యని మును
నాశూరవిభేదనక్రియార్హుండయ్యెన్. 77

ఉ॥ నందనజావనీజసుమనఃపరికల్పితతల్పకాప్సరో
బృందకుచోపగూహనమహీనధృతిన్ మతిఁగోరు శూరసం
క్రందను లాజిఁ గౌశికశిఖామణి నీన్ మునుమున్నుగాంతు ర
ట్లందఱికిన్ లభించునె త్వదంచితదర్శనలాభసౌఖ్యముల్. 78

ఉ॥ చీకునిజంబు పీనికిని సీయనులోకులకేలికేమి ? హా
శ్రీకరమా భవన్ముఖకు శేశయముల్ జనముల్గనంగొనన్
దాకును దృష్టి; నష్టియది తప్పదు విప్పి యొఱుంగఁజెప్పితిన్
రాకు సుమీ దినంబునఁ బరాకుననైనను ఘూకనాయకా. 79

క. సహజానకుఁడ రాజ్యంబిడి
బహుదినములనుండి యటవిఁ బర్వతగుహలం
దహహా తప మిటు చేసెదు
సహననిరీహతలు నీకె చను ఘనాకజటీ ! 80

క॥ ధరనూర్ధ్వపాపకులం
దలఁచు శిరముల వంచికొనుచుఁ బ్రపంచెండఁగ, నా
ఖరకరుఁ జూచుచు సతి దు
ర్భరతపమును సలుపు దెంచ వశమె దివాంధా ! 81

ఆ॥ పికకుహూరవంబు, మకరాంకుహాయు హేష,
పావురముగు బాళ, మిగా వెలందిఁ
జంకఁ జేయలేవు పఖుఁడ బ్బె నేని ఘూ
త్కారి మొకఁడు సేయు కాకవైరి. 82

తే॥ పులుఁగుపిట్టదొరా! నీవు పురికిరేయి
నేగి ప్రజకష్టసుఖముల నెఱిఁగి నెమకి
కడిమి బలుగాకులకు శిక్షఁదొడఁగి చేయ
ననురకృత్యం బటందు రీ యవనిజనులు 83

24 కాకాపదేశము

ఉ॥ దేవుఁడు లేఁడు బొమ్మ; సతి తిక్కతనం బను వారి కింపుగా
గోవెలఁ జేరి కెట్టనిడి గూలఁగఁ జేసినయట్టినిన్ జిరం
జీవిగఁ జేసెఁ గావున నశేషజగజ్జన దూషణార్హుఁడై
యావిధి నిండపాల్పడియె హాబలి పుష్టమ! వేశ్మదూరుఁడై. 84

చ॥ చిలుకకుఁ బోలెఁ బంజరముఁ జేర్చితి నేర్పితి రామనామముల్
బలుకఁగ లేదు మొద్దనెదు భామకు వెఱ్ఱిస్వనామ మేర్పడన్
బఱికెదు నీకుఁ బెద్దబరువా యుదియున్ గలమేక దాకట్రా
తలఁపదు నీవిరోధియక్షి ధానమటంచు సత్కృత్ప్రోజొ త్రమహా. 85